

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙ, ТАНИН МЭДЭХҮЙН ЧӨЛӨӨТ СЭТГҮҮЛ

ЭДИЙН ЗАСАГ

сэтгүүл

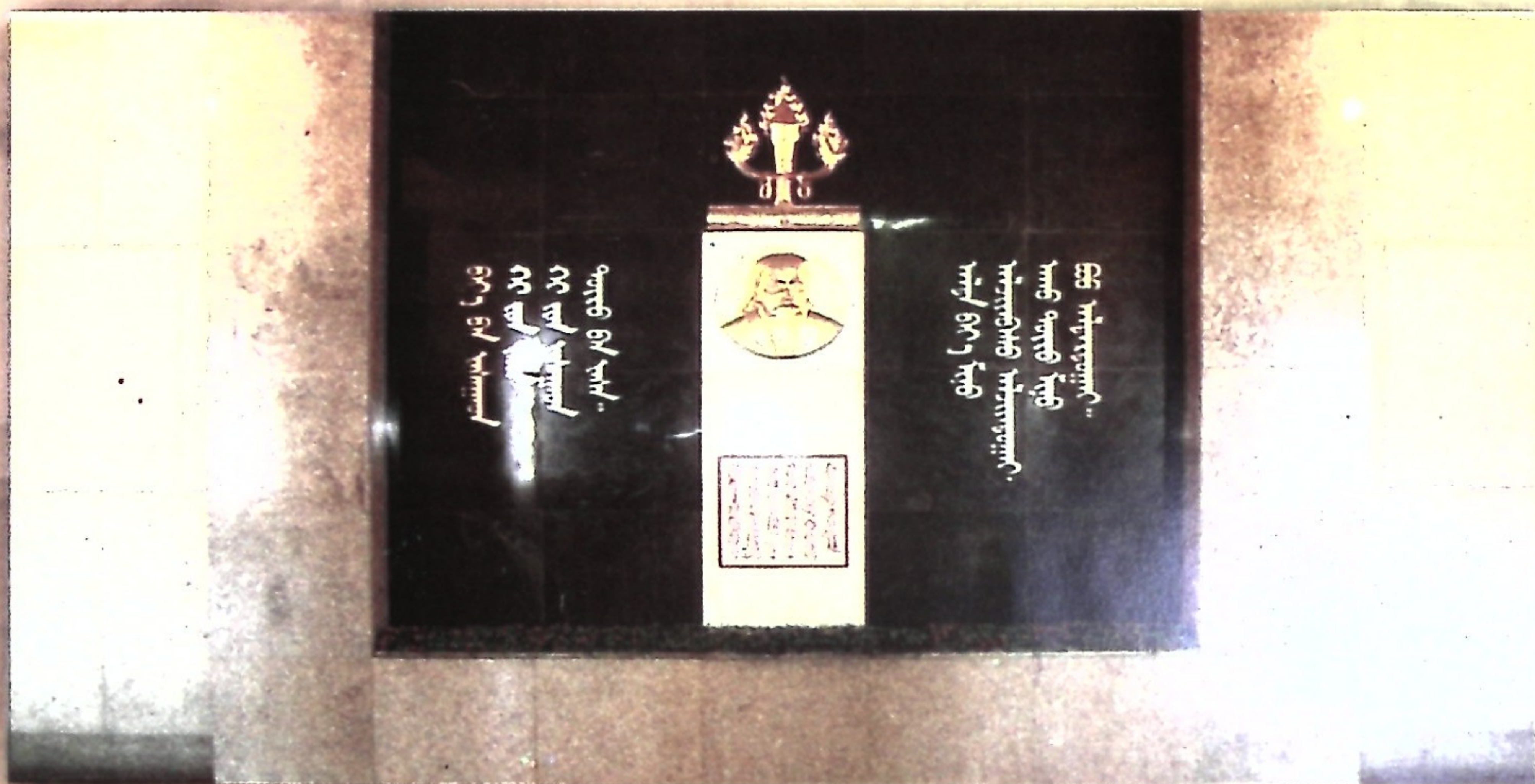
04/004/ҮНӨ 1500Г

УЛААНБААТАР ХОТ, 2003 он

МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСГИЙН ГАЗРЫН ХЭРЭГЖҮҮЛЭГЧ АГЕНТЛАГ УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИ

Удирдлагын Академийн Хүндэт докторууд

НАЦАГИЙН БАГАБАНДИ

(Монгол) 1999

РИНЧИНГИЙН АМАРЖАРГАЛ

(Монгол) 1999

КИОКИЧИ ХИРОНО

(Токиогийн их сургууль) 2001

СТЕФАН ДАННЕТ

(Нью-Йоркийн их сургууль) 2002

НАМБАРЫН ЭНХБАЯР

(Монгол) 2002

ЁОХЕЙ САСАКАВА

(Япон сангийн ерөнхийлөгч) 2002

Удирдлагын Академийн Хүндэт профессорууд

РАДНААСҮМБЭРЭЛИЙН ГОНЧИГДОРЖ

(Монгол) 1999

С.ЖАЛАН-ААЖАВ

(Монгол) 1999

ЛХАМЦЭРЭНГИЙН ГҮРЖАВ

(Монгол) 1999

УА-ийн Хүндэт доктор, ноён Ё.Сасакава
"Сасакава сан"-гийн тэтгэлэгт сонсогчдын хамт
2003.10.02

ЭДИЙН ЗАСАГ

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙЛЧИЙН МЭДЭХҮЙН ЧӨЛӨӨТ СЭТГҮҮЛ

ГАРЧИГ

-Я.ШУУРАВ /доктор, профессор/
-А.ОТГОНТУЯА /докторант/

Бенчмаркингийн гадаад харьцуулсан шинжилгээ

3

-Д.НАРАНДЭЛГЭР /доктор, профессор/
Эдийн засгийн системд
татварын нөлөөллийг тооцох асуудал

4

-Б.ЭНХБАЙГАЛЬ /доктор/
Эдийн засгийн хөгжлийн шалгуур
үзүүлэлтүүдийг ашиглах боломж

6

-Ч.БААТАРСҮРЭН
Өндөр сүрлэг Алтайн унаган хүү Өөрөө бас л нэг "уул"
байсан юм

8

-Н.БҮРМАА /докторант/
Төрийн болон хувийн аудитын секторын үйл ажлын уялдаа

9

-А.ГҮРЖАВ /доктор, профессор/
Менежментийн судалгааг шинэ шатанд гаргах
нь өнөөгийн тулгамдмал зорилт

10

-Д.БАДАРЧ / доктор (Ph), дэд профессор/
-ЭРДЭНЭЧУЛУУН / доктор (Ph), дэд профессор/
Жижиг, дунд үйлдвэрийн хөгжил, учирч буй бэрхшээл

12

-Б.ХӨХӨӨЖАРГАЛ /докторант/
Төсвийн байгууллагын санхүүгийн
удирдлагыг хөгжүүлэх зарим асуудал

15

-Ю.АДЬЯА /доктор, профессор/
Монголын хувийн их, дээд сургуулийн удирдлагын зарим
асуудал

16

-С.ЧАНЦАЛМАА /докторант/
Даатгалын компанийг зэрэглэх асуудалд

17

-Б. БҮРЭНЖАРГАЛ /докторант/
Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг зохистой тогтоох
шаардлага

19

ЭРХЛЭГЧИЙН ҮГ

Монгол улс төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгаас зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд шилжиж эхлэснээс хойш арав гаруй жил өнгөрлөө. Ардчилал жинхэнэ утгаараа хөгжиж, ард иргэд маань хувийн өмчтэй, түүндээ бүрэн эзэн болж чөлөөтэй хөдөлмөрлөх, хөдөлмөрийнхөө үр шимийг хүртэн амьдрал ахуйгаа

дээшлүүлж тэр утгаараа улс орныхоо хөгжилд хувь нэмэр оруулж байх орчин нөхцөл бүрэлдэж байна.

Шилжилтийн үеийн эдийн засгийн хүндрэл бэрхшээлийг нуруун дээрээ үүрч, биеэр амсах явцад ард иргэд маань амьдрал ахуйгаа авч явах арга ухаанд суралцахын эх үндэс болох хувийн өмчөө үр ашигтай эрхлэн хөтлөх арга ухаан эзэмших нь өнөөгийн зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага гэдгийг сайтар ухамсарлан ажиллах болжээ.

Монголын эдийн засаг дэлхийн эдийн засгийн тогтолцооны нэг эд эс учраас зах зээлийн харилцаа өндөр хөгжсөн орнуудтай эдийн засгийн харилцаа, интеграцид орж буй нь хөгжлийн жам бөгөөд ингэхдээ дэлхийн эдийн засгийн хөгжингүй өндөр төвшний шаардлагад дасан зохицож, өөрийгөө өөрчлөн шинэчлэж, амьдрах орон зайгаа олж амь зуух чадвараа дээшлүүлэх ёстой болж байна. Ихэнх байгууллагад орчин үеийн бизнес, үйлдвэрлэл эрхлэх туршлагатай, өндөр мэргэжлийн боловсон хүчин хомс, төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн туршлагатай боловч зах зээлийн эдийн засгийн мэдлэг, чөлөөт зах зээлд ажиллах туршлага дутмаг байна. Ийм нөхцөлд хуучин тогтолцооны үеийн эдийн засгийн онол, арга зүй, механизм, онолын хувьд ч практик амьдралд ч тохирохоо больж байгаагаас зах зээлийн эдийн засгийн онол, арга зүй, механизмийн талаар мэдлэг эзэмших, эзэмшүүлэх явдал хойшлуулшгүй зорилт болж байна. Нөгөө талаар зах зээлийн эдийн засгийн онол, арга зүй, хөшүүрэг хийгээд эдийн засгийн судалгаа шинжилгээний материал, хөдөлмөрчдийн эдийн засгийн мэдлэгийг дээшлүүлэх болон оюутан сурагчдад зориулсан лекц нийтэлж байх дорвитой төрөлжсөн хэвлэл манайд байхгүй байна. Энэ зорилгыг хэрэгжүүлэхэд туслах үүднээс эдийн засгийн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, танин мэдэхүйн "Эдийн засаг" чөлөөт сэтгүүл гаргаж байна.

"Эдийн засаг" сэтгүүл зах зээлийн эдийн засгийн нөхцөлд бизнес эрхлэх арга ухааныг сурч эзэмших талаар хүн амын дунд идэвхижиж байгаа

хөдөлгөөнийг дэмжих, хөгжингүй орнуудын амьдрал, практикт шалгарсан туршлагыг нийтийн хүртээл болгон түгээн дэлгэрүүлэх үйлсэд хувь нэмрээ оруулах, туслах дэмжихэд нийтлэлийн бодлогоо чиглүүлэх болно. Монголын эдийн засгийн бизнес холбоо 2001 онд үүсгэн санаачлагчдийн анхдугаар чуулганаа хийж чиг зорилтоо тодорхойлсон билээ. Тус холбоо нь эдийн засгийн онол, практикийн асуудлын нэгдмэл байдлыг хангах, энэ талын мэдлэг, арга, туршлагыг амьдралд нэвтрүүлэх, өөрийн орны онцлогт тохирсон эдийн засаг, бизнесийг хөгжүүлэх арга механизмыг боловсруулж төлөвшүүлэх, шинэ үеийн эдийн засагч бизнесменүүдийг бэлтгэх, тэдний мэргэжлийн төвшин, чадварыг дээшлүүлэх замаар улс орныхоо хөгжил дэвшилд тус дэм үзүүлэх эрмэлзлэл бүхий хувь хүн, сургалт эрдэм шинжилгээний байгууллага, төрийн захиргаа бизнесийн болон олон нийтийн байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, энэ талын арга туршлагыг нийтийн хүртээл болгох зорилттой ажиллаж байна.

"Эдийн засаг" сэтгүүл аж ахуй эрхлэж байгаа пүүс компани, хувь хүмүүст гарын авлага болох өөрийн орны болон гадаадын компанийн туршлага, алдартай бизнесменүүдийн саятан болсон арга ухааныг та бүхний хүртээл болгох, аж ахуйгаа алсын хараатай хэрхэн хөтлөх, удирдах менежментийн ухаанд суралцахад тус дэм болох цуврал өгүүлэл нийтлэх, эцнээ сургууль зохион байгуулж, дүгнэх зэргээр аль болох уншигчидтайгаа нягт хамтран ажиллахад нийтлэлийн бодлогоо чиглүүлнэ. Энэ зорилгод хүрэхэд Монголын эдийн засаг бизнесийн холбоо, тус холбоотой хамтран ажилладаг ШУА, түүний харъяа их дээд сургуулиуд, эрдэм шинжилгээний ажилтан, багш, эрдэмтэн мэргэд ихээхэн үүрэг гүйцэтгэх болно. Манай сэтгүүлийн дэргэд ажилладаг Бизнесийн групп, Сургалт мэдээллийн зохион байгуулалтын групп ихээхэн үүрэг гүйцэтгэхийн зэрэгцээ олон улсын эдийн засаг бизнесийн холбоо хийгээд энэ чиглэлийн төвүүдтэй ажил хэргийн холбоо тогтоож ажиллаж байгаа нь тэдний тусламж дэмжлэгийг нийтийн хүртээл болгоход чухал ач холбогдолтой юм.

Энэ бүхнийг "Эдийн засгийн боловсролд, Мөнгө санхүү, Төсөл яаж боловсруулах вэ, Бизнесмен ярьж байна, Баяжих ухаан, Ядуурлаас гарах нь, Таны түнш, Хэрэглээний богц, Аж ахуй эрхлэх ухаан, Эдийн засаг хууль зүй, Макро микро эдийн засаг, Тооны хэлээр, Төрийн бодлого, Эдийн засгийн хэл, Статистик мэдээлж байна, Гадаад харилцаа, Таны тэмдэглэлийн дэвтэрт" зэрэг булангаар уншигч та бүхэнд хүргэж байх юм. Мөн эдийн засагч, бизнесмен, менежер, хувь хүмүүс болон аж ахуйн нэгж пүүс компанийн удирдагчдын санал сэтгэгдлийг нийтэлж, уншигчдынхаа сонирхсон бүхнийг түргэн шуурхай мэдээлэхэд сэтгүүлийн редакци ихээхэн анхаарч ажиллах болно.

Манай сэтгүүлийн дугаар хэвлэлд шилжих энэ мөчид социализмийн үеэс үүдэлтэй 11,4 тэрбум шилжих рубль-/10 тэрбум доллар/-ийн өрийг ОХУ хүчингүй болгож, хоёр орны их өрийн асуудал нааштайгаар шийдэгдсэнд Монголын арт түмэн баярлан талархаж буйг хуваалцахын ялдамд энэ нь монголын эдийн засаг цаашид тогтвортой хөгжих томоохон бололцоог нээж байгаад сэтгэл хангалуун байна.

Уншигч та бүхэндээ шинэ онд ажил амьдралдаа аз хийморьтой байж, ихийг бүтээн туурвих өлзийтэй ерөөл дэвшүүлье.

СЭТГҮҮЛИЙГ ҮҮСГЭН САНААЧЛАГЧ НЬ: "МОНГОЛЫН ЭДИЙН ЗАСАГ-БИЗНЕС" ХОЛБОО

ЭДИЙН ЗАСАГ

Эдийн засгийн шинжлэх ухааны онол, арга зүй, танин мэдэхүйн чөлөөт сэтгүүл

-Ерөнхий эрхлэгч: Т.Дорж /Академич/

-Хариуцлагатай нарийн бичгийн дарга:

-Редактор: Л.Төмөрбаатар

-Дизайнер: Д.Ганболд

-Операторч: Б.Уянга

СЭТГҮҮЛИЙН ЗӨВЛӨЛ:

**-Т.Энхтүвшин /Академич/
-Л.Дондог /доктор, профессор/
-А.Бакей /доктор, профессор/
-С.Нямзагд /доктор, профессор/
-Д.Цэрэндорж /доктор, профессор/
-Д.Дагвадорж /доктор, профессор/
-А.Батсүх /доктор/
-Г.Цэрэнпүрэв
-С.Дэмбэрэл
-С.Батмөнх /доктор/
-Ю.Адъяа /доктор, профессор/**

РЕДАКЦИЙН ХАЯГ:

Улаанбаатар хот.

Чингэлтэй дүүрэг.

**IV хороо, Бага тойруу,
"Улаанбаатар-Эрдэм-Оюу"
дээд сургууль,**

Сэтгүүл зүйн тэнхим

501 тоот

Утас: 90154555, 328198,

99180710, 99162612

Сэтгүүлийн эхийг: "Эдийн засаг" сэтгүүлийн газарт бэлтгэж, "ЦОМОРЛИГ" хэвлэх үйлдвэрт хэвлэв.

Я.Шуурав, доктор, профессор
Л.Отгонтуяа, магистр, докторант

БЕНЧМАРКИНГИЙН ГАДААД ХАРЬЦУУЛСАН ШИНЖИЛГЭЭ

Л. Отгонтуяа

Удирдлагын академийн ШОРИЙН
удирдлагын тэнхимийн багш, докторант.
ОХУ-ын Санкт-Петербургийн Санхүү,
эдийн засгийн их сургууль, ИЭЗХМ-ийн ШОРИЙН
удирдлагын ангийн тогссон, эдийн засаг, торнийн
удирдлагын менежер мэргэжилтэй.
ШОРИЙН санхүү, төсвийн зарлагын
удирдлага, төлөвлөлтийн бичлэгээр судалгаа хийдэг.

Бид шинэ зууны менежментийн парадигмын нэг чухал чиглэл болох бенчмаркинг-ийн үзэл баримтлалын талаар цуврал өгүүлэл бичиж, Удирдлагын Академийн Бизнесийн удирдлагын сургуулийн "Менежмент" сэтгүүлд хэвлүүлсэн билээ. Тэдгээр өгүүллийн үргэлжлэл болох бенчмаркингийн гадаад харьцуулсан шинжилгээний талаарх энэхүү өгүүлээс уншигч танд толилуулж буйдаа баяртай байна.

Гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийхийн тулд түнш компаниа сонгох

Хэрэгжүүлж буй үйл явц, арга, технологи, үйлдвэрлэж буй бүтээгдэхүүний чанар, үйл ажиллагааны нөхцлийг харьцуулан шинжлэхийн тулд түнш компаниа хэрхэн сонгох вэ? Шинжилгээний объект болон зорилгоос шалтгаалан дээрх асуултын хариу хэд хэдэн хувилбартай байх боломжтой. Түнш компанийн сонголт нь нэгдүгээрт, дотоод болон гадаад хоёрдогч мэдээллийг бүх талаас нь нарийвчлан судлах, хоёрдугаарт, үүний үндсэн дээр урьдчилан нягт нямбай хийсэн сонголтын үр дүн байдаг.

Интернетийн мэдээлэл ашиглах, боломжит түншийн төлөөлөгчтэй утсаар ярих, биечлэн уулзах, тэдний түнш болон үйлчлүүлэгчдээс санал асуулга авах, хэвлэл мэдээллийн, тухайлбал, бизнесийн хэвлэлийн тоймыг судлах нь судалгааны өчүүхэн хэсэг л байх болно. Түнш компанийг сонгохдоо дараах 3 зүйлд онцгой анхаарах хэрэгтэй. Үүнд: Түншийн үйл ажиллагааг бүх талаас нь судалсан судалгааны үр дүнд тулгуурлах нь маш чухал. Зөв сонголт хийхэд 1-рт, сонгосон компани харьцуулсан шинжилгээ хийхэд илүү тохиромжтой байх ёстой, 2-рт, Объектын талаар шинжилгээ хийх мэдээллийг олж авахад бэрхшээлтэй асуудал гарахгүй байх ёстой.

Түнш компаниа сонгох нарийвчилсан төлөвлөгөөзохиох шаардлагатай бөгөөд төлөвлөгөөний заалт бүрийг хатуу дагаж мөрдөх хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ компанийн бололцоо чадамж, нэгэнт тогтсон ажил хэргийн холбоог тооцож, урьд хийсэн дотоод судалгааны явцад тодорхой болсон харьцуулалт хийх гол зүйлсэд тулгуурлах нь маш чухал.

Мэдээлэл цуглуулахдаа хуулийн заалт болон ёс зүйн тогтсон хэм хэмжээг хатуу сахих нь зүйтэй. Ажилтан компанийн дүрэм, байгууллагын соёлыг зөрчих ёсгүй.

Урьдчилан товлосон түншийн тухай мэдээлэл цуглуулах

Энэ нь ихэнхдээ шууд буюу сонгосон компанийн ажилтантай тогтоосон харилцаанд тулгуурладаг. Түншээ сонгохын тулд хамтарсан хэлэлцүүлэг, уулзалт зохион байгуулж, мэдээлэл солилцох үйл явцын технологийг боловсруулдаг. Боломжит хувилбар болгож нэмэлт эх сурвалжаас мэдээлэл авч болох бөгөөд энэ нь өрсөлдөөний харьцуулсан шинжилгээ хийх нөхцлийг зөрчихгүй юм.

Гадаад бенчмаркинг хийхэд нэг бус удаа оролцсон туршлагатай ажилтнууд товлосон түншийн тухай шаардлагатай мэдээллийг цуглуулахдаа харьцуулсан шинжилгээг үр дүнтэй болгохын тулд компаниудын хоорондын түншийн харилцаа тааламжтай, мэдээлэл

Удирдлагын академийн
Бизнесийн удирдлагын сургуулийн
Захирал, доктор, профессор.

МУИС, Москвагийн УИС-
ийн аспирантур тогссон, менежер-эдийн
Засаг мэргэжилтэй.

Үйлдвэрлэлийн эдийн засаг,
ходолморийн шинжлэх ухааны зохион
байгуулалт, омг хувьлал, менежментийн
онцол, үйлдэл, үндэсний онцлогтой Загвар,
ажилчид, нийгмийн тамгааллын
асуудлаар судалгаа хийдэг.

солилцоход ямар нэг хүндрэл гарахааргүй байсан ч нэмэлт эх үүсвэрийг заавал ашиглах гэж зүтгэдэг байна. Энэ хандлага нь 1-рт: Хийсэн сонголт үнэн зөв гэдэгт дахин итгэлтэй болох, 2-рт: Маргаантай асуудлуудыг тодорхой болгох, 3-рт: Боломжит түншийн төлөөлөгчтэй хувийн холбоо тогтоох үед хангалттай мэдээлэлтэй байхад тустай юм. Дээрх зүйл Бенчмаркинг хийх зайлшгүй шаардлагыг өөрчлөхгүй бөгөөд боломжит түншийн талаарх нууц биш ямар ч баримт бичгийг тал бүрээс нь нарийвчлан судлахыг зөвлөдөг сонгодог танхим - /кабинет/-ын судалгаа хийхийн чухлыг ч бууруулахгүй.

Боломжит түншийн оролцсон болон түүний талаар гарсан хэвлэлийн нийтлэл, мэдээлэлтэй танилцах, интернетийн мэдээлэл, компанийн түнш, үйлчлүүлэгчдийн санал, компани дээр зохион байгуулах ажил, хурал, семинарт оролцох зэргээр мэдээлэл цуглуулж болно. Мөн боломжит түншийн ажилтан, гуравдагч этгээд буюу шинжээчидтэй албан болон албан бус хэлбэрээр ярилцлага хийх хувилбарыг ашиглах нь онцгой чухал. Үйл ажиллагааг нь үе шаттайгаар шинжлэх шаардлагатай бол үе шат бүрийн зорилго, зорилтыг хялбар тодорхойлохын тулд нэмэлт судалгаа хийх нь ашигтай байж болно.

Шаардлагатай мэдээлэл олж авах үр дүнтэй эх үүсвэр бол утсаар ярих, биечлэн уулзах, шуудан эсвэл факс, электрон шуудангаар санал авах арга юм. Эдгээр нь өөрийн давуу болон сул талтай байдаг. Үүнийг үр ашгийнх нь төвшингөөр эрэмбэлэх боломжгүй бөгөөд нөхцөл байдлаас шалтгаалан үр ашиг нь эрс өөрчлөгдөж болно.

Эхний хоёр аргын давуу тал нь хувийн, дийлэнхдээ албан ёсны бус ч ихээхэн чухал харилцаа тогтооход тусладагт оршино. Зарим үед дүрэм, журам аль болох багатай харилцаа, жишээлбэл, утсаар харилцах нь илүү сайн хувилбар болдгийг туршлага харуулж байна. Гэхдээ асуултаа хэрхэн тавихаас ярилцлагын үр ашиг шууд хамаарна. Ярилцагчаа зөв сонгосон эсэхэд итгэлтэй байх нь их ач холбогдолтой. Энэ нь нэгдүгээрт, түнш компанийн бидэнд шаардлагатай мэдээллийг мэддэг, хоёрдугаарт, тэдгээрийг танилцуулах эрх бүхий ажилтан үнэхээр мөн эсэхийг тогтооход хэрэгтэй. Утсаар ярилцахын бодот давуу тал бол ярилцагчтай биечлэн уулзах зохицуулагдаагүй боломжийг нөөцөд үлдээж шаардлагатай мэдээллийг хурдан авахад тусалдаг явдал юм.

Товлосон түншийн ажилтантай биечлэн уулзахын үр ашгийг шинжлэхийн зэрэгцээ энэ нь ихээхэн хэмжээний мэдээлэл олж авах боломж олгох асар их давуу талтайг тэмдэглэхгүй байж болохгүй. Энэ үед түнш компанийн

ажилтнууд тохиолдлоор, эсвэл санаатайгаар бодот баримт болон мэдээллийг "шүүж", эсвэл гуйвуулж болно гэдгийг санах хэрэгтэй. Ийм уулзалтын хоёр янзын хөтөлбөрийг байнга хэрэгжүүлдэг ажээ. Эхнийх нь боломжит түншийн ажилтан (-ууд) компанийнхаа үйл ажиллагааны тухай, тулгараад байгаа асуудал болон дутагдалыг үл хайхран зөвхөн амжилт ялалтыг нь тодруулан өсгөж, урам зоригтой ярьдаг. Хоёрдугаарх нь товлосон түншийн ажилтан (-ууд) асуултад хариулахдаа зөвхөн таны мэдэхийг хүсч буй зүйлийг л ярьдаг. Энэ хувилбарыг хэрэгжүүлэхэд ганцаарчлан болон бүлгээр ярилцах технологийг сахиж, нэгдүгээрт, асуултуудыг томъёолохдоо хариултын тодорхой хувилбарыг тоймлосон байх, хоёрдугаарт, хэтэрхий шулуун шударга байхаас зайлсхийж асуултыг мэдлэгтэйгээр томъёолж тавих нь маш чухал. Асуултын томъёолол товч тодорхой, нэг утга санаатай байх нь ярилцлага амжилттай болохын баталгаа юм. Зарим үед мэргэжилтнүүдээс зөвлөгөө, тусламж авч болно. Ярилцах үед уг зүйлдээ баталгаа, нотолгоо авахыг үргэлж эрмэлзэх хэрэгтэй. Тиймээс нэгдүгээр хувилбараас татгалзаж, хоёрдугаар хувилбар луу тэмүүлэх нь зүйтэй.

Шуудангийн асуулгыг алдаа мадаггүй зохион байгуулахад факс, электрон шуудан, холбооны хэрэгслээр асуулга авдгийн адил гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийхийг санаачилсан компани цаг хугацаа дутагдалтайн улмаас ихээхэн хэмжээний мэдээлэл олж авах боломж, чадамж нь хүрэлцэхгүй байх тохиолдол бий. Түүнчлэн дурьдсан асуулгын хэлбэрийн үндсэн дутагдал нь асуулгын хуудас эргэж ирэхгүй байх тохиолдол ихээхэн гардаг төдийгүй асуулгад хариулж буй хүн хуудсыг бөглөж буй эсэх, асуултанд тэр хэр зэрэг бодитой, үнэн сэтгэлээсээ хариулж байгаад түнш компанийн ажилтан хяналт тавих боломж бараг байдаггүйд оршино. Жишээлбэл, Rank Xerox компанийн гадаад бенчмаркинг хийж байсан туршлагаас харахад бөглөсөн асуулгын хуудас эргэж ирэх нь ер нь эрс бага байдаг хэдий ч дунджаар 30-40 хувь байжээ.

Товлосон түншийн талаарх мэдээллийг цуглуулж байхдаа худалдан авагч, нийлүүлэгч, шинжээч болон зөвлөхүүд шаардлагатай мэдээллийг өгөх илүү бодтой эх сурвалж гэдгийг санах нь зүйтэй.

Үүнээс гадна ажиглалтын аргыг ашиглах нь нэн чухал билээ. Гадаад харьцуулсан шинжилгээний явцад ажиглалтын аргыг бенчмаркинг хийхээр товлосон түнш компанийн ажилтантай ярилцахтай хамтатгавал онцгой үр дүнтэй байдаг. Ярилцах үед боломжит түнш компанийн төлөөлөгч үйл ажиллагааныхаа мөн чанарыг тэр бүр товч, тодорхой, нарийн

1. Benchmark-харьцуулсан үнэлгээ хийхэд зориулсан анхдагч мэдээлэл, системийн үр ашгийг тодорхойлохыг ингэж нэрлэдэг. Новый большой англо-русский словарь. М. Из-во "Русский язык". 2001. Стр.219

өгүүлж чаддаггүй бөгөөд юу хийдэг, юунд хэрэгтэй гэдгийг хэрхэн ойлгомжтой тайлбарлахаа бүрэн мэдэж байх албагүй. Түүнчлэн ярилцлага өгч буй хүн түүнээс юуны тухай, яагаад асууж байгааг заавал мэдэх ч шаардлагагүй. Иймээс түнш компанийн төлөөлөгчтэй, эсвэл түүний бизнесийн түнштэй ярилцах үед бие биеэ харилцан ойлгох боломжтой болох бөгөөд энэ нь боломжит түншийн ажлын сонирхож буй төлөв байдлын талаар өөрийн гэсэн төсөөлөлтэй болохыг тусалдаг байна.

Бенчмаркингийн түншийг хайх явцад гадаад болон түнш компанид бүтээгдэхүүний инженерийн шинжилгээ хийдгийн адил эмзэг асуудлыг хөндөхөөс зайлсхийх хэрэгтэйг туршлага харуулдаг. Инженерийн шинжилгээний үр дүн гадаад бенчмаркингийн үйл явцад онцгой ашиг тустай гэдэг нь эргэлзээгүй. Энэ нь зөвхөн түнш компанийн бүтээгдэхүүнийг харьцуулан шинжлээд зогсохгүй, үйлдвэрлэлийн тухайлбал, угсрах үйл явцын талаар бодот мэдээлэл авахад тусалдаг. Инженерийн шинжилгээ хийхийн тулд мэргэжилтнүүд түнш компаний бүтээгдэхүүнийг эд эс бүрээр нь нэг бүрчлэн хангалттай сайн судлах хэрэгтэй. Энэ явцад инженерийн шинжилгээний дэг журам хуулийн хүрээнд байх ёстойг мартаж болохгүй.

Rank Xerox компанийн мэргэжилтнүүд боломжит түншийн үйлдвэрлэлийн үйл явцын чанарын төвшин, өвөрмөц онцлогийн талаарх шаардлагатай бүх мэдээллийг бүтээгдэхүүнд шууд инженерийн шинжилгээ хийхгүйгээр, жишээлбэл, янз бүрийн үйлчилгээний албадаас мэдээлэл авах замаар хангаж болно гэдгийг батлажээ.

ЁС ЗҮЙН ХЭМ ХЭМЖЭЭГ САХИХ

Гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийхээр бол түүний өвөрмөц онцлогийг анхааралдаа авч, хууль зүйн үндэс, ёс зүйн байдалд бүрэн итгэлтэй болох шаардлагатай. Хүлээн зөвшөөрөгдсөн зан үйлийн хэм хэмжэний нөхцлөөс үл хамааран бенчмаркингийг хатуу сахих нь хуучин болон шинэ түншүүдтэй ямар нэгэн саадгүйгээр амжилттай хамтран ажиллах боломжийг хангаж, зөвхөн хууль эрхийн бус, ёс зүйн хүрээнд үр дүнтэй ажиллахад тус дэм болдог.

Гэвч заримдаа гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийх үед зайлсхийвэл зохих эргэлзээтэй аргуудтай тулгардаг. Доор ёс зүйн бус, зарим тохиолдолд гадаад бенчмаркингийн явцад цөөнгүй хэрэглэдэг энгийн бөгөөд хууль бус үйлдлийн жагсаалтыг харуулав. Үүнд:

- Хуурамч худалдан авалт. Шаардлагатай мэдээлэл авах зорилгоор та нарын сонирхож буй бүтээгдэхүүнийг худалдаж буй өрсөлдөгч компанитай хэлэлцээр хийхийг өөрийн байнгын худалдан авагчаасаа гуйх хэрэггүй.

- Нийлүүлэгчтэй хамтран ажиллах. Хамтын ажиллагааг үргэлжлүүлэх үндсэн нөхцөл болгож өрсөлдөгч компанийн ажлын цар хүрээ, хэмжээний талаар бидэнд мэдээлэл өг гэж нийлүүлэгчээсээ шаардаж болохгүй.

- Инженерийн шинжилгээ. Инженерийн шинжилгээ хийх бүтээгдэхүүнийг хууль ёсоор олж авсан байх ёстой. Инженерийн шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан өөрийн гэсэн бүтээгдэхүүний хувилбарыг боловсруулахад зохиогчийн эрхийг хатуу сахих нь зүйтэй.

- Зураг авах. Хуурамчаар агаараас зураг авах нь хууль зөрчсөн үйлдэл болдог.

- Түнш компаниас шаардлагатай мэдээлэл авах талаар хүсэлт гаргахдаа үнэ бүрдэлтийн асуудлыг хөндөхөөс зайлсхийх хэрэгтэй. Учир нь зах зээлийн үнийг тогтоох чиглэлээр гуравдагч компанитай танай компани тохиролцоно гэж хардах магадлал их байдаг.

Үүнээс гадна ёс зүй, хууль зүйн талаас эргэлзээтэй, танай компанийн ажил хэргийн нэр хүндийг сэвтээж болох дор дурьдсан үйлдэлд анхаарах хэрэгтэй. Үүнд:

- Төөрөгдөлд орох. Өөрт шаардлагатай баримт бичиг, тухайлбал, байгууллагын дотоод утасны лавлах, бүтэц зохион байгуулалтын бүдүүвч, үнийн жагсаалт, компаний үйлдвэрлэлийн нэгжүүдээр хаалттай аялал хийхэд оролцох эрх гэх мэт мэдээллийг олж авах зорилгоор өөрийгөө төрийн байгууллагын, эсвэл боломжит үйлчлүүлэгчийн төлөөлөгч болгох гэх хэрэггүй.

- Ажилд орох үед ярилцах. Сул байгаа албан тушаалд элсэх гэж буй, эсвэл ажилд орсон шинэ ажилтнуудаас урьд нь ажиллаж байсан байгууллагынх нь тухай нууц мэдээлэл өгөхийг шаардаж болохгүй.

- Зөвлөхүүд. Зөвлөхөөсөө та юуны тухай асууж байгаагаа нягталж бай. Түүний бусад үйлчлүүлэгчийнх нь тухай мэдээлэлд хамаарах асуултад онцгой анхаарал хандуулах хэрэгтэй.

ТҮНШ КОМПАНИТАЙ ХОЛБОО ТОГТООЖ, УУЛЗАЛТ ЗОХИОН БАЙГУУЛАХ

Түнш компанитай холбоо тогтоохдоо, ялангуяа түүний төлөөлөгч анх удаа ирэх үед харилцан ашигтай түншийн харилцааг бүрдүүлэхэд ихээхэн тус болдог зан үйлийн хэм хэмжээ, дүрэм журмыг сахихаа мартаж ёсгүй. Эдгээрээс хамгийн чухлаас нь дурьдвал:

- Ямар ч нөхцөлд нөхөрсөг, илэн далангүй, чин сэтгэлээсээ ярилцах,

- Хоёр нүүр гаргахгүй байх,

- Ярьж буй бүхнийг нь чин сэтгэлээсээ сонирхох,

- Ямар ч тохиолдолд найрсаг байх,

- Хамтран ажиллах замаар харилцан ашигтай үр дүнд хурдан хүрнэ гэдэгт итгэлтэй байх нь маш чухал,

- Өөрийгөө гуравдагч компанитай ямар нэгэн төлөөлөгч болгож, эсвэл өөрийн үнэн дүр төрхөө нууж болохгүй,

- Боломжит түншийнхээ тухай сонирхож буй мэдээллийг асууж байхдаа хариу мэдээлэл өгөх, танилцуулахад бэлэн байх хэрэгтэй,

- Түнш компанийн ажилтнуудтай тэд танд яаж хандаасай гэж хүсч байгаагаараа харилц.

Гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийх нь боломжит түнш компанид үндэслэлтэй айлчлал хийх явдал юм. Ийм айлчлалын үндэслэл, зорилгыг үргэлж зөвтгөх аргагүй байдгийг үйлдлэг харуулж байна. Жишээлбэл, түнш компанидаа өөрийн компанийн үйл ажиллагаа үр ашигтай гэдгийг итгүүлж үнэмшүүлэх ганц зорилготой очих нь үйлдвэрлэлээ сайжруулах, боловсронгуй болгоход тус дэм болохгүй. Ийм айлчлалын үр дүн нь компанийн ажилтнууд өөрсдийгөө өргөмжилж магтахаас өөр юу ч биш болно. Өөр компанид очих хүсэл нь сэтгэл хөдлөлөөр бус, санаачлагын учир шалтгаанаар бий болох ёстойг санах хэрэгтэй. Айлчлалын далд

ҮРГЭЛЖЛЭЛ

ЭДИЙН ЗАСГИЙН СИСТЕМД ТАТВАРЫН НӨЛӨӨЛЛИЙГ ТООЦОХ АСУУДАЛ

Макро эдийн засгийн төвшинд сангийн бодлогын нэг гол зохицуулагч элемент нь татварын хувь хэмжээ байдаг. Татварын хувь хэмжээний өөрчлөлт эдийн засгийн системд бүхэлд нь болон тодорхой хэсгүүдэд яаж нөлөөлж болохыг урьдчилан тооцоолж байх нь туйлын чухал юм. Энэ үндсэн дээр дараахь загварыг авч үзэж байна. Эдийн засгийн системийг нэг бүтээгдэхүүний макро эдийн засгийн загварт оруулан бичье. Загварын үндсэн үзүүлэлтүүд нь:

$Y(t)$ -t үеийн нэгж хугацаанд гаргах нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ

$K(t)$ -t үеийн үйлдвэрлэлийн үндсэн фондын хэмжээ

$C(t)$ -t үеийн нэгж хугацааны үйлдвэрлэлийн бус хэрэглээний хэмжээ

$L(t)$ -t үеийн хөдөлмөрийн нөөцийн хэмжээ

$I(t)$ -t үеийн хөрөнгө оруулалтын хэмжээ

$N(t)$ -t үеийн нэгж хугацаанд оногдох татварын хэмжээ

Тэгвэл нэгж хугацаанд гаргах нийт бүтээгдэхүүний хэмжээ нь $y(t)=a(t)y(t)+l(t)+N(t)+C(t)$ (1) болох ба энд:

$a(t)$ -нь t үеийн материал зарцуулалтын норм буюу үйлдвэрлэлийн зардлын коэффициент юм.

Хөрөнгө оруулалт $I(t)$ -нь үйлдвэрлэлийн үндсэн фондын өсөлт, үндсэн фондын элэгдэл хорогдлоос бүрдэнэ. Үүнийг томъёогоор илэрхийлэн бичвэл:

$$I(t)=E(t) U_k(t) \quad U_k(t)=\frac{dK(t)}{dt}+A(t)K(t) \quad (2)$$

Энд $E(t)$ -ашигт үйлийн коэффициент

$A(t)$ -элэгдэл хорогдлын коэффициент болно.

Хэрэв татвар оноох нийт ашгийн хэмжээг $\Pi_v(t)$ гэж тэмдэглэвэл, энэ нь $\Pi_v(t)=y(t)[1-a(t)]$ (5)-тай тэнцүү юм.

Татварын хувь хэмжээг $V(t) \in [0,1]$ (6)-ээр тэмдэглэвэл нэгж хугацаанд оногдох татварын хэмжээ нь $N(t)=V(t)\Pi_v(t)$ (7) болно.

Харин үйлдвэр, аж ахуйн газрын мэдэлд үлдэх татварын дараах ашгийн хэмжээ $y(t)=ay(t)+N(t)+\Pi(t)$ (8) болох юм. Үүнээс (1)-д бичигдсэн балансын харьцааг дараахь байдлаар бичиж болох байна. $\Pi(t)=\Pi_v(t)-N(t)$ (9)

Энд: $\Pi(t)=I(t)+C(t)$ болж байна. (10)

Өөрөөр хэлбэл үйлдвэр аж ахуйн газрын мэдэлд үлдэх татварын дараах ашиг нь үйлдвэрлэлийн хөрөнгө оруулалт болон үйлдвэрлэлийн бус хэрэглээнд зарцуулагдана. Гэхдээ (5) (8) томъёоны дагуу $\Pi(t)=[1-V(t)]\Pi_v(t)=[1-V(t)]y(t)[1-a(t)]$ (11) болж байна.

(10, 11) томъёоноос дараах тэгшитгэлийг бичиж болох юм.

$$I(t)=\Pi(t)-C(t)=[1-v(t)]y(t)[1-a(t)]-P(t) \quad (12)$$

Тэгвэл, үйлдвэрлэлийн үндсэн фондын динамик өсөлтийг илэрхийлэх (3) тэгшитгэл дараах хэлбэртэй болж байна.

ҮРГЭЛЖЛЭЛ

Д. Нарандэлгэр

Удирдлагын академийн Удирдлагын систем, мэдээлэл, технологийн тэнхимийн эрхлэгч, доктор, профессор. Ленинградын Их сургууль төгссөн, эдийн засагч, кибернетикийн мэргэжилтэй. Макро эдийн засгийн загварчлал, системийн шинжилгээ, санхүүгийн системийн үйл ажиллагааг оновчлох асуудлаар судалгаа хийдэг.

$$\frac{dK}{dt} = E^{-1}[(1-v)(1-a)u - C] - AK, \quad \phi(0) = \phi_0 \quad (13)$$

Үйлдвэрлэлийн бус хэрэглээнд үлдэж байгаа ашгийн хувь хэмжээг дараах байдлаар тэмдэглэе.

$$u(t) = \frac{C(t)}{\Pi(t)} \quad (14)$$

$I(t) > 0$ бол

$$0 \leq u(t) \leq 1, \quad C(t) \leq \Pi(t) \quad (15) \text{ болно.}$$

(11) (14) томъёоны тусламжтайгаар $u(t)$ -г дараах байдлаар илэрхийлж болох юм.

$$u(t) = \frac{C(t)}{[1-v(t)][1-a(t)]y(t)} \quad (16)$$

Энэ томъёог ашиглан (13)-ыг дараах байдлаар бичье.

$$\frac{dK}{dt} = E^{-1}(1-v)(1-a)(1-u) - AK \quad (17)$$

Энд t хувьсагчийн томъёог хялбарчилахын тулд орхисон болно.

Нийт үйлдвэрлэлийн хэмжээ ямагт эерэг утгатай болж үйлдвэрлэлийн боломжийн хэмжээгээр дээрээсээ хязгаарлагдаж байна.

$$0 \leq y(t) \leq F[t, K(t); L(t)] \quad (18)$$

$F(t, K, L)$ -нь үйлдвэрлэлийн функц, L нь ажиллагчдын тоо болно.

Ажиллагчдын тоо үйлдвэрлэлийн хэмжээнээс хамаарч хувирч өөрчлөгдөнө гэж үзвэл $L(t) = L_0 y(t)$ (19) болох ба L_0 нь хөдөлмөр зарцуулалтыг илэрхийлэх коэффициент юм. Гэхдээ бодит амьдралд дээрх харьцаа биелэхгүй бөгөөд, харин ажиллагчдын тооны өөрчлөлтийн динамик

дараах дифференциал тэгшитгэлээр илэрхийлэгдэнэ.

$$\frac{dL}{dt} = a_1(S(t) - S^*) - a_2[L - L_0] \quad (20)$$

Энд: $S(t)$ нь нэг ажиллагчид оногдох хэрэглээ буюу $S(t) = \frac{C(t)}{L(t)}$; S^* нь нэг ажиллагчид оногдох хэрэглээний оновчтой төвшин.

a_1, a_2 нь хувийн жинг илэрхийлэх коэффициентүүд болно. (16) томъёоноос $C = (1-v)(1-a)u$ гэж бичиж болох бөгөөд

энэ тохиолдолд (20) томъёо дараах хэлбэртэй болно.

$$\frac{dL}{dt} = a_1 \left[\frac{(1-v)(1-a)u}{L} - S^* \right] - a_2 \left(L - \frac{C}{S^*} \right) \quad (21)$$

Хэрэв уг загварыг бүхэл бүтэн улс орны хувьд эсвэл том муж, аймгийн төвшинд авч үзэж байгаа бол хүн амын бүтцийг оруулах нь зүйтэй байдаг.

$$\frac{dL}{dt} = n(t) - L(t) \quad (22)$$

Үйлдвэрлэлийн ба үйлдвэрлэлийн бус хүрээг ялгаж үзэх тохиолдолд нэгээс нөгөө рүү хөдөлмөрийн нөөц шилжих хөдөлгөөн тогтмол гарч болох юм.

Хэрэв, үйлдвэрлэлийн хүрээнд ажиллагчдын тоог $L(t)$ (22 томъёоны) гэж тэмдэглээд $S(t)$, $y(t)$ -нь n -ээс хамаарна гэж үзвэл (21) томъёо дараах хэлбэртэй болно.

$$\frac{dL}{dt} = \left[a_1 \left\{ \frac{(1-v)(1-a)u}{L} - S^* \right\} - a_2 \left(1 - \frac{y}{L} \right) \right] L \quad (23)$$

(23) томъёоны дөрвөлжин ($[]$) хаалтанд байгаа хэсэг (22) томъёоны $n(t)$ -ийн утгыг илэрхийлж байна.

Бодлогын математик тавилын эцсийн шатанд зорилгын функц буюу оновчлолын шалгуур утгыг тодорхойлох шаардлагатай.

Бодлогын оновчлолын шалгуураар дараах функцийг авч үзэж болох юм.

$$I_1 = - \int_0^T e^{-\delta_1 t} \frac{(1-v(t))(1-a(t))y(t)}{L(t)} dt \quad (24)$$

δ_1 -нь үйлдвэрлэлийн хүрээний дисконтын коэффициент болно.

(24) функцийг илүү тодорхой байдлаар задлан бичье.

$$I_1 = - \int_0^T e^{-\delta_1 t} \frac{C(t)}{L(t)} dt \quad (25)$$

Энэхүү функцээс харахад үйлдвэрлэлийн хүрээ нь нэгэнт өгөгдсөн гадны орчны нөхцөл байдал болон татварын $v(t)$ хувь хэмжээний хүрээнд өөрийн дотоод бүх нөөц, боломжийг дайчлан дээр дурьдсан бүх нөхцлийг ханган I_1 функцийг хамгийн бага утгыг тодорхойлох төвшинд үйл ажиллагаагаа явуулах шаардлагатай болно. Оновчтой шийд нь

татварын хувь хэмжээний янз бүрийн төвшинд харилцан адилгүй байна. Үйлдвэрлэлийн гадаад орчин татварын хувь хэмжээг их байлгахыг сонирхоно. Энэ нь дараах функцийг минимум утгатай тохирно.

$I_2 = - \int_0^T e^{-\delta_2 t} N(t) dt$ (26) δ_2 -нь дисконтын коэффициент. (5); (7) томъёог ашиглан бичвэл дээрх функц дараах хэлбэртэй болно.

$I_2 = - \int_0^T e^{-\delta_2 t} v(t)(1-a(t))y(t) dt$ (27) Дээр, "дэс дараалан дурьдаж томъёолсон загварын хувьд дотоод удирдлагыг зөв сонгох асуудал нэн чухал байдаг. Энэ нь дараах бүх нөхцөл биелж байх үед ..функцийн минимум утгыг олох бодлогоор тодорхойлогдоно. Үүнд:

$$\frac{dK}{dt} = E^{-1}(1-v)(1-a)(1-u) - AK, \quad k(0) = k_0 \quad (28)$$

$$\frac{dL}{dt} = \frac{dL}{dt} \quad (29)$$

$$L(0) = L_0 \quad (30)$$

$u_{\min} \leq u \leq 1$ (31) $C = (1-v)(1-a)u$, $0 \leq y \leq F(t, K, L)$ (32) $K(T)/L(T) = k_T$ (33) Энэхүү загварын гол зохицуулагч параметрууд нь $y(t)$; $u(t)$ болно.

Харин $v(t)$ нь гаднаас өгч байгаа зохицуулалтын параметр юм.

(24); (28-33) загвараас үзэхэд татварын бодлого эдийн засгийн системд хэрхэн нөлөөлж байгааг $(1-v)(1-a)$ -г өөрчилснөөр, загварын шийд яаж өөрчлөгдөхийг тодорхойлж болох юм.

Дээрх загварыг $\frac{dK}{dt} = E^{-1}(1-v)(1-a)(1-u) - AK$ гэсэн харьцуулсан үзүүлэлтүүдээр илэрхийлвэл дараах хэлбэртэй болно.

$I = - \int_0^T e^{-\delta_1 t} (1-v(t))(1-a(t))u(t)x(t) dt$ (34) функцийг хамгийн бага утгыг дараах нөхцлүүд биелж байх тохиолдолд олно.

$$\frac{dK}{dt} = E^{-1}(1-v)(1-a)(1-u)x - (A+n)K \quad (35)$$

$$k(0) = k_0 \quad (36)$$

$$0 \leq x \leq f(t, k) \quad (37)$$

$$u_{\min} \leq u \leq 1 \quad (38)$$

$$k(T) = k_T \quad (39)$$

Энэ загварын гол зохицуулагч үзүүлэлтүүд нь $x(t)$, $u(t)$ болох юм.

Энэхүү загварын дагуу татварын хувь

хэмжээг илтгэх $v(t)$ үзүүлэлтүүдийг янз бүрийн хувилбараар өгч эдийн засгийн бусад үзүүлэлтэд хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхойлж болно.

БЕНЧМАРКИНГИЙН ГАДААД ХАРЬЦУУЛСАН ШИНЖИЛГЭЭ

сэдэл болон хэлэлцэх асуудлыг байнга эрж хайж байх нь зүйтэй.

Бенчмаркингийн түншдээ очихоос өмнө компанийнхаа үйл ажиллагааны дотоод төлөв байдлыг нягтлан судлах, гадаад харьцуулсан шинжилгээ хийх зорилго, шалтгааныг тодруулах шаардлагатай. Ингэхгүй бол айлчлал үр дүнгүй болно. Учир нь уулзалтын үр дүнд ямар мэдээллийг олж авах вэ гэдгээ тодорхой мэдэж чадахгүй. Түүнчлэн хэрэв та, жишээлбэл, үйлдвэрлэлийн явцынх нь талаар хангалттай мэдэхгүй байгаа бол тухайн сэдвээр асуулт тавихад хүнд болно. Үр дүнд нь таны итгэлгүй, бэлтгэлгүй байдал нөгөө талд зөвхөн танай компанийн тухай бус, танай компанитай цаашид хамтран ажиллах талаар таагүй сэтгэгдэл төрүүлэх аюул бий.

Гадаад бенчмаркингид бэлтгэхдээ зорилгод чиглэсэн танхимын /кабинетийн/ судалгааны явцад зөвхөн шилдэг ажилбаруудын тухай бус, танай компанийг сонирхож буй боломжит

түншийн талаар мэдээлэл авч болдгийг, энэ нь их чухлыг санах хэрэгтэй. Түнш компанийг эцэслэн сонгохоос өмнө уг компанитай харилцаа холбоо тогтооход түүний тухай мэдээлэл та бүхэнд хангалттай байгаа эсэх талаар бодох шаардлагатай.

Танай компанийн үйл ажиллагааны хүрээ болон боловсронгуй болгох шаардлагатай бусад үйл явцын жагсаалтыг гаргах, түүнийг өөрсдийн сонирхож буй чиглэлд хамгийн сайн үр дүнтэй ажиллаж байгаа боломжит түнш компанийн жагсаалттай харьцуулж байх нь сонгох үйл явцыг үлэмж хөнгөвчилж, хялбарчилж өгдөг. Түнш компаниа тодорхойлоод харилцан ашигтай хамтран ажиллах талаар бичгээр санал тавих биш, харин утсаар ярьж, энэ үед боломжит түнш чинь танай санаачлагыг хэр зэрэг сонирхож буйг ямар нэгэн онцгой хүндрэлгүйгээр мэдэж авч байж, ажил хэргийн холбоо тогтоохыг туршлагатай ажилтнууд зөвлөдөг.

Түүнчлэн утсаар холбоо тогтоохоос өмнө та нар боломжит асуултад хариулт өгөхөөс гадна өөрийн саналын утга санааг товч тодорхой, ойлгомжтой илэрхийлэх ёстой. Жишээлбэл, хэрэв ярианы явцад танаас харьцуулсан шинжилгээг зохион байгуулах үйл явцын бүдүүвчийн хуулбарыг явуулахыг хүсвэл та тэдний хүсэлтийг биелүүлж чадах уу? Та түүнийг зохиож, боловсруулж дууссан уу?

Түнш компанитайгаа утсаар анх танилцахдаа дараах хэдэн гол зүйлийг нягтлан авч үзсэн байвал зохино. Жишээлбэл, та хэн бэ, компанидаа ямар байр суурь эзэлдэг вэ, танай компани юу хийдэг вэ, та ямар ажил эрхэлдэг вэ, тухайн компанид ямар шалтгаанаар очихыг хүсч байна, түнш компанидаа юуг санал болгож чадах вэ гэх мэт.

Хэрэв бенчмаркингийн түнш компани утсаар ярих үед танай санаачлагыг сонирхож буйгаа илэрхийлбэл илүү нарийвчилсан тайлбартай албан

ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХӨГЖЛИЙН ШАЛГУУР ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮДИЙГ АШИГЛАХ БОЛОМЖ

Доктор./Ph.D/ Б.Энхбайгаль

Удирдлагын академийн Удирдахуйн ухааны тэнхимийн багш, доктор. Туркийн Анадоли Их сургууль, УА-ийн бизнесийн удирдлагын ангийг төгссөн, бизнесийн удирдлагын мэргэжилтэй. Менежментийн монгол загвар боловсруулах, эдийн засгийн урт хугацааны хөгжлийн загвар боловсруулах чиглэлээр судалгаа хийдэг.

Брайн Артур "...Статик үр дүнгийн оронд эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтийн үйл явцад нөлөөлөх бодлого илүү үр дүнтэй нь тодорхой болжээ. Ийм нүдээр харвал стандарт эдийн засгийн нэгэн төрлийн тэгшитгэлүүд нь эдийн засгийн үйл явцыг хэт хялбарчилдаг. Гэтэл энэ нь хэзээ ямагт ер бусын араншинтай, үргэлж өөрчлөгдөн хувирч байдаг, баялаг агуулгатай үзэгдэл юм. Энэ төвөгтэй байдал нь эдийн засаг детерминистик, урьдчилан хэлж болох, механик шинжтэйг бус, харин үйл явцаас хамаарсан, байнга хөгжиж байдаг, органик болохыг харуулж байна" гэж тэмдэглэсэн байдаг.

Дэйвид Колман, Фредрик Никсон нарын тодорхойлсноор хөгжил нь "үнэлэмж буюу үнэт зүйлсийн дагуу сайжруулах үйл явц буюу эсвэл янз бүрийн орны хөгжлийн төвшнийг харьцуулбал дээрх үнэлэмжийн дагуу харьцангуй байх явдал гэж үзэж болно" Хөгжлийн төвшнийг тодорхойлох, үнэлэх үйл ажиллагааны хүндрэл нь хөгжлийн тухай ойлголт байнга хувирч өөрчлөгддөгөөс хамаардгийг илэрхийлж байна. Эдийн засгийн хөгжлийн тухай ойлголт байнга өөрчлөгдөн хувирсаар ирсэн нь дээр дурьдсан тухайн үеийн хөгжлийн тухай ойлголтоос гадна хөгжлийн төвшин, олон улсын орчны байнгын өөрчлөлт, тухайн эдийн засгийн нөхцөл, бүтэц, онцлогоос хамаардаг. Мөн салбаруудын харилцан хамаарал, тавигдах шаардлага, бүтээх чадвар хэвээр байх боломжгүйтэй холбоотой.

Эдийн засгийн хөгжлийн талаарх үзэл баримтлалаас заримыг дурьдвал:

- 1940-өөс 1970-аад онд Харрод Домар нарын эрдэмтэн капиталын хомсдол нь эдийн засгийн хөгжлийг сааруулдаг үйлдвэрлэлийн хүчин зүйлсийг илүү өндөр бүтээмжтэй, орчин үеийн үйлдвэрлэлд хуваарилах замаар хөгжил буюу эдийн засгийн өсөлт бий болгож болох тул хөгжиж байгаа орнуудын хуримтлалыг өсгөх, эдийн засгийн өсөлтийг бий болгох үндсэн арга хэрэгсэл нь гадаадын хөрөнгө оруулалт гэж үзэж байсан³. -1958-аас 1965 он хүртэл хөгжлийн уг сурвалжийг бизнесийн санаачлагатай холбон үзэж байв. Хөгжиж байгаа орнууд дахь гадаадын хөрөнгө оруулалт эдийн засгийн хангалтай хэмжээний өсөлт бий болгож чадаагүй нь тэдгээр орны бизнесийн салбар дахь санаачлага, удирдлагын ур чадвар хангалтгүйгээс үр өгөөж буурсан гэж үзэхэд хүргэсэн юм. Шумпетерийн онол, бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагаанд нийгэм соёл, сэтгэл зүйн үзүүлэх нөлөөг судалсан Хаген⁴, МакКлеланд⁵ нарын онол үүнд хүчтэй түлхэц болсон.

- 1970-аас 1980-аад онд ажилгүйдэл ихсэх тусам эдийн засаг дахь орлогын тэгш бус байдал үүсч байна гэж үзэж байсан. Энэ асуудлыг Харрис Тодаро⁶ зэрэг эрдэмтэн хөдөөнөөс хот суурин газар руу ажиллах хүч шилжиж байгаатай холбоотой гэж үзсэн бол Стрийтен⁷ нарын эрдэмтэн капиталын хөрөнгө оруулалт их хэмжээгээр шаардсан үйлдвэрлэл эрхэлж байгаатай холбон, эдийн засаг дахь засгийн газрын оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж үзэж байсан.

- 1980-аад оноос эхлэн экспортод түшиглэн эдийн засгийн түргэн, тогтвортой өсөлтийг бий болгох боломжтой гэсэн үзэл баримтлал бий болсон. (Майкл Портерийн харьцангуй давуу талын онол⁸, Хекшир Охлины теором).

- 1980-аад оны сүүл үеэс Лукас⁹, Ромер¹⁰ нарын эрдэмтэн хүний нөөцийн чадамж нь хөгжлийн гол хөдөлгөгч хүч гэж үзээд энэ чиглэлд хөрөнгө оруулах замаар эдийн засгийн хөгжлийг түргэтгэх боломжтой гэжээ.

Эдийн засгийн хөгжил нь цорын ганц хөдөлгөгч хүч гэсэн төсөөлөл, түүнийг тодорхойлох эрдэмтдийн оролдлого нь парадигм ингэж хурдан өөрчлөгдөхөд түлхэц болсон юм.

Эдийн засгийн хөгжил цорын ганц шалтгаанаар л бий болдог гэж үзэх нь хэт хялбарчилсан хэрэг юм. Иймд эдийн засгийн хөгжлийн зүй тогтлын төсөөлөл нь тухайн үеийн нөхцөл байдал, хэрэгцээ шаардлага, эрдэмтдийн үзэл баримтлалын тусгал болох тул эдгээрээс ангид авч үзэх нь өрөөсгөл болно. Өнөөг хүртэл эдийн засгийн хөгжлийг тодорхойлох, хэмжих, аргачлал байхгүй байгаа ч дараах шалгуур үзүүлэлтүүдийг жишээ болгон дурьдаж болох юм. Үүнд: - Тогтвортой хөгжлийн үзүүлэлтүүд:

Тогтвортой хөгжлийн үндэсний хөтөлбөр боловсруулах, энэ хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны үр дүнг хэмжихэд тус дөхөм болгох зорилгоор 134 үзүүлэлттэйгээр боловсруулж¹¹, 1995 оны 4 сард баталсан¹² бөгөөд 22 оронд туршиж сайжруулсны дүнд үзүүлэлтийн тоог 58 хүртэл бууруулсан. Туршилтын явцад тогтвортой хөгжилтэй холбоотой сэдвүүдийг бүрэн хамруулахын тулд үндсэн дөрвөн чиглэлийн дагуу дараах дэд сэдвийг (хүснэгт 1) авч үзэхийг санал болгосон юм. Гэвч 2001 оноос 2015 он хүртэл ашиглах үзүүлэлтүүдийг нийгэм, хүрээлэн буй орчин, эдийн засаг, институциональ¹³ гэсэн дөрвөн үндсэн чиглэлээр, 15 үндсэн сэдэв, 38 дэд сэдвийн дагуу аргачлалын хамт боловсруулж баталсан. Энд тухайн орны онцлогоос хамааран эдийн засгийн үзүүлэлтүүдээс эдийн засгийн бүтэц, үйлдвэрлэл хэрэглээний хэв шинж гэсэн үндсэн хоёр сэдвийн хүрээнд эдийн засаг, худалдаа, санхүүгийн байдал, материал, эрчим хүчний хэрэглээ, хог хаягдал ба түүний менежмент, тээвэр гэсэн дэд сэдвийг авч үзсэн байна.

Хүснэгт 1. ТХК Шгийн санал болгосон шалгуур үзүүлэлтийн чиглэлүүд ¹⁴	
Нийгэм	Хүрээлэн буй орчин
Боловсрол	Цэвэр ус/гүйн ус
Ажил эрхлэлт	Хөдөө аж ахуй/хүсний найдвартай хангамж
Эрүүл мэнд, усны хангамж	Хөдөө
Орон сууц	Эргийн бүс
Сайн сайхан аж байдал, амьдралын чанар	Далайн орчин/шүрэн хадны хамгаалалт
Соёлын өв	Загас агнуур
Ядуурал/орлогын хуваарилалт	Биотехнологи
Гэмт хэрэг	Ойн зохистой менежмент
Хүн ам	Агаарын бохирдол, озоны цоорол
Нийгэм, бс зүйн үнэлэмж	Дэлхий нийтийн цаг уурын өөрчлөлт/ далайн түвшний дээшлэлт
Эмэгтэйчүүдийн эрх тэгш байдал	Байгалийн баялгийн зохистой ашиглалт
Газар болон нөөц баялгийн ашиглалт	Зохистой аялал жуулчлал
Нийгмийн бүтэц	Хүрээлэн буй орчны даац
Эрх тэгш байдал/нийгмээс гадуурхах	Газар ашиглалтын өөрчлөлт
Эдийн засаг	Институциональ
Эдийн засгийн хараат байдал/өр/	Хамтын шийдвэр гаргалт
Эрчим хүч	Хүний нөөцийн чадавхи
Үйлдвэрлэл хэрэглээний хандлага	Шинжлэх ухаан технологи
Хог хаягдлын менежмент	Олон нийтийн идэвх оролцоо мэдээлэл
Тээвэр	Олон улсын хамтын ажиллагаа, гэрээ хэлцлүүд
Олборлолт	Засаглал / иргэдийн үүрэг
Эдийн засгийн бүтэц, хөгжил	Институцийн ба хууль тогтоох байгууллагын бүтэц
Худалдаа	Байгалийн гамшгийн бэлтгэл
Бүтээмж	Олон нийтийн оролцоо

Энэ судалгаа анх удаа нийгэм, улс төр, соёлтой холбоотой тоон бус үзүүлэлтүүдийг тооцож оруулсан онцлогтой боловч хөгжлийн цаашдын боломжийг судлахаас илүү тогтвортой хөгжлийн үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжих явцыг үнэлэх, хянах зорилгод нийцсэн байна.

- Үндэсний инновацийн чадамжийн хүчин зүйлс (World Economic Forum), Портер, Жефри, Скотт нарын эрдэмтэн "үндэсний инновацийн чадамж нь урт хугацаанд инноваци ихтэй буюу оюуны шингээцтэй бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж борлуулах чадвар гэжээ. Энэ нь инновацийн ерөнхий орчин, салбарын төвшин дэх орчин, тэдгээрийн харилцан хамаарлаар тодорхойлогдоно

гэж үзээд шинэ мэдлэгийн үйлдвэрлэлд тулгуурласан эндоген өсөлтийн онол (Ромер, 1990), үндэсний аж үйлдвэрийн өрсөлдөх чадварын онол (Портер, 1990), үндэсний инновацийн системийн онол (Нелсон, 1993:16)-д тулгуурлан үндэсний инновацийн чадамжийг тодорхойлох аргачлал боловсруулж,

$$A_{j,t} = \delta_{j,t} (X_{j,t}^{\text{inf}} \cdot Y_{j,t}^{\text{clust}} \cdot Z_{j,t}^{\text{link}}) H_{j,t}^A A_{j,t}^A$$

Ийм байдлаар томъёолж, хориод орны жишээн дээр судалсан юм. (хүснэгт 2).

Хүснэгт 2. Үндэсний инновацийн чадамжийн судалгаанд ашигласан хувьцагчид ¹⁷	
Хувьцагч	Хувьцагчийн тодорхойлолт
Инновацийн үр дүн	Тухайн жилд авсан олон улсын патентийн тоо
Patents / population (mill), 1+3	11 сая хүн амд ноогдох патентийн тоо
Инновацийн эрхний орчны чанар	
A GDP Per Capita j,t	Нэг хүн амд ноогдох ДНБ
A Patent stock j,t	Олон улсын патентийн тоо (1973 оноос хойш авсан)
HA IFS&E j,t	Нийт эрдэм шинжилгээний ажилтан, инженерүүд, ажиллагсдын тоо
HA R&D j,t	Судалгаа зохион бүтээлтэд зориулсан нийт зардал (PPP сая \$)
XINF Орхисаа j,t	Олон улсын худалдаа хөрөнгө оруулалтад нээлттэй байдал (удирдах ажилтнуудаас авсан судалгааны дундаж үзүүлэлт, 1-10 оноогоор)
XINF IP j,t	Оюуны эрхийн хамгаалалт (удирдах ажилтнуудаас авсан судалгааны дундаж үзүүлэлт, 1-10 оноогоор)
XINF Ed share j,t	ДНБ-гээс дэд боловсролд зарцуулсан хувь
XINF Antitrust j,t	Монополийн эсрэг бодлого (удирдах ажилтнуудаас авсан судалгааны дундаж үзүүлэлт, 1-10 оноогоор)
Салбарын инновацийн орчин	
UCLOS Private R&D Funding j,t	Хувийн салбарын судалгаа зохион бүтээлтийн хөрөнгө оруулалтын хувь
Инновацийн хөшүүргийн чанар	
ZLINK Univ R&D Performance j,t	Нх сургуулиудын гүйцэтгэсэн судалгаа зохион бүтээлтийн ажлын зардалын нийт судалгаа зохион бүтээлтийн зардалд эзлэх хувь
ZLINK VC j,t	Эрхлэл баг атайгаар санхүүжих боломж (удирдах ажилтнуудаас авсан судалгааны дундаж үзүүлэлт, 1-10 оноогоор)
Бүсэд хүчин зүйлс	
Logua B j,t	Олон улсын эрдэм шинжилгээний сэтгүүлд хэвлэгдсэн материалын тоо
GDP j,t	ҮНБ (PPP түрбум \$)
LABOR j,t	Ажил эрхлэлтийн тоо
CAPITAL j,t	Гаднаад хөрөнгө (түрбум \$)
MARKET SHARE j,t	Өндөр технологийн бүтээгдэхүүний дэлхийн зах зээлд эзлэх хувь

Портер, Жеффри, Скотт нарын үзэж байгаагаар нөөц баялагт түшиглэсэн эдийн засгаас мэдлэгт түшиглэсэн эдийн засагт шилжих явц нь гурван үе шаттай. Энэ нь эдийн засаг хөгжих тусам глобал зах зээлд өрсөлдөх чадвар улам сайжирна гэсэн үг.

Эхний шатанд эдийн засаг газар, ажиллах хүч, капитал зэрэг үйлдвэрлэлийн хүчин зүйлээс хараат байх ба гадны технологийг үйлдвэрлэлд ашиглах замаар орлогын дунд төвшинд хүрсэн үед эдийн засгийн өрсөлдөх чадварыг хөрөнгө оруулалт жолоодно. Үйлдвэрлэлийн хүчин зүйлсээс шууд хамаарал бүхий эдийн засаг нь дэлхийн зах зээлийн хэлбэлзэл, түүхий эдийн үнэ, валютын ханшны мэдрэмж өндөртэй байна. Гадаадын шууд хүрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагаа нь эдийн засгийн өсөлтийг бий болгох технологийн дэвшлийг дэмжиж, технологи, капиталын дотогш чиглэсэн урсгалыг бий болгодог. Энэ үед эдийн засаг гадны хөрөнгө оруулалт, тодорхой зах зээлийн эрэлтийн хэлбэлзэлд өртөмтгий байна. Хамгийн хэцүү нь гурав дахь үе шат болно. Энэ нь технологи импортлогчоос технологи үйлдвэрлэгч болох үе юм. Инновацийн жолоодлоготой ийм эдийн засагт глобал өрсөлдөх чадвар нь суралцах чадвар (ялангуяа шинжлэх ухаанд түшиглэсэн суралцах үйл явц), шинэ технологид түргэн шилжих чадвараас ихээхэн хамааралтай байхаас гадна өрсөлдөөн глобал төвшинд явагдана¹⁸.

- "Глобал өрсөлдөх чадварын тайлан"¹⁹ (WEF),

Портер нарын судалгаа хожим нь "World Economic Forum"-ын 2001, 2002 оны "Глобал өрсөлдөх чадварын тайлан"²⁰-д эдийн засгийн бодлого, зах зээлийн бүтэц зэрэг микро эдийн засгийн үзүүлэлтээс бүрдэх нөөцийн үр өгөөжтэй ашиглалтыг илэрхийлэх өнөөгийн өрсөлдөх чадварын индекс (CCI) байдлаар тусгалаа олсон.

Паул Кругман, Санжаяа Лалл нарын эрдэмтний үзэж байгаагаар "үндэсний өрсөлдөх чадвар" томъёолол нь үндэстнүүд хоорондоо өрсөлддөг гэж үзэх туйлшралд хүргэж болох²¹ ч энэ судалгааны ач холбогдлыг бууруулахгүй юм. Энэ тайлан нь өнөөгийн өрсөлдөх чадвар (CCI), өрсөлдөх чадварын өсөлтийн (GCI) гэсэн хоёр индексээс бүрдэнэ. Өрсөлдөх чадварын өсөлтийн (GCI) индекс нь технологийн, олон нийтийн байгууллагын оролцооны индекс, макро эдийн засгийн орчны индексээс бүрдэх бөгөөд дунд хугацааны өрсөлдөөний чадамжийг тодорхойлох зорилготой²². Энэ судалгаанд нийт 75 орон хамрагдсан юм²³. Энэ судалгааны нэг гол онцлог нь улс орнуудыг инновацийн ач холбогдлоор хоёр ангилж, эдийн засгийн өгөгдлүүдийг удирдах ажилтнуудаас авсан судалгаатай хослуулан, ангилал тус бүрд өөр өөр хувийн жинтэйгээр тооцсон явдал юм. Гэхдээ тоон бус үзүүлэлтүүдийн социологийн судалгаанд (нийт өгөгдлийн гуравны нэгийг эзлэх хувийн жин бүхий) ашигласан асуулт нь төдийлөн тохиромжтой биш тул бодот байдлыг тусгахаасаа илүү үнэлэмжийг тусгасан байж болох талтай.

Хүснэгт 3. өрсөлдөх чадварын индексийн тооцоо ²⁴		
Технологийн индекс (1/3)	Инновацийн индекс (1/2)	Санал асуулгын дүн (1/4)
		Сая хүнд ноогдох патентийн тоо
		Дээд сургуульд элэгчдийн тоо
		Технологи шилжүүлэлтийн санал асуулга (1/3)
		Technology in trade residual (1/3)
		Санал асуулгын дүн (1/3)
		Гар утас хэрэглэгчдийн тоо
		Интернет хэрэглэгчдийн тоо
		Интернет сүлжээний тоо
		Утасны шугамын тоо
		Компьютерийн тоо
Төрийн байгууллын индекс (1/4)	Хувийн индекс (1/2) санал асуулга	
	Ажилын индекс (1/2) санал асуулга	
Макро эдийн засгийн орчны индекс (1/4)	Макро эдийн засгийн тогтвортой байдлын индекс (1/2)	Макро эдийн засгийн орчны санал асуулга (2/7)
		Нийслэл
		Эзэлийн хүү
		Валютын бодит ханш
		Застийн газрын тасвийн хэтрэлт
		Үндэсний хөрөмжлөлийн хувь
		Тухайн улсын эрдэмт үнэлгээ (1/4)
		Застийн газрын нийт зардал (1/4)

Үүний зэрэгцээ Дэлхийн Банк, ЭЗХАБ, Н.Б, ОУВС зэрэг байгууллага олон улсын хөгжлийн зорилтуудыг тодорхойлсон нь ядуурлыг бууруулахад чиглэсэн бөгөөд үндсэн үзүүлэлтүүдийг дараах байдлаар тодорхойлсон (хүснэгт 4)²⁵.

Хүснэгт 4. Олон улсын хөгжлийн зорилт, шалгуур үзүүлэлт (Дэлхийн банк, ЭЗХАБ, Н.Б, ОУВС)		
Зорилт	Хүснэгт	Үзүүлэлт
Эдийн засгийн сайн сайхан аж байдал	Хэт ядуурлыг багасгах	Ядуурлын харьцаа: ядуурал ядуурлын зэрэгт тэгш бус байдал: хамгийн ядуу тав дахь хэсгийн эзлэх хувийн жин
		Хүүхдийн хоол тэжээлийн дутагдал: 5 хүртэлх насны хүүхдийн хоол тэжээлийн дутагдал
Нийгмийн хөгжил	Цогц үндсэн боловсрол	Бага сургуулийн элэлт
		Бага сургуулийн 4-р ангийг төгсөгчдийн хувь
	Хүсний гүйш байдал	15-24 насны бичиг үсэгт тайлагдсан байдал
		Бага дунд сургуулийн эрэгтэй, эмэгтэй суралцлын харьцаа
		15-24 насны эмэгтэйчүүдийн бичиг үсэгт тайлагдсан хувь
	Хүүхэд нэлхсэн үнэмлэхүйг багасгах	Хүүхдүүд эрэгтэйчүүдийн хоол тэжээл, хүүхдүүд харьцуулсан харьцаа
	Эхний элэгдлийг багасгах	Нэлхсэн элэгдлийн хувь 5 хүртэлх насны хүүхдийн элэгдлийн хувь
		Эхний элэгдэл
		Эмэгтэйн ажилтны туслахтай явагдсан төрөлтийн эзлэх хувь
	Эрүүл мэндийг сайжруулах	Жирмэлзэхээс сэргийлэх
Хүрэллэн буй орны сайралт, тогтвортой байдал	Хүрэллэн буй орны	Тогтвортой хөгжлийн үйл ажиллагаа сайн хэрэгжж буй орнууд
		Усны хэвийн хангамж бүхий хүн ам
		Нийт газар нутагт олон бүсийн эзлэх хувийн жин
		Төрөл зүйл хамгаалалт бүхий бүс нутаг
		Эрхний хүний ашиглалтын үр өгөөж илгэж эрхний хүний хэрэгжлэлд ноогдох ДНБ
		Нүүрстөрөгчийн нийслэл илгэж хүнд ноогдох хэмжээ

24 Тухайн судалгааны үр дүнгийн харгалзах индексэд эзлэх хувийн жинг технологи үйлдвэрлэлгч орнуудын хувьд (CI), бусад орны хувьд (CII) гэж тэмдэглэв.

25 World Bank Group, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank Group, International Monetary Fund, ICA Better World for All, 2000, Progress towards the international development goals, Grundy & Northedge, London, 2000.

Дээрх үзүүлэлттэй 2002 оны Нэгдсэн Үндэстний Мянганы Тунхаглалд тодорхойлсон 2015 он хүртэлх зорилгууд²⁶ үндсэндээ дүйх боловч Хөгжлийн глобал хамтын ажиллагааг бий болгох гэсэн үзүүлэлтийг нэмж тусгасан билээ.

Улс орнуудын ҮНБ-ний өсөлтийг харьцуулсан судалгаанд эдийн засгийн нээлттэй байдал, хүний нөөцийн чадамж, ардчиллын төвшинтэй холбож тайлбарлах явдал түгээмэл байгаа ч сүүлийн үеийн судалгаанууд цорын ганц шалгуураар (нэг хүнд ноогдох ҮНБ) хөгжлийг хэмжих оролдлого зөв биш болохыг нотлож байна. ҮНБ нь тухайн үндэстний нэг жилд бүтээсэн баялгийн хэмжүүр гэж үзэж болох ч хэмжих аргачлал, нарийвчлал, дефлятор янз бүр байж болох юм. ҮНБ-ний тооцоонд зах зээлийн харилцаанд ороогүй бүтээл, хөдөлмөр, далд эдийн засаг орохгүй. Нөгөө талаас тухайн үндэстний бүтээх чадвар, ирээдүйг илэрхийлэхгүй. Үүний зэрэгцээ хүний хөгжлийн төвшнийг дундаж наслалт, боловсролын төвшин, нэг хүнд ноогдох дундаж ҮНБ-ээр тооцох нь нийтлэг тохиолддог²⁷ ч энэ нь бүтээх чадварын өсөлтийг илэрхийлэхгүй. Мөн ажлын туршлага, ур чадварыг ч тооцох нь илүү зөв үр дүнд хүргэхийг Круйгел, Линдалл (2000), Билс, Кленов (1999), Дарон Ажемолу²⁸ зэрэг эрдэмтний сүүлийн үеийн судалгаа нотолж байна.

Нийгмийн сайн сайхан аж байдал, ард түмний оюуны баялаг буюу соёлтой холбоотой хөгжлийн зорилт, шалгуурын дийлэнх нь (амьдралын чанар, бүтээх чадвар, мэдлэгийн хуримтлал гэх зэрэг) шууд тоон аргаар хэмжихэд төвөгтэй тул зарим үед эдгээрийг шууд бус тойруу замаар тооцоонд тусгах, дам үзүүлэлт ашиглах шаардлага гардаг. Гэхдээ дам үзүүлэлт бодот байдлыг илэрхийлж чадах эсэхийг судлах шаардлага тулгарч байна. Тоон бус үзүүлэлтийг ашиглаж болох боловч судалгааны арга, аргачлал, цаг үеийн байдал, үнэлэмж зэрэг өөр хүчин зүйлийн нөлөөлөл, хамтын шугаман хамаарал бий эсэхийг шалгах хэрэгтэй болдог. Ийм байдал "Глобал өрсөлдөх чадварын тайлан"-гийн судалгаанаас мөн ажиглагддаг.

Эдийн засгийн үзүүлэлт тоон буюу мөнгөний нэгжээр хэмжигдэх утгаараа тооцоонд тохиромжтой боловч тэр бүр хангалттай мэдээлэл өгөхгүй байж болно. Жишээлбэл, нэг хүнд ноогдох үндэсний нийт бүтээгдэхүүн тухайн жилд бүтээсэн баялгийн нэг хүнд ноогдох мөнгөн илэрхийлэл боловч салбарын харилцан нөлөөлөл, ирээдүй, тухайн үндэстний бүтээх чадварыг илэрхийлэхгүй. Статик үр дүнгийн оронд хөгжлийн динамик үйл явц, цаашдын чиг хандлагыг түлхүү судлах

ҮРГЭЛЖЛЭЛ

тохиолдолд урт хугацаанд тогтвортой орших хүчин зүйлсийг судлах нь зайлшгүй шаардлага юм. Урт ба богино хугацааны судалгаанд авч үзэх төсөөлөл, систем дэх харилцан хамаарал, прогнозын нарийвчлалын төвшин ялгаатай²⁹. Богино дунд хугацаанд авч үзэх шаардлагагүй хүчин зүйл урт хугацааны системд их хүчтэй нөлөөтэй байх тохиолдол гардаг. Кларенс Лоны судалсан бүхий л зүйлд дунджаар 20 жилийн урт хугацааны мөчлөг ажиглагдаж байгааг тэмдэглэсэн байдаг³⁰. Хүн амын шилжилт хөдөлгөөн гэх зэрэг үндсэн үзүүлэлт урт хугацааны мөчлөгийг тайлбарладаг ч богино хугацааны мөчлөгт эдгээрийг авч үздэггүй³¹. Нөгөө талаас богино хугацаанд зайлшгүй авч үзэх шаардлагатай параметрийн утга нь урт хугацаанд харьцангуй тогтмолжиж байгаа бол заавал авч үзэх шаардлагагүй байж болно.

НОМЗҮЙ

- 1 W. Brian Arthur "Complexity and the Economy", Science, 2 April 1999, 284, 107-109.
- 2 David C. Frederic N, "Economics of Change in Less Developed Countries", 2nd ed, Philip Allan Publishers, 1986, p. 2.
- 3 i. William Easterly, "The Ghost of Financing GAP, How the Harrod Domar Growth Model Still Haunts Development Economics", 1997.
- ii. Irma Adelman, "Fallacies in Development Theory and their Implications for Policy", Working paper No. 887, California Agricultural Experiment Station, Giannini Foundation of Agricultural Economics, 1999.
- iii. Andrew B. Trigg "Marx's Reproduction Schema and the Multisectoral Foundations of the Domar Growth Model" Conference, Old and New Growth Theories: An Assessment, Pisa, October 5-7, 2001.
- 4 Hagen E. Everett, "On the Theory of Social Change", Homewood III, Dorsey Press, 1962.
- 5 McClelland C. David, "The Achieving Society", NY, Free Press, 1961.

- 6 David C. Frederic N, "Economics of Change in Less Developed Countries", 2nd ed, Philip Allan Publishers, 1986.
- 7 Streeten P. Paul, Frances Stewart, "New Strategies for Development: Poverty, Income Distribution and Growth", Oxford Economic Papers, No 28, 1976, p. 113-28.
- 8 i. Porter E.M, Jeffrey L.F, Scott S, "The Determinants of national innovative capacity", Working paper series, NBER, 2000.
- ii. Porter E.M, Jeffrey L.F, Scott S, "The Drivers of National Innovative Capacity: Implications for Spain and Latin America" NBER, Working paper series, 2000.
- 9 Lucas E. Robert, "On the Mechanics of Economic Development", Journal of Monetary Economics, No 22, 1988, p. 3-42.
- 10 David Romer, "Advanced Macroeconomics", 2nd edition, McGraw Hill/Irwin: NY, 2001.
- 11 Work Programme on ISD буюу Тогтвортой Хөгжлийн үзүүлэлт Боловсруулах Хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны хүрээнд боловсруулсан.
- 12 "Commission on Sustainable Development" буюу CSD.
- 13 "Agenda 21"-д тогтвортой хөгжлийн үндэсний хөтөлбөр бий болгохыг уриалаад "ийм стратеги нь хойч үеийнхээ ирээдүй, хүрээлэн буй орчин, байгалийн нөөцөө хамгаалсан эдийн засгийн хөгжил, нийгмийн хариуцлагыг бий болгоход шаардлагатай" гэсэн байдаг.
- United Nations, Agenda 21. Chapter 8.
- "Тогтвортой хөгжлийг дэмжих, хэрэгжүүлэх зохион байгуулалтын хүрээнд зохих хууль эрх зүй, бодлогын хэрэгслүүд шаардлагатай. Нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн буй орчны хүчин зүйлсийн нэгдэл нь үүнд чухал ач холбогдолтой".
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, "Indicators of Sustainable development: Guidelines and Methodologies", Division for Sustainable Development, 1999, p. 53.
- 14 United Nations Department of Economic and Social Affairs, "Indicators of Sustainable development: Guidelines and Methodologies", Division for Sustainable Development, April 1999, p. 22.
- 15 Porter E.M, Jeffrey L.F, Scott S, "The Determinants of National Innovative Capacity", NBER, 2000, p. 1.
- 16 Nelson, R, "National Innovation Systems: A Comparative Analysis", NY, Oxford University Press, 1993.
- 17 i. Porter E.M, Jeffrey L.F, Scott S, "The Determinants of national innovative capacity", NBER, 2000.
- ii. Porter E.M, Jeffrey L.F, Scott S, "The Drivers of National Innovative Capacity: Implications for Spain and Latin America" NBER, Working paper series, 2000.
- iii. Porter E.M, Scott S, "The New Challenge to America's Prosperity: Findings from the Innovation Index", Council

- on Competitiveness Washington, D.C 1999.
- 18 Klaus Schwab, Michael E. Porter, Jeffrey D. Sachs, "The Global Competitiveness Report 2001-2002, Executive Summary: Competitiveness and Stages of Economic Development", NY, Oxford University Press, 2002.
- 19 "The Global Competitiveness Report"
- 20 Klaus Schwab, Michael E. Porter, Jeffrey D. Sachs, "The Global Competitiveness Report 2001-2002, Executive Summary: Competitiveness and Stages of Economic Development", NY, Oxford University Press, 2002.
- 21 "Улс хоорондын ямар ч зөрчил үүсээгүй байхад өрсөлдөөн гэж нэрлэх нь утгагүй ... энэ нь бизнесийн хувьд байж болох томъёолол боловч бүхэл бүтэн эдийн засгийн хоорондын өрсөлдөөн гэж нэрлэх нь тэдгээрийг сэргүүлж тавьсан хэрэг, ... энэ нь бүтээмжийн өөр нэр болж таарч байна".
- Sanjaya Lall, "Comparing national Competitive performance: An Economic Analysis of World Economic Forum's Competitiveness Index", Working paper No. 61, QEH, 2000, м.н Krugman R. Paul, "Making Sense of the Competitiveness Debate", Oxford Review of Economic Policy, 12(3), 17-25, 1996.
- 22 John W. McArthur and Jeffrey D. Sachs, "Global Competitiveness Report 2002, chapter 1.1: The Growth Competitiveness Index: Measuring Technological Advancement and the Stages of Development" NY, Oxford University Press, 2002.
- 23 Энэ судалгаанд Монгол ороогүй.
- 24 Тухайн судалгааны үр дүнгийн харгалзах индексэд эзлэх хувийн жинг технологи үйлдвэрлэгч орнуудын хувьд (...), бусад орны хувьд [...] гэж тэмдэглэв.
- 25 World Bank Group, Organisation for Economic Cooperation and Development, United Nations, World Bank Group, International Monetary Fund, "A Better World for All, 2000, Progress towards the international development goals", Grundy & Northedge, London, 2000.
- 26 "Resolution adopted by the General Assembly" A/RES/55/2, United Nations Millennium Declaration, 2002.
- 27 Энд "хүний нөөц"-ийг хөдөлмөрийн насны хүн амын тоогоор авч үзсэнгүй, ажиллах хүчний үр өгөөжийг тооцсон үзүүлэлтийг хүний нөөц гэж үзлээ. 28 Acemoglu Daron and Fabrizio Zilibotti, "Productivity Differences", National Bureau of Economic Research, Working Paper No 6879, 1999.
- 29 Богино хугацаанд голдуу тухайн системийн нэг буюу түүнээс дээш тооны орц тогтмол (тухайлбал эдийн засагт технологи өөрчлөгдөхгүй) байх хугацааг авч үздэг бол дунд хугацааг голдуу урт хугацааны зорилгод хүрэх төлөвлөлтийн үе шат гэж үздэг. Урт хугацаа нь тухайн системийн бүх хүчин зүйл өөрчлөгдөж, хувьсаж болох үе юм.

УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИЙН БАГШ НАРЫН НИЙТЛҮҮЛСЭН ШИНЭ НОМ ЗОХИОЛООС

Цолмон Д., Гэрээний эрх зүй, УБ., 2003, 22 х.х.
Эдийн засгийн харилцааны эрх зүйн зохицуулалтын гол арга хэрэгсэл болох гэрээний зохицуулалтын суурь үндсийн тухай, гэрээний эрх зүйн ерөнхий ойлголт, гэрээ байгуулах үе шат, үүргийн гүйцэтгэлийг хангах арга, гэрээний тусгай төрлүүдийг Иргэний хуулийн хүрээнд авч

үзэн, түгээмэл хэрэглэдэг зарим гэрээний загварыг хавсаргажээ. Хуульч мэргэжлийн боловсон хүчин, хууль зүйн салбарын оюутан, бизнес эрхлэгч, иргэдэд зориулсан байна.
Наранчимэг Н., "Боловсрол" сорилын эмхэтгэл, УБ., 2003., 6.25 х.х.
Боловсролын тухай хууль, Бага, дунд боловсролын тухай хууль, Мэргэжлийн боловсрол

сургалтын тухай хууль, Дээд боловсролын тухай хууль болон төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого, албан бус боловсролыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр зэрэг бодлогын чанартай баримт бичгүүдийг хамарсан, зөв хариултыг хавсаргасан сорилын эмхэтгэл юм. Боловсрол судлалын чиглэлээр ажилладаг хүмүүст зориулжээ.

Ч.Баатарсүрэн

НҮБ-д зөвлөх эрх бүхий Дэлхийн мэдээлэл судлалын парламент, "Олон улсын мэдээлэлжүүлэлтийн Академи"-ийн жинхэнэ гишүүн, Академич, Монгол улсын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх "Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл"-ийн эрдэмтэн шинжээч, Менежментийн ухаанаар эрдмийн зэрэг хамгаалуулах

ӨНДӨР СҮРЛЭГ АЛТАЙН УНАГАН ХҮҮ ӨӨРӨӨ БАС Л НЭГЭН "УУЛ" БАЙСАН ЮМ

эрдмийн зөвлөлийн гишүүн, "Монгол-Японы түншийн холбоо" нийгэмлэгийн гишүүн, бүлгийн ахлагч, "То ван" судлалын эрдмийн зөвлөлийн дарга гээд олон сонгуульд алба үүрэг гүйцэтгэхийн зэрэгцээ судлаж шинжлэж, туурвин бүтээж, сурган хүмүүжүүлэх нөр их ажил амжуулж бас олон олон хурал зөвлөгөөн, семинарт оролцож явдаг ч шинжлэх ухааны ажилдаа огтхон ч түүртэлгүй, гайхмаар үр бүтээмжтэй ажилласаар байсан хүн бол нэрт эрдэмтэн, шинжлэх ухааны доктор, профессор Даваагийн Лхашид агсан билээ.

Говь-Алтай аймгийн Чандмань сумын нутаг есөн эрдэнийн үүц болсон Эрдэнэ хайрхан уулын салбар Хар-Оцон хэмээх газар 1941 онд мэндэлсэн Алтай нутгийн унаган хүү богинохон амьдралынхаа он жилүүдэд маш их зүйлийг судалж, нээж, бүтээн туурвиж амжуулсан боловч ид хийж бүтээх үедээ дөнгөж 60 насны босгыг даваад 2003 онд хорвоог орхин одсон юм.

Олон сайн нөхөр, эрдэмтэн, инженер шавь нь "Өндөр сүрлэг Алтайн унаган хүү Лхашид гуай өөрөө нөмөр түшигтэй, эгэл даруу

төрхтэй бас л нэгэн "уул" байсан юм. Тиймээ, яах аргагүй "Хүн уул" байсан юм хэмээнэ. Тэрхүү хүнд ач тустай, нөмөр нөөлөгтэй "Хүн уул"-ын туулсан амьдралын замналаас бага боловч мэдэх хүний хувьд өнөөдөр эргэн дурсах боломж гарч буйд туйлаас баярланам. Бурхан болоочоо сайн сайхнаар дурсана гэдэг бага ч атугай буян гэж бодном.

Доктор Д.Лхашид нь Монгол улсдаа боловсрол эзэмшсэн "анхны цахилгааны инженер" байсан бөгөөд Монгол улсын Их сургуулийг төгссөнийхөө дараа "Эрчим хүчний тоног төхөөрөмжийн угсралтын трест"-д ерөнхий инженерээр ажилласан юм. Ажил мэргэжилдээ богино хугацаанд өсөж, салбартаа өндөр үнэлэгдэх мэргэжилтэн болсон Д.Лхашид 1970-1975 онд Дархан хотын цахилгаан станцын даргаар идэвх зүтгэл, үр бүтээлтэй ажиллаад 1975 оноос 1978 онд ЗХУ-ын Нийгмийн ухааны академид суралцан

Н.БҮРМАА

ТӨРИЙН БОЛОН ХУВИЙН АУДИТЫН СЕКТОРЫН ҮЙЛ АЖЛЫН УЯЛДАА

Удирдлагын академийн Эдийн Засгийн тэнхимийн багш, докторант Эрхүүгийн Улс ардын аж ахуйн дээд сургууль, Москвагийн УААА-н академи, ХБНГУ-ын Шпайер хотын Захирааны Их сургуулийн тус тус төгссөн, ня-бо эдийн Засаг, төрийн удирдлагын мэргэжилтэй. Шорин аудитын талаар харьцуулсан судалгаа хийдэг.

"Хяналт бол бэрхшээлтэй мөртлөө тун хэрэгтэй зүйл. Итгэнэ гэдэг сайн хэрэг гэхдээ хянана гэдэг бол түүнээс илүү..."

18-р зуунд зах зээл хөгжсөн орнуудад үүсэж хөгжсөн аудитын тогтолцоо Монгол улсад буй болсоор арван жил болж байна. 1993 онд Сангийн сайдын тушаалаар батласан "Итгэмжлэгдсэн байгууллагын үйл ажиллагааны дүрэм" бол аудитын үйл ажиллагаа явуулах анхны хууль эрх зүйн акт байсан билээ.

Аудитын тухай Монгол улсын хуулийг 1997 онд батласанаар эрх зүйн орчин бүрдэж, аж ахуйн нэгж, байгууллагын санхүүгийн тайлангийн аудит хийх, санхүүгийн баримтын шалгалт хийж дүгнэлт гаргах, хөрөнгийн болон бизнесийн үнэлгээ хийх, аж ахуйн нэгж байгууллагын дотоод хяналтыг зохион байгуулах, менежментийн асуудлаар зөвлөгөө өгөх, санхүүгийн тайлан тэнцлээ бэлтгэхэд нь туслах зэрэг аудитын үйл ажиллагааны хүрээ тодорхой болсон билээ.

Аудитын тухай Монгол улсын хуулийн 31.1 "...Монгол улсын хэмжээнд нягтлан бодох бүртгэл, аудитын үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах зорилгоор Мэргэжлийн зөвлөл нь Санхүүгийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний дэргэд ажиллана..." гэж заасан. Өнгөрсөн хугацаанд Санхүү эдийн засгийн яам, НББМЗ, ММНБИ-ээс АОУС-г орчуулах алхмыг хийж аудитор бэлтгэх, давтан сургах, мэргэжлийн удирдлагаар хангах, лиценз олгох ажлыг шат дараалалтай авч хэрэгжүүлэв. Өнөөдөр Монгол улсад нийт 900 шахам мэргэшсэн нягтлан бодогч байгаагаас аудитын үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл авсан 380, аудитын үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь 112 байна. Одоогоор аймаг, нийслэлд 42 аудитын компани ажиллаж, тэдгээрт 300 орчим үндсэн болон гэрээт аудитор ажиллаж байна.

Сүүлийн жилүүдэд төрийн албаны шинэчлэл өөрчлөлт эрчимжиж, Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн хууль батлагдан хэрэгжиж байгаа билээ. Монгол улсын нийгэм эдийн засгийн нөхцлөөс үүдэн Төрийн аудитын хууль гарлаа. Төрийн аудитын

хууль ёсоор төсвийн байгууллага, төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд, төсвөөс санхүүгийн дэмжлэг авсан төсөл, хөтөлбөрт санхүүгийн болон гүйцэтгэлийн аудит хийж, дүгнэлт зөвлөмж гарган үйлчилж байна.

Энэ бүх үүрэг функцийг үндэсний аудитын газар буюу хуучнаар Төрийн хянан шалгах хороо хэрэгжүүлнэ. Өөрөөр хэлбэл санхүүгийн баримтын шалгалтын хүрээнд үйл ажиллагаагаа явуулдаг байсан ТХШХ-ы гүйцэтгэх үйл ажиллагаа өөрчлөгдөж байна. Манай улсын санхүүгийн хяналтын үйл ажиллагаанд /хуучин нэрээр/ ТХШХ-ы оруулсан хувь нэмэр их билээ.

ТХШХ нь Хяналт шалгалтын дээд байгууллагын олон улсын INTOSAI, ASOSAI холбоонд 1996 онд гишүүнээр элссэнээр олон улсын төвшинд хяналт шалгалтын байгууллагатай хамтран ажиллах, тэдний туршлагаас суралцаж үйл ажиллагаагаа олон улсын төвшинд ойртуулах боломжийг нээсэн. Ийнхүү манай улсын санхүүгийн хяналтын системд бодтой дэвшил гарсан юм.

Эдгээр холбооны гишүүн болсноор олон улсын төвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн хөндлөнгийн хяналтын үндсэн зарчим Лимагийн тунхаглалын дагуу ажиллах шаардлага зүй ёсоор гарсан.

Төрийн аудитын байгууллага нь олон улсын хэмжээнд зөвлөлийн болон ерөнхий аудиторов тогтолцоо гэсэн зохион байгуулалттай байдгаас манай улс ерөнхий аудиторов тогтолцоог сонгон хуульчилсан. Төрийн аудитын хуулийн 5.1-д "...Төрийн аудитын байгууллага санхүүгийн тайлангийн болон гүйцэтгэлийн аудит хийнэ..." гэж заасан. Энэ нь Монгол улсын төрийн хяналтын үйл ажиллагаанд огт хийгдэж байгаагүй шинэ зүйл. Санхүүгийн тайлангийн аудит бол байгууллагын санхүүгийн тайлангуудыг НББОУС болон нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зарчмуудад нийцүүлсэн эсэх талаар дүгнэлт гаргаж баталгаажуулахад чиглэдэг.

Манай улсад төсвийн, төрийн болон орон нутгийн өмчит, төрийн өмч оролцоотой аж ахуйн нэгж 4500 гаруй байгаагаас нийслэлд 800 байдаг. Харин хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгжийн хувьд ХК 400 гаруй, ХХК 17100 орчим байна. Монгол улсын Төсвийн байгууллагын удирдлага санхүүжилтийн тухай хууль, Төрийн аудитын тухай хууль, Аудитын тухай хуулиар дээрхи байгууллагад санхүүгийн тайлангийн аудит хийх шаардлагатай байгаа. Төрийн болон орон нутгийн өмч

оролцоотой, төсвөөс санхүүждэг байгууллагын санхүүгийн тайланд аудит хийнэ гэхэд Үндэсний Аудитын газрын нийт 200 ажилтны 60-аад нь мэргэшсэн нягтлан бодогч байгаа тул хүн хүчний нөөцийн хувьд хүрэлцэхгүй нь ажиглагдаж байна.

Төрийн Аудитын хуулийн 18.5-д "Үндэсний аудитын газар санхүүгийн тайланд аудит хийх чиг үүргээ аудитын бусад байгууллагаар гэрээний үндсэн дээр гүйцэтгүүлж болох ба ийнхүү гүйцэтгүүлсэн ажлын чанарыг УИХ-ын өмнө хариуцна" гэж заасан.

Мөн хуулийн 17.1-д "...Үндэсний аудитын газар аудитын ажлын болон тайлагнах стандарт баталж Төрийн аудитын байгууллагын болон дотоод хяналтын ажилтан, үндэсний аудитын газрын нэрийн өмнөөс аудит хийж байгаа мэргэжлийн аудиторор мөрдүүлнэ..." гэжээ. Эдгээр заалтаас үзэхэд: Үндэсний Аудитын газар хувийн секторын аудитын байгууллагуудтай санхүүгийн аудитын үйл ажиллагааны хүрээнд хүчээ нэгтгэн ажиллах хууль эрх зүйн бүрэн үндсийг бүрдүүлжээ. Үүнийг хэрхэн хэрэгжүүлэх вэ?

Үндэсний аудитын газраас санхүүгийн аудит хийхдээ хувийн секторын аудиторыг гэрээгээр ажиллуулах, хамтрах, баг болж ажиллах сонголт бий. Энэ бол Төрийн аудитын байгууллага хувийн аудитын байгууллагатай хамтарч ажиллах үйл ажиллагааны хувьд цоо шинэ зүйл юм. Хамтран ажиллахад анхаарах зарчмын хэдэн гол асуудал байгаа.

Төрийн аудитын хуулийн 18.3-д "...Үндэсний аудитын газар дотоодын болон хөндлөнгийн аудитын бусад байгууллагын хийсэн аудитыг Аудитын олон улсын ба үндэсний стандартын дагуу үнэн зөв алдаа мадаггүй хийсэн гэж үзвэл түүнд тулгуурлан дүгнэлтээ гаргаж болно..." гэж заасан. Хуулийн энэ заалтаар хөндлөнгийн хяналтын байгууллагын хийсэн аудитын дүгнэлтийг Үндэсний аудитын газраас дахин шалгаж нягтлана гэж ойлгож болохоор байна.

Энэ утгаараа хөндлөнгийн аудиторов бие даасан хараат бус дүгнэлт гаргадаг зарчим зөрчилдөж төрийн болон хараат бус хувийн аудиторов хувьд төр иргэн хоёр хуулийн өмнө тэгш эрхтэй байх

зарчим зөрчигдөхөд хүрч болзошгүй байна. Үүнээс гадна манай улсад аудитын үндэсний стандарт гэж хараахан гараагүй. Бас нэгэн чухал асуудал бол төрийн болон хувийн секторын аудитынхан санхүүгийн тайлангийн аудит хийхдээ баримтлах стандарт, бодлого нэг байх шаардлагатай. Үүнд АОУС-аас гадна Төрийн аудитын хуулийн 18.5, 18.7 заасан санхүүгийн тайлангийн аудит хийх гэрээ, журам байна.

Төрийн болон хувийн хэвшлийн аудитынхан санхүүгийн тайлангийн аудит хийх нэг зорилготой боловч статусын хувьд ялгаатай зүйлүүд бий. Тухайлбал: хувийн аудитын үйл ажиллагаа нь үйлчлүүлэгчдийн эрэлт хэрэгцээгээр тодорхойлогдож, гэрээ хэлцлийн үндсэн дээр ажиллаж, үйлчлүүлэгчдээс үйлчилгээний төлбөр авдаг.

Төрийн аудиторын хувьд үйл ажиллагаа нь төрийн байгууллагын хэрэгцээгээр тодорхойлогдон Улсын ерөнхий аудиторын удирдамжийн дагуу төрийн орон тооны албан хаагч ажиллаж төсвөөс цалинждаг. Хувийн аудитын компаниудын хувьд аудитын үйл ажиллагаа нь бизнесийн үйл ажиллагаа байдаг бол төрийн аудиторын хувьд албан ёсны ажил үүргээ гүйцэтгэх үйл ажиллагаа болж байна.

Аль ч аудиторын үйл ажиллагаанд мөрдлөг болгон ажиллах нэгэн чухал асуудал бол мэргэжлийн ёс зүй. Одоогоор манай улсын аудиторт 2 төрлийн ёс зүй байна. Нэг нь ММНБИ-ээс батлан гаргасан аудиторын мэргэжлийн ёс зүй нөгөө нь Үндэсний аудитын газраас Төрийн аудитын хуулийн "...7.6-д зааасанчлан батлаж гаргасан төрийн аудиторын ёс зүй. Ингэхээр Үндэсний аудитын газартай гэрээ хийсэн хувийн хэвшлийн аудитор аль алинийг нь мөрдөх болж байна.

Өөр нэгэн асуудал бол аудитын үйлчилгээний төлбөр. Төрийн аудитын хуулийн 18.6 "...Аудитын үйлчилгээний төлбөрийн хэмжээ, жишгийг Үндэсний аудитын газрын саналыг үндэслэн санхүү, төсвийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага жил бүр тогтоож, байгууллагын төсөвт тусгаж байна. Үндэсний аудитын газрын хийсэн аудитын төлбөрийн орлогыг улсын төсөвт оруулах ба гэрээгээр хийлгэсэн аудитын төлбөрийг тухайн аудитын байгууллагуудад төлнө..." гэж заасан. Төрийн санхүүгийн аудитын үйл ажиллагааны үнэ төлбөр мэдээж улсын төсвөөс гарна. Үүнд нэг талаас улсын төсвийн хөрөнгийн хүрэлцээнээс шалтгаалан хэмнэх бодлого нөгөө талаас хувийн аудитын байгууллагын бизнесийн зарчмын зөрчилдөөн үүснэ. Иймд энэ асуудлыг бид 2 талаас үндэслэлтэй, ухаалаг шийдвэрлэх шаардлага гарч байна.

Аудитын үйлчилгээний үнэ хөлс тухайн байгууллагын үйл ажиллагааны цар хүрээ, онцлог, санхүүгийн баримт эргэлтээс шалтгаалан ялгавартай байж болох боловч урьдчилсан бэлтгэл, төлөвлөлт, шалгах, үнэлж дүгнэх, үр дүнгээ тайлагнах үе шат нь аудит хийлгэж байгаа бүхий л байгууллагад техник ажиллагааны хувьд адилхан процедурыг шаардаж байдаг.

Монголын аудиторуудын холбоо, ММНБИ-ээс аудитын байгууллагаас зардлын хувьд хамгийн багаар тооцож гаргасан жишиг үнэлгээ байдаг. Гэхдээ эцсийн бүлэгт санхүүгийн аудитын ажлын чанар хамгаас чухал.

Аудитын үйл ажиллагаанаас гарч болох эрсдлийн талаар хэдэн зүйлийн хэлье.

Манай улсад хуанлийн болон санхүүгийн жилийн хугацаа давхцдагаас татвар, даатгал, санхүү, аудитын байгууллагын ажлын ачааллыг хэт ихэсгэж богино хугацаанд их хүч гарган ажилладагаас санамсаргүй алдаа гаргах магадлал их байдаг. Иймд санхүүгийн тайланд аудит хийх үйл ажиллагааг санхүүгийн жилийн турш системтэй зохион байгуулах шаардлага зүй ёсоор гарч байна. Магадгүй хуулиар аудит хийх хугацааг өөрчлөх шаардлага ч гарч болно. Аудитын үйл ажиллагааны ачааллыг хөнгөвчлөх, хугацаа хэмнэх үүднээс Аудитын олон улсын стандартад нийцсэн компьютер программ хангамжийг аудитын үйл ажиллагааны өдөр тутмын хэрэглээ болгон ашиглавал зохистой.

Аудитор цаг хугацаа хүрэлцэхгүйгээс санамсаргүй алдаа гаргавал хүлээх хариуцлагын асуудал бас яригдана. Аудитын тухай Монгол улсын хуулийн 5.5 "... аудитын үйл ажиллагаа гүйцэтгэсэн этгээд шалгалт, магадлан шинжилгээ, баталгаажуулалтыг буруу хийснээс холбогдогч талд хохирол учруулбал өөрийн хөрөнгөөр төлнө..." гэж заасан ба уг хуулийн 37-р зүйлд Аудитор, аудитын байгууллагад хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхой зааж өгсөн. Хувийн хэвшлийн аудитынхан мэргэжлийн хариуцлагын даатгалд жил бүр хамрагдаж байна. Харин Төрийн аудитын тухай хуульд төрийн аудиторын хүлээх хариуцлагын тухай заалт байхгүй. Ингэхээр төрийн аудитор эрх эдлэж, хувийн хэвшлийн аудитор хариуцлага хүлээх болж байгааг анхаарах нь зүйтэй.

Гүйцэтгэлийн аудит нь шалгуулж байгаа байгууллага чиг үүргээ хэрэгжүүлэхдээ өөрийн нөөцийг хэрхэн арвич хямгач, үр ашигтай ашиглаж байгаад дүгнэлт зөвлөмж гаргадаг. Гүйцэтгэлийн аудит нь зах зээлийн эдийн засгийн хөгжил, төрийн захиргааны байгууллагуудын өөрчлөлт шинэчлэлттэй уялдан гарч ирсэн билээ. ХБНГУ, Шинэ Зеланд зэрэг орны төрийн аудитын үйл ажиллагаанд гүйцэтгэлийн аудитыг өргөн хэрэглэдэг. ХБНГУ-ын Төрийн аудитын байгууллагын ажилтны 60-70 хувийг хуульч, 5-10 хувийг санхүүгийн мэргэжлийн хүмүүс, үлдэх хувийг төрөл бүрийн мэргэжлийн инженер эзэлдэг. Үүнээс дүгнэхэд ХБНГУ-д гүйцэтгэлийн аудитын үйл ажиллагаа ихээхэн дээгүүр төвшинд байгааг илтгэж байна.

Манай улсын хувьд гүйцэтгэлийн аудит нь шинэлэг үйл ажиллагаа бөгөөд хувийн болон төрийн аудитынханд энэ талаар хуримтлуулсан туршлага байхгүй гэж хэлж болно. Өөрөөр хэлбэл алдагдсан боломжийн өртөг тооцох, мөнгөний үнэ цэнэ, хөрөнгө

ҮРГЭЛЖЛЭЛ

А.Гүржав:

-Таныг Монгол оронд эдийн засгийн боловсрол, сургалтыг үүсгэн бий болгох үйлсэд насаараа зүтгэсэн хүн гэдэг. Энэ талаар ярих, дурсах зүйл танд их байгаа байх. Энэ тухай хуучлаж яриагаа эхлэх үү?

За тэгэхлээр, Монгол оронд эдийн засгийн боловсрол, менежментийн ухаан үүсч бий болсон талаар би 50-иад жилийн

МЕНЕЖМЕНТИЙН СУДАЛГААГ ШИНЭ ШАТАНД ГАРГАХ НЬ ӨНӨӨГИЙН ТУЛГАМДМАЛ ЗОРИЛТ

А.Гүржав / Эдийн Засгийн шинжлэх ухааны доктор, профессор /
Монгол улсын Шинжлэх Ухааны Үндэсний Академийн гишүүн, ШУУН-ийн Зөвлөх профессор, Компьютер Техник Менежментийн сургууль болон Үйлдвэрлэл-технологийн дизайны сургуульд профессороор ажилладаг. Удирдлагын академийн дэргэдэх Менежментийн тийлэлээр докторын Зэрэг хамгаалуулах Зөвлөлийн гишүүн, Удирдлагын академийн хүндэт профессор, Зах Зээлийн эдийн Засгийн Монгол материалын нээлттэй эдийн Засаг, удирдахуйн ухаан, эдийн Засаг-математик Загварын асуудлаар эрдэм шинжилгээний ажил гүйцэтгэж байгаа.

туршлагыг хэлж чадах байна л даа. Хүн ахтай дээл захтай гэдэг юм. Бага сургуульд сурч байснаасаа эхлээ гэж бодож байна. Би Батсүмбэрийн бага сургуульд 5 жил сураад 10 жилийн 1-р сургуульд одоогийнхоор бол лицей гэж болох өндөр төвшний сургууль байлаа. Энэ сургуульд 5 жил сураад Санкт-Петербургийн төлөвлөгөө-эдийн засгийн одоогийнхоор бол Менежментийн их сургуульд орж бас 5

жил суралцсан. Монгол улсад дээд боловсролын тогтолцоо үүсэхээс эхлэн эдийн засгийн ухааныг төлөвшүүлэх явдал амьдралаас урган гарч ирсэн. 1946-1947 онд МУИС-д эдийн засгийн чиглэлээр 2 удаагийн элсэлт авсан юм билээ. Тэр бол үнэн хэрэгтээ анхны туршилт байв. ЗХУ-аас ирсэн А.В.Казаков профессор тэргүүтэй хамтлаг ажиллаж

ҮРГЭЛЖЛЭЛ 20-р хуудсанд

▶ ҮРГЭЛЖЛЭЛ

оруулалтын үйл ажиллагааны ирээдүйн үнэ цэнэ, товчхон хэлбэл байгууллагын үйл ажиллагаа ямар үнэ цэнэтэй явагдаж байна вэ гэдгийг үнэлж дүгнэх асуудал манай улсад төдийлөн хөгжөөгүй. Харин хөрөнгийн үнэлгээ хийлгэх эрэлт хэрэгцээ их байдгаас энэ чиглэлээр тодорхой ахиц дэвшилттэй зүйл хийж байгаа.

Гүйцэтгэлийн аудитыг мэргэшсэн нягтлан бодогч буюу аудитор хүн хийх нь тэр бүр хангалтгүй. Учир нь гүйцэтгэлийн аудит бол нягтлан бодох бүртгэл, санхүүгийн мэдлэгээс гадна бусад нарийн мэргэжлийн мэдлэг ур чадварыг шаарддаг. Төрийн аудитын хуулийн 14.2"... Монгол улсын ерөнхий аудитор бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэхдээ гадны шинжээч, мэргэжилтнийг аудитын үйл ажиллагаанд татан оролцуулж, үйлчилгээ, зөвлөгөө авч болно..." гэж заасан.

Иймд Төрийн аудитын хуулийг хэрэгжүүлэхэд Үндэсний аудитын газар хувийн аудитын компаниудаас гадна гүйцэтгэлийн аудит хийхдээ бусад байгууллагаас нарийн мэргэжлийн хүмүүс татан оролцуулах хэрэгтэй. Энд гүйцэтгэлийн аудитын стандарт, ёс зүй, арга зүйн удирдамжийн асуудлыг зайлшгүй анхаарах хэрэгтэй. Мөн гүйцэтгэлийн аудит хийхэд шаардлагатай боловсон хүчнийг давтан сургах, нэгдсэн сургалтад хамруулах асуудлыг анхаарах хэрэгтэй болж байна.

Монгол улсад дараах салбарын үйл ажиллагаанд гүйцэтгэлийн аудит хийх нийгэм эдийн засгийн зайлшгүй шаардлага бий болж байна. Үүнд: өмч хувьчлал, хөрөнгийн бирж, даатгалын бүх төрлийн салбар, улсын өр төлбөр зэрэг салбараас эхлэн гүйцэтгэлийн аудитын жинхэнэ мөн чанарын ач холбогдлыг харуулах цаг болсон. Салбарын онцлогийг харгалзан аудит хийж, энэ чиглэлээр аудиторыг мэргэшүүлэх шаардлага зайлшгүй байна. Энэ утгаараа салбарын аудитын тухай хуультай байхыг үгүйсгэж болохгүй. Тухайлбал: Аудитын тухай Монгол улсын хуулийг Аудитын ерөнхий хууль болгон өөрчилж банк, хөрөнгө оруулалт, төсөл, даатгалын аудитын тухай хууль г.м. салбарын онцлогийг тусгасан салбар хууль бий болгосноор аудитын үйл ажиллагааны чиг үүрэг, хариуцлагын асуудал аяндаа тодорхой болно.

Ингэхдээ аудитын хуулиудын зохицолдоо уялдааг анхаарах хэрэгтэй.

Австрийн эрдэмтэн Andreae, Mitteregger нар төрийн аудитын байгууллагын үйл ажиллагааг хувьчилж болох юм гэсэн онолын загвар гаргаж ирсэн. Мэдээж энэ онол бол Төрийн аудит дөнгөж төлөвших тухай эхлэн ярьж байгаа манай улсын хувьд эрт байна гэдэг нь ойлгомжтой.

Харин ХБНГУ-ын эрдэмтэн Bartel, Schneider нар өмч хувьчлалын үр дүнд төрийн өмчтэй байгууллагын эзлэх хувийн жин жил ирэх тутам буурч байна. Ийм нөхцөлд төрийн аудитын байгууллагын орон тоог нэмэхгүйгээр гүйцэтгэх үүргийн тодорхой хэсгийг хувийн хэвшлийн аудитын байгууллагаар гүйцэтгүүлэх нь зүйтэй гэсэн саналтай байдаг.

Манай улс бол хөгжилтэй орнуудтай харьцуулахад аудитын зах зээл харьцангуй багатай орон. Олон аудитортай бол сайн компани гэсэн өрөөсгөл ойлголт ч манайд бий болоод байгаа. Бид тооноосоо чанар чухал гэдгийг анхаарах цаг болсон. Дэлхийд алдартай, том 6 гэгдэж байсан аудитын компанийн нэг Артур Андерсон Компани хүртэл дампуурсан гашуун туршлагыг бид мэдэж байгаа шүү дээ. Энэ утгаараа бид зах зээлд хөрвөх чадвар сайтай аудитын компаниудыг шинээр үүсч бий болоход нь дэмжиж ажиллах хэрэгтэй. Аудиторын тооны тухай ярих бус харин хүлээх хариуцлагыг өндөржүүлэх зорилгоор аудитын хувийн компанийн дүрмийн сан буюу эзэмшигчийн өмчийг нэмэгдүүлэн хуульчилах нь илүү оновчтой, амьдралд нийцсэн шийдэл болно гэж үзэж байна.

Саяхан НББМЗ-өөс Азийн хөгжлийн банкны төслөөр дэлхийд алдартай Америкийн Делойт Рос гэдэг аудитын байгууллагад 25 жил ажилласан доктор Susan Thetford сургалт зохион байгуулсан, үүнд манай улсын аймаг, орон нутгийн аудиторууд хамрагдсан нь үр дүнтэй боллоо. Тэрээр манай улсын аудитын үйл ажиллагааг дүгнэж хэлэхдээ: Монгол улсад аудитын үйл ажиллагаа төлөвших хөгжлийн нааштай эхлэл байна. Гэхдээ НББМЗ, МНБИ-ийн удирдлагад байгаа хүмүүс аудитын компанид давхар ажиллаж байгаад эрс шүүмжлэлтэй хандаж Аудитын үйл

ажиллагаанд монополчлол бий болж Монгол улсад Аудитын үйл ажиллагаа төлөвшихөд сөргөөр нөлөөлнө гэдгийг анхааруулсан. Үүнд бид дүгнэлт хийж ажиллах ёстой.

Аудитын үйл ажиллагаанд шударга өрсөлдөөнийг дэмжин төрийн болон хувийн гэж ялгалгүйгээр нэгдмэл нэг бодлого зарчмаар ажиллан улсын хэмжээний аудитын үйл ажиллагааны мэргэжлийн удирдлагын нэгдсэн тогтолцоог боловсронгуй болгох нь чухал байна.

Цаашид төрийн болон хувийн хэвшлийн аудитын ажлын уялдааг сайжруулахын тулд улсын хэмжээнд мэргэжлийн удирдлагаар хангах, мэдээлэл судалгааны төвийг бий болгож, аудиторыг шинэлэг мэдээлэл, оюунлаг орчноор цаг алдалгүй хангах шаардлага гарч байна.

Түүнчлэн аудит хийх эрх бүхий байгууллагын хүлээх хариуцлагын тогтолцоог тодорхой болгох, аудитын хараат бус, бие даасан байдлыг хангахад анхааран нэн тэргүүнд аль ч улсад үйлчилдэг нийтлэг жишгээр үндсэн хуулиндаа аудиторын бие даасан хараат бус байдлыг хуульчилж өгөх нь чухал.

Харин гадаад орны загвар, стандартыг шууд хуулбарлалгүйгээр олон улсын аудитын стандарт болон Монгол улсын нийгэм эдийн засгийн нөхцөлд нийцсэн аудитын тогтолцоог бий болгон төлөвшүүлэх нь зүйтэй. Ингэснээр Монгол улсын аудитын үйл ажиллагаанд шинэлэг дэвшил гарна гэдэгт итгэлтэй байна.

▶ ҮРГЭЛЖЛЭЛ түрүүч нь 8-р нүүрт

эдийн засгийн ухааны дэд докторын зэрэг хамгаалж, 1978-1980 онд аймгуудын эрчим хүчний удирдах газрын даргаар ажиллажээ.

Тэрээр үндэсний мэргэжилтний хувьд эх орныхоо гэрэл гэгээ, илч дулааны эх үүсвэр болох эрчим хүчний хангамж, хөгжил дэвшилд ихэд анхаарч мэдлэг чадвар, сэтгэл оюунаа харамгүй зориулж, жинтэй хувь нэмэр оруулсан билээ. Монгол улсын эрчим хүчний онол, практикийн цогц асуудлаар олон бүтээл туурвисны дотор "БНМАУ-ын цахилгаанжуулалтын зарим асуудал" номоо 1985 онд хэвлүүлж, энэхүү бүтээлдээ эрчим хүчний нийгэм, эдийн засгийн үр ашиг нь зөвхөн тухайн салбарт бус бүх салбарын хөгжил дэвшилд шийдвэрлэх хүчин зүйл болдог. Аливаа улс орны эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн хоцрогдол нь "хөгжлийн" чөдөр, харин хөгжил дэвшил нь "чирэх хүч" болдгийг иш үндэс болгон эх орныхоо эрчим хүчний хэрэгцээ шаардлага, ойрын болон хэтийн хөгжлийн талаар үнэтэй санал дэвшүүлсэн байдаг.

Ажил амьдралын энэ замнал нь түүнийг Монгол улсын эрчим хүчний томоохон мэргэжилтэн болгож төлөвшүүлсэн бөгөөд тэрбээр мэдлэг чадвар, дадлага туршлагатай эрдэмтэн-инженер болсны зэрэгцээ эрдэм судлалын ажил хийж,

удирдлагын шинжлэх ухааны талаар олон жинтэй бүтээл туурвисан билээ.

"Удирдах, нийгмийн сэтгэлзүйн практик асуудлууд" номоо 1980-аад онд хэвлүүлж, энэ бүтээлдээ "Ажил, мэргэжлийн онцлогийг удирдахын сэтгэлзүйд харгалзах учиртай" хэмээн дүгнэж, түгээмэл мэргэжлийн онцлог шинж, шинэ залуу ажилчид ажил мэргэжил болон сэтгэлзүйн 2 чиглэлээр дасан зохицдог зүй тогтлыг тайлбарлан, харгис хэлбэртэй догширох зан байдал эсвэл дуугаа хурааж, далд битүү хорсон бухимдах, хүч хүрэлцэхгүйдээ гутрах, үгүй бол эрээ цээргүй хэрүүл өдөж, эцсээ хүртэл улайран заргалдах, мэдсээр байж санаатай гүтгэх зэргээр хямрал зөрчил үүсгэх хэлбэрийг удирдах үйл ажиллагаанд анхаарч, харгалзахын чухлыг нэн ойлгомжтойгоор тодорхойлсон байдаг. Удирдагч хүн: би мэдэж байна, чи хийх ёстой гэх юм уу, би чиний насан дээр эсвэл чамаас урд үүнээс хүнд нөхцөлд хийж байсан гэх, нөгөө талаас би богино ухаантай хүн, тантай адил эрдэмтэн, боловсрол мэдлэгтэй биш гэх мэтийн харилцаа хандлага нь тухайн ажлыг богино хугацаанд чанартай, элдэв бухимдал чирэгдэл үүсгэлгүй хийх боломжийг мухарладгийг сануулан, шинэ залуу удирдагчдын гаргаж болох алдааг

бүлэглэн тодорхойлж, инженерийн сэтгэлзүйн асуудлыг ойлгомжтой, товч тодорхой, санаа авуштай гаргасан билээ. Д.Лхашид 1991 онд ЗХУ-ын Засгийн газрын Удирдлагын академид Түлш, эрчим хүчний цогцолборыг удирдах нийгэм, эдийн засгийн асуудлаар шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалан, өндөр үнэлэгдэж явсан төдийгүй социалист нийгмийн тогтолцооны жилүүдэд ч олон улсад нэр хүндтэй эрдэмтэн байсан бөгөөд олон хүний эрдмийн судалгааны ажлыг удирдсан, олон шавьтай хүн байлаа.

Мөн 1982 онд Москвад, 1984 онд БНХАУ-д НҮБ-ын олон улсын семинарт илтгэл тавьж, 1989 онд Энэтхэгийн Засгийн газрын дэргэдэх Эдийн засгийн удирдлагын хөгжлийн дээд дамжаа, 1996 онд Герман улсад төрийн захиргааны удирдлагын сургалт, 1990 онд Итали, Англи, Шведэд танилцах сургалтын аялалд оролцож байв.

ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРИЙН ХӨГЖИЛ,

УЧИРЧ БҮЙ БЭРХШЭЭЛ

Дэд профессор /Ph/ Д.Бадарч
Дэд профессор /Ph/ Х.Эрдэнэчулуун

Үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, хүн амын амжиргааны түвшинг дээшлүүлэх асуудал үйлдвэрийг дэмжин хөгжүүлэх бодлогын салшгүй бүрэлдэхүүн мөн. Энэ талаар Засгийн Газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт:

-Орон нутагт жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх таатай орчинг бүрдүүлэх;

"Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр"-ийн хүрээнд жижиг дунд үйлдвэрийн техник, технологийг боловсронгуй болгох, бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, жижиг болон томоохон үйлдвэрүүдийн хоорондын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх замаар бүтээгдэхүүний хангалт, борлуулалтыг сайжруулах;

-Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний чиглэлээр орон нутагт гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх;

-Үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд чөлөөт өрсөлдөөн бий болгох, зах зээлийн эрэлт, нийлүүлэлтийг дэмжих, ажлын байрыг нэмэгдүүлж, бүс, орон нутгийн эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах;

-Улаанбаатар болон томоохон хотод жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих орчин бүрдсэн гэж үзэж орон нутагт үйлдвэрлэлийг дэмжих боломжийн талаар санал солилцохоор энэхүү материалыг бэлдлээ.

ОРОН НУТГИЙН ҮЙЛДВЭРИЙН ХӨГЖЛИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

2000 оны байдлаар манай улсын 21 аймагт 2793 аж ахуйн нэгж ажиллаж байгаагийн 1834 аж ахуй нэгж буюу 65.6% нь үйлдвэрлэл, 34.4% нь бөөний болон жижиглэн худалдаа, санхүү, зээл, эрүүл мэнд, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ эрхэлж байна.

Үйлдвэрлэл, үйлчилгээний чиглэлээр орон нутагт ажиллаж буй аж ахуй нэгжүүд нь жилдээ 61.9 тэрбум төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэн борлуулж байна. Орон нутгийн үйлдвэр, аж ахуйн байгууллагын борлуулалтын орлого нь манай улсын аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүний борлуулалтад 10.7 хувийг эзлэж, жил бүр улсын төсөвт 1.4 орчим тэрбум төгрөгийн орлого оруулж байна.

Үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлж буй 1834 аж ахуй нэгжийн 69 хувь нь хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл, 13.7 хувь нь боловсруулах үйлдвэрлэл, 5.9 хувь нь уул уурхай, олборлох үйлдвэрлэл, 4.1% нь цахилгаан, дулааны үйлдвэрлэл, 7.3 хувь нь барилгын үйлдвэрлэл эрхлэж байна. Өөрөөр хэлбэл хөдөө орон нутагт хүнс, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэл зонхилж байна.

Монгол улсын хүн амын 66.7% хөдөө, орон нутагт амьдарч, ажиллаж байгаагийн 38.6% нь эдийн засгийн идэвхитэй хүн ам юм. Орон нутагт нийтдээ 593.5 мянган хүн ажилтай байгаагаас дөнгөж 7.5 хувь нь үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарт

ажиллаж байна. Орон нутгийн эдийн засгийн идэвхитэй хүн амын 5.9% нь ажилгүйчүүд байгаа бөгөөд 36.9 мянган хүн ажлын байраар бүрэн хангагдаж чадаагүй байна.

ОРОН НУТГИЙН ХҮН АМЫН ХЭРЭГЦЭЭ, ЗАХ ЗЭЭЛ

Манай улсын хүн амын хэрэглээг зарим гол нэрийн, дотооддоо үйлдвэрлэж чадах хүнс болон өргөн хэрэглээний бараагаар авч үзвэл жилд дунджаар 288 мянган тонн мах, махан бүтээгдэхүүн, 33.3 мянган тонн сүү, сүүн бүтээгдэхүүн, 259.9 мянган тонн гурил, гурилан бүтээгдэхүүн, 5.6 мянган тонн цөцгийн тос, 80.8 мянган тонн төмс, хүнсний ногоо, 554.1 мянган ширхэг савхин эдлэл, 831.1 мянган ширхэг сүлжмэл эдлэл, 1.1 сая ширхэг оёмол бүтээгдэхүүн, 199.5 мянган ширхэг эсгий эдлэл, 554.1 мянган ширхэг нэхмэл эдлэл, 108.9 мянган ширхэг модон эдлэл хэрэгцээтэй гэсэн судалгаа байдаг. Дээр дурьдсан бүтээгдэхүүний 60 гаруй хувийг орон нутгийн хүн ам хэрэглэж байна.

Бодот хэрэглээг авч үзвэл мах, махан бүтээгдэхүүний хангамж 77.8%, сүү, сүүн бүтээгдэхүүний 24.5%, гурил, гурилан бүтээгдэхүүний 66.5%, цөцгийн тосны 9.8%, савхин эдлэлийн 22.8%, сүлжмэл эдлэлийн 88.4%, оёмол эдлэлийн 70.4%, эсгий эдлэлийн 40.5%, нэхмэл эдлэлийн 87.2%, модон эдлэлийн 33.5% хангагдаж байна гэсэн тооцоо гарсан байна. Дотоодын үйлдвэрлэлээс дээрх нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний 76.2%, өргөн хэрэглээний барааны 69.8 хувийг хангадаг гэсэн судалгаа байна.

Ургамалын тос, элсэн чихэр, цагаан будаа болон өргөн хэрэглээний нилээд олон барааны хэрэгцээг 100% импортоор хангаж байна.

Аймаг, орон нутгийн хүнсний бүтээгдэхүүний дотроос мах, махан болон сүү, сүүн бүтээгдэхүүнийг ихэнх аймаг өөрсдийн нөөцөөр хангаж байна. Газар тариалан хөгжсөн хангай болон төвийн бүсийн аймгуудын гурил, гурилан бүтээгдэхүүний 39.3 хувийг тухайн аймагт ажиллаж буй үйлдвэрүүд, 60.7 хувийг импортоор хангаж байна. Харин баруун, зүүн бүсийн аймгийн гурил, гурилан бүтээгдэхүүний хангамжийн дийлэнхийг импортын гурил, гурилан бүтээгдэхүүн эзэлж, тухайн бүтээгдэхүүний үнэ зах зээл төвлөрсөн бүс нутгийнхаас 10-15%-иар илүү байна.

Орон нутгийн хүн амын өргөн хэрэглээний барааны хэрэгцээ дийлэнхдээ төвийн бүсээс хангагдаж байна. Зөвхөн Орхон аймаг хивсний, Дархан-Уул аймаг нэхий эдлэлийн хэрэгцээг өөрсдийн үйлдвэрлэлээр хангах боломжтой юм.

Гол нэрийн хүнсний болон зарим өргөн хэрэглээний бараа, цөөн нэрийн голлох барилгын материалын үйлдвэрлэлийг орон нутагт хөгжүүлж, эдгээр бараа, бүтээгдэхүүнээр орон

нутгийн хэрэгцээний дийлэнх хэсгийг хангахад хөдөөгийн үйлдвэрлэлийн бодлого чиглэгдэж байгааг энд дурдъя.

Хилийн боомтод ойр орших орон нутгийн хүн амын хэрэгцээний түвшин бусад аймаг, сумдынхаас харьцангуй дээгүүр байна. Эдгээр нутагт тухайн бүсийн онцлог, бусад хүчин зүйлийг нарийвчлан судласны үндсэн дээр зарим үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэх ялангуяа экспортын баримжаатай үйлдвэрлэлийг бий болгож, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, экспортыг нэмэгдүүлэх боломж байна.

ОРОН НУТГИЙН ҮЙЛДВЭРЛЭЛИЙН ХӨГЖИЛД ХҮНДРЭЛ УЧРУУЛЖ БҮЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛҮҮД

Хөдөө, орон нутагт үйлдвэрлэл, үйлчилгээ хөгжүүлэх зах зээлийн хэрэглээ байгаа хэдий ч үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, тогвортой ажиллагааг хангахад бэрхшээлтэй олон хүчин зүйл байна. Үүний заримаас дурьдвал:

-Орон нутгийн зах зээлийн багтаамж бага, хүн амын худалдан авах чадвар дорой байгаа нь үйлдвэрлэлийн хэмжээг хязгаарлаж, тасралтгүй ажиллагааг хангах нөхцлийг бүрдүүлж чадахгүй байна. Судалгаанаас үзэхэд хөдөөгийн хүн амын худалдан авах чадвар сард дунджаар 23.9 мянган төгрөгөөс хэтрэхгүй байна.

-Эрчим хүчний үнэ төвийн бүсээс мэдэгдэхүйц өндөр байгаа нь бүтээгдэхүүний өөрийн өртгийг нэмэгдүүлж, үнийн хувьд ялангуяа өргөн хэрэглээний гол нэрийн бараа, барилгын материалын хувьд орон нутгийнхаа зах зээл дээр ч импортын бараатай өрсөлдөх чадваргүй байна. Жишээ нь: 1Квт цахилгааны үнэ өндөр хүчдэлийн шугамд холбогдоогүй аймаг, орон нутагт 2.5-3 дахин өндөр байна. Дулааны үнэ ч өндөр байгаа юм. Өнөөгийн байдлаар Баян-Өлгий, Увс, Ховд, Сэлэнгэ, Төв, Дорнод, Өвөрхангай, Дархан-Уул, Дорноговь, Орхон зэрэг аймгийн төв болон дийлэнх сум төвийн эрчим хүчний системд холбогдлоо.

-Орон нутагт үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн мэдээллийн хангамж хангалтгүй байна. Тухайлбал, үйлдвэрлэл эрхлэгчид зах зээлийн төлөв байдал, техник технологийн тухай мэдээллийг тэр бүр авч чадахгүй байна. Судалгаанаас үзэхэд 21 аймгийн төв тоон системийн автомат телефон станц, Баян-Өлгий, Завхан, Говь-Алтай, Увс, Ховд, Өмнөговь, Төв, Сүхбаатар, Дорнод, Хэнтий, Дундговь, Архангай, Баянхонгор, Орхон аймаг сансрын холбооны станцтай болжээ. Сэлэнгэ, Дархан-Уул, Орхон, Дорноговь, аймагт үүрэн телефоны бие даасан станц ажиллаж байна. Техникийн хувьд нилээд аймаг интернэтийн үйлчилгээнд хамрагдах боломж бүрдсэн ч мэдээлэл хангамжийн тогтолцоо бүрдээгүй байна.

-Усны нөөцийн хүрэлцээ үйлдвэрлэл, ялангуяа арьс шир

боловсруулах, ноос угаах үйлдвэр хөгжүүлэх боломжийг бас л хязгаарлаж байгааг хэлэх хэрэгтэй. Монгол улсад нийтдээ 46.5 сая шоо метр усны нөөц байдаг. Үүний 74.1% гадаргын, 25.9%-ийг газрын доорх ус эзлэдэг. Одоогоор 769.6 сая шоо метр усыг хүн ам, үйлдвэрлэл, газар тариалан, бэлчээр усжуулалтад ашиглаж байна. Усны нөөцийн 21.6 хувийг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах нь тохиромжтой гэж үзэж байна. Баян-Өлгий, Завхан, Говь-Алтай, Увс, Ховд зэрэг баруун, Өмнөговь, Дундговь, Дорноговь, Говьсүмбэр зэрэг төвийн, зүүн бүсийн Сүхбаатар зэрэг аймагт гадаргуугийн ус ховор, дийлэнхдээ газрын доорх усны нөөцтэй боловч, түүнийг ашиглах нөхцөл боломж өнөөдөр бүрдэж чадаагүй байна.

-Монгол орон байгалийн болон хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эдийн нөөцөөр харьцангуй баялаг юм. Өнөөдрийн байдлаар манай улсад эрдэс, түүхий эдийн 935 орд бүртгэжээ. Эрдэс, түүхий эд нийт нутгийн хэмжээнд жигд тархсан ч тухайн нутгийн байгалийн тогтолцооноос хамааран нөөцийн хэмжээ өөр өөр байна. Түгээмэл ашигладаг гол төрлийн эрдэс түүхий эдийн нөөцийг авч үзвэл алтны үндсэн ба шороон орд 239, зэсийн 5, төмрийн 17, нүүрсний орд 82 байна. Алтны ордын 64.8% төвийн, 20.1% хангайн, 15.1% баруун ба зүүн бүсэд байна. Зэсийн 1 орд Орхон аймагт, 2 орд Завхан, Увс, 2 орд Дорноговь, Өмнөговь аймагт байна. Төмрийн 17 ордоос 70.5% нь хангайн болон төвийн бүсэд байна. Нүүрсний 14 орд баруун, 16 орд хангайн, 30 орд төвийн, 22 орд зүүн бүсэд байна. Манай улсад жилдээ дунджаар 28.9 мянган тонн төрөл бүрийн ноосон, 5.2 сая ширхэг арьс, шир, түүхий эд бэлтгэдэг, үүний 11.1 хувийг ямааны ноолуур, 71.6 хувийг хонины ноос, 7.3 хувийг тэмээний ноос, 6.9 хувийг хялгас, хөөвөр, 3.1 хувийг бусад төрлийн ноос, арьс, ширэн түүхий эдээс 50.0 хувийг хонины арьс, 32.6 хувийг ямааны арьс, 9.6 хувийг үхрийн шир, 7.8 хувийг адуу болон тэмээний шир эзэлдэг. Ноосон түүхий эдийн 40 гаруй хувийг түүхийгээр нь экспортолж, 40 гаруй хувийг дотоодын томоохон үйлдвэрүүдэд ашиглаж байна. Түүхий эдийн 20.0 хувийг ашиглаж чадахгүй байгаа юм. Ноосон түүхий эдийг орон нутгаас үйлдвэрлэл төвлөрсөн бүс нутаг руу тээвэрлэх үед үнэ нь бараг 2 дахин өсдөг, үүний улмаас эцсийн бүтээгдэхүүний өртөг өсч, дотоод болон гадаад зах зээлд борлуулах чадвар буурдаг хүндрэл арилахгүй байна. Иймд ноос боловсруулах, түүний дотор орон нутгийн хүн амын хэрэгцээнд өргөн хэрэглэдэг эсгий бүтээгдэхүүний жижиг, дунд үйлдвэрийн үйл ажиллагааг хөдөөд идэвхтэй дэмжиж, түүхий эдийг боловсруулах, ашиглах төвшинг дээшлүүлэх шаардлагатай байна.

-Арьс, ширэн түүхий эдийн 30 гаруй хувийг дотооддоо ашиглаж, 70 гаруй хувийг түүхийгээр экспортод

гаргаж байна. Сүүлийн жилүүдэд ноос, ноолуур, арьс шир боловсруулах салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалттай үйлдвэрийн тоо нэмэгдэж, 2001 оны дүнгээр ноолуур боловсруулах салбарт 83, ноос боловсруулах салбарт 42, арьс шир боловсруулах салбарт 64 гадаадын болон дотоодын, хамтарсан том, жижиг, дунд аж ахуй нэгж ажиллаж байна.

Дээрх үйлдвэрийн хүчин чадал түүхий эдийн нөөцөөс давсан байгаа боловч аж ахуй нэгжийн үйл ажиллагаа тогтворжоогүйгээс шалтгаалан үйлдвэрийн хүч чадлын ашиглалт 50.0 хувиас хэтрэхгүй байгаа юм.

-Хөдөө орон нутгийн нөөц баялгийн нэгээхэн хэсэг бол газар тариалан билээ. Манай улсад 1992-1996 онд нийтдээ 484.0 мянган га тариалж байснаас одоогоор дөнгөж 44.2 хувийг ашиглаж байна. Жилд дунджаар 90 гаруй мянган тонн улаан буудай импортоор авч, хүн амын хэрэгцээнд нийлүүлж байна. Одоо ашиглаж буй талбайн 93.2 хувийг үр тарианы талбай, 6.8 хувийг төмс, хүнсний ногоо, бусад таримал ургамлын талбай эзэлж байгаагаас үзэхэд газар тариалангийн нөөцийг бүрэн ашиглаж чадахгүй байна.

-Орон нутагт үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэхэд учирч буй томоохон хүндрэлийн нэг бол санхүү, зээл, хөрөнгө оруулалтын асуудал юм. Орон нутагт банк, санхүүгийн тогтвортой, найдвартай тогтолцоо үгүйлэгдсээр нилээд олон жил боллоо. Сүүлийн жилүүдэд Засгийн газраас анхаарсны үр дүнд Хөдөө аж ахуйн банкны зарим үйлчилгээ сайжирч байгаа хэдий ч үйлдвэрлэгч, хэрэглэгчдэд хүү багатай, хугацаа урттай, эргэлтийн хөрөнгийн зээл олдох нь хомс байна. Том банкууд нь их төлөв томоохон харилцагчидтай хамтран ажиллах сонирхолтой байгаа бөгөөд олон улсын байгууллага, гадаад орны хамтын ажиллагааны хүрээнд үүсэн байгуулагдсан банкны бус санхүүгийн байгууллагуудын зээлийн үйлчилгээний хүрээ хязгаарлагдмал байна. Иймээс орон нутгийн үйлдвэрлэгчдэд зориулсан санхүү, зээлийн бодлогыг үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, хүн амын амьжиргааны төвшинг дээшлүүлэх эдийн засаг, нийгмийн цогц бодлоготой хамтад нь хэрэгжүүлэх шаардлага байгааг анхаарч үзэх ёстой юм. Орон нутгийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх асуудал чухал байна. Иймийн тулд дотоод гадаадын хөрөнгө оруулалтыг орон нутагт татах, үйлдвэрлэлийн техник, технологийг сайжруулах замаар өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх асуудал чухал болж байна.

ХӨДӨӨ, ОРОН НУТАГТ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ХӨГЖҮҮЛЭХ ТАЛААР ЗАСГИЙН ГАЗРААС ХЭРЭГЖҮҮЛЖ БҮЙ АЖИЛ

Хөдөө орон нутагт үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх зорилгоор

Засгийн газар 1998 оноос "Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих" хөтөлбөрийг батлан хэрэгжүүлж байна.

Хөтөлбөрийн хүрээнд:

-ХБНГУ-ын Техникийн хамтын ажиллагааны хүрээнд "Жижиг, дунд үйлдвэрт зөвлөгөө өгөх алба" төслийг хэрэгжүүлж, төсөлд арьс шир, мод боловсруулах, хэвлэл, барилгын материалын үйлдвэрлэл, аялал жуулчлал зэрэг 5 салбарыг сонгон авч, жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд зөвлөгөө өгөх төвүүдийг Техникийн Их Сургуулийн Үйлдвэрлэл дизайны Сургуульд, "Армоно" корпораци, Барилгын мэргэжил дээшлүүлэх институт, Мод судлалын төв, Аялал жуулчлалын институтэд, жижиг, дунд үйлдвэрийн мэдээллийн төв, хөрөнгө оруулагчдад үйлчлэх нэг цэгийн үйлчилгээг Гадаад хөрөнгө оруулалт, гадаад худалдааны агентлаг дээр байгуулан ажиллаж, 200 гаруй жижиг үйлдвэр эрхлэгч аж ахуй нэгжид мэргэжлийн болон тухайн байгууллагын менежментийг боловсронгуй болгох, бүтээгдэхүүний чанарыг сайжруулах, зах зээлийг өргөжүүлэх чиглэлээр зөвлөгөө өгөөд байна.

-Дээрх төслийн хүрээнд 30 гаруй аж ахуй нэгжийн 112 хүнийг ХБНГУ болон бусад гадаад оронд сургалтад хамруулж, ХБНГУ-ын Берлин, Штутгарт хот, Гонконг улсад зохион байгуулсан олон улсын үзэсгэлэн яармагт 5 удаа 20 гаруй аж ахуй нэгжийг оролцоход санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэв.

-2001 оны 9 дүгээр сард хуралдсан Турк Монголын Засгийн газар хоорондын III хуралдааны үеэр Туркийн олон улсын хамтын ажиллагааны агентлаг ТИКА-ийн шугамаар "Жижиг, дунд үйлдвэрийн цогцолбор байгуулах" төсөл боловсруулж, хэрэгжүүлэхээр хоёр тал харилцан тохирлоо.

-Хөдөөгийн малчин 100000 өрхийн нэн тэргүүний эрчим хүчний хэрэглээг нар, салхины эх үүсвэрээр хангах, "Буман нарны гэрэл" хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд улсын төсвөөс 200 сая төгрөг зарцуулахаар төлөвлөж, хөтөлбөр хэрэгжиж эхлээд байна.

-Азийн Хөгжлийн Банкны зээл, тусламжаар Ховд, Улаангом, Өлгий, Мөрөн, Улиастай хотын усан хангамж, ариутгах татуургын системийг шинэчлэн, халуун усны барилгыг засварлах, бага оврын халуун усны газар шинээр барих ажил эхлээд байна.

-Олон Улсын Стандартын Байгууллагатай хамтран "Тохирлын үнэлгээ, чанарын удирдлага - ИСО 9000" семинарыг зохион байгуулж, бүтээгдэхүүний чанарыг дээшлүүлэх, чанарын удирдлагын механизмыг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх чиглэлээр ажиллаж байна.

-Жижиг, дунд үйлдвэрийн үйл ажиллагааг тогтворжуулах, техник, технологийг боловсронгуй болгох зорилгоор хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, тэдэнд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх үүднээс НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн санхүүжилтээр "Хөгжлийн алтан сан", "Европын холбооны ТАСИС хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжиж буй "Жижиг, дунд үйлдвэрийн сан" төслөөр "Кредит Монгол", АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн санхүүжилтээр "Говийн эхлэл" банк бус санхүүгийн байгууллагыг шинээр зохион

байгуулж, 1991-2001 онуудад 200 гаруй аж ахуйн нэгжид давхардсан тоогоор 6,2 тэрбум төгрөгийн зээл олгосон нь орон, нутгийн жижиг үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагаа жигдрэхэд бодотой хувь нэмэр болов.

-Дэлхийн банкнаас Монголын хувийн хэвшлийг дэмжих зорилгоор олгож буй 12,0 сая америк долларын зээлд 7 аж ахуй нэгжийг шинээр хамруулж, 552,0 мянган америк долларын, ХБНГУ-ын Засгийн газар, Монгол улсын засгийн газрын хамтын ажлын хүрээнд хэрэгжиж буй "Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих" зээлийн хөтөлбөрийн 10 сая дойч маркийн хөнгөлөлттэй зээлд 8 аж ахуй нэгжийг хамруулж, 4,5 сая дойч маркийн зээл олгож, үйлдвэр, аж ахуйн нэгжийн техник, технологийг шинэчлэн боловсронгуй болгоход дэмжлэг үзүүлэв.

ХӨДӨӨ, ОРОН НУТАГТ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ХӨГЖҮҮЛЭХ БОДЛОГО

Манай улсын орон нутгийн хөгжлийн өнөөгийн байдал, бүс нутгийн цаашдын чиг хандлагаас хамааран орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх бодлогын зорилго нь тухайн бүс нутгийн хүн амын нягтрал, дэд бүтцийн хөгжил, түүхий эдийн нөөц баялаг, зах зээлийн хөгжлийн нөхцөлд тохирсон импортыг орлох бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх эдийн засаг, эрх зүйн таатай орчин бүрдүүлэхэд чиглэж байна.

Энэхүү зорилгын хүрээнд дараах зорилтуудыг шийдвэрлэхээр төлөвлөн ажиллаж байна. Үүнд:

1.Томоохон боловсруулах үйлдвэрүүдийг түшиглэн орон нутгийн хэрэгцээнд шаардлагатай, дотоодод үйлдвэрлэж болох хүнсний болон өргөн хэрэглээний барааны үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр жижиг, дунд үйлдвэрүүдэд дэмжлэг үзүүлэх.

2.Дэд бүтэц хөгжсөн, зах зээлийн багтаамж сайтай орон нутагт экспортын баримжаатай болон импортыг орлох шинэ нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх:

3.Орон нутагт гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх замаар үйлдвэрлэл, үйлчилгээ хөгжүүлэх боломж, нөхцөлийг бүрдүүлэх:

4.Аж ахуй нэгжүүдийн санхүүгийн болон удирдлага, менежментийн чадамжийг сайжруулах ажлыг цэгцтэй бодлого болгон гадаад орнуудын дэмжлэг туслалцааг авах замаар аж ахуйн үйл ажиллагааг тогтвортой болгох:

5.Орон нутгийн үйлдвэрүүдийн бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх талаар олон улсын байгууллага, гадаад орнуудтай хамтран ажиллах.

Үүнд:

-ХБНГУ-ын техникийн хамтын ажиллагааны хүрээнд хэрэгжиж буй "Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих" төслийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлж, үйл ажиллагааг нь орон нутагт түлхүү чиглүүлэх:

-Монгол улсын Засгийн газар ХБНГУ-ын засгийн газар хоорондын хамтын ажиллагааны хүрээнд хэрэгжүүлж буй "Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих зээлийн хөтөлбөр"-ийн хэрэгжилтийн үр дүнг сайжруулж, орон нутгийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалтын дэмжлэг үзүүлэх:

-Дэлхийн банкнаас Монгол улсын хувийн хэвшлийг хөгжүүлэхэд зориулж буй 12,0 сая долларын хөнгөлөлттэй зээлийг орон нутгийн үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэлээр ашиглах бодлого баримтлах:

-Технологи түгээх төвийн сүлжээг байгуулах замаар өрхийн үйлдвэрлэлийг дэмжих төслийг хэрэгжүүлэх:

-Орон, нутгийн үйлдвэрлэл үйлчилгээг, хөгжүүлэхэд гааль татварын зарим шаардлагатай хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх:

-“Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих” сангийн ажиллагааг эрчимжүүлж, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ нь тогтворжсон, бүс нутгийн хүн амын хангамжид бодтойгоор нөлөө үзүүж буй аж ахуйн нэгжүүдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх:

-Боловсруулах үйлдвэрүүдийг дэд бүтцийн хөгжил сайтай, усны нөөц элбэгтэй орон нутагт төвлөрүүлж, тухайн орон нутгийн хүн амын хэрэгцээг хангахад чиглэсэн эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, үйлдвэрүүдийн харилцан бие биеэ түүхий эд, материалаар хангах зохицуулалтын механизмыг хэрэгжүүлэх:

-“Ядуурлыг бууруулах хөтөлбөр”-ийн хүрээнд хүн амын худалдан авах чадварыг дээшлүүлэх:

-“Мянганы зам”, “Эрчим хүчний нэгдсэн сүлжээ”, “Харилцаа холбоо хөгжүүлэх хэтийн төлөвлөгөө” зэрэг Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж, орон нутагт үйлдвэрлэл явуулах дэд бүтцийн таатай орчин бий болгох

-“Аялал жуулчлал хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө”-ний хүрээнд бэлэг, дурсгалын бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх жижиг үйлдвэрлэгчдийн үйл ажиллагааг тогтворжуулж, аялал жуулчлал хөгжиж болох орон нутагт ажлын байр нэмэгдүүлэх.

ӨНДӨР СҮРЛЭГ АЛТАЙН УНАГАН ХҮҮ ӨӨРӨӨ БАС Л НЭГЭН “УУЛ” БАЙСАН ЮМ

Доктор, профессор Д.Лхашид 1994 оноос хойш гадаадын олон оронд урилгаар лекц уншиж байсан бөгөөд бүтээл туурвилаас нь гадаад хэлээр орчуулан гаргажээ.

Д.Лхашидын туурвисан бүтээл, ном зохиолоос дурдвал:

-“Өмч хувьчлал, эдийн засгийн аюулгүй байдалд холбогдох нь” 2000 он.

-“Язгуур асуудлын менежмент” /цуврал/ - 2001

-Даяаршлын орчинд язгуур асуудлуудын удирдах стратеги 2002 он

-Менежментийн онолын чиг хандлага - 2002

-Монголын нийгэм, сэтгэлзүйг удирдах аргууд 2002 он

-Удирдлагын нийгэм, сэтгэлзүйд үгүйлэгдэж байгаа аргууд 2003 он

-Дэлхийн менежментэд монголчуудын оруулсан хувь хандив 2000 он

-Монголын Нийгэм төрийн аюулгүй байдлын асуудлууд 1996 он/Зохиогчийн эрх № 925/ зэрэг бүтээл бий.

Монголын их хаадын тухай бичсэн бүтээл нь шинжлэл судлалын жинтэй том бүтээл болсон гэж түүхч, судлаачид өндөр үнэлжээ. Энэ бүтээлдээ Монголын Хаант

Улсын амжилтыг удирдахуйн ухааны арга механизмын талаас судлаж, Монголын Хаант Улсын төрөөс удирдлагын тогтолцооны сонгодог хэлбэрийг төлөвшүүлж бусад улс оронд түгээсэн, “Хуралдай” хэмээх Парламентын хэлбэрийг тогтоосон, Хэвтүүл – хэмээх төрийн хамгаалалтын алба, аравт, зуут, мянгат, түмт, зүүн гарын улс хэмээх удирдлагын бүтэц, “Цэцдийн зөвлөл” хэмээх эрдэмтэн мэргэдийн зөвлөл байгуулсны үр дүнд хүчирхэг төрийн тогтолцоотой, Их Богд Чингис хааны эзэнт улс оршин тогтож байсан. Хүчтэй байх үзэл бол Чингис хааны менежментийн гол философи бөгөөд энэ үзэл баримтлал одоо ч ихээхэн ач холбогдолтой хэвээр байгааг нотолсон.

Энэ бүхний үндэс нь энэрэн нигүүлсэх үзэл байсныг түүхийн эх сурвалжаар нотлож, орчин цагийн удирдлагын эрхэмлэх зарчим болгон толилуулсан ажээ.Ийм ч учраас “Монголын их хаад, төрийн зүтгэлтнүүдийн жолоодохуйн урлаг” хэмээх туурвил нь “шилдэг бүтээл” шагнал хүртсэн билээ.

Мөн “Бизнес арга зүй” номоороо 1996 онд Удирдлагын академийн шилдэг

бүтээлд олгох шагнал хүртсэн бөгөөд “Дэлхийн менежментэд Монголчуудын оруулсан хувь хандив” номыг нь Монголын Шинжлэх ухааны академийн эрдмийн зөвлөлөөс “Төрийн соёрхолд” нэр дэвшүүлж байв.

Доктор, профессор Д.Лхашидын шинжлэх ухаанд оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, “Шинжлэх ухааны тэргүүний ажилтан” цол олгож, Засгийн газрын хүндэт жуух, “Алтан гадас” одон болон улс, хувьсгалын 50,60,70,80 жилийн ойн медалиар шагнасан билээ.

Энэ бүх ажлынхаа хүрээнд алдарт То вангийн судлалыг онцгой анхаарч, өөрөө биечлэн оролцож, удирдан зохион байгуулж явсан юм.

Монголын буурал түүхэнд тодорч гарсан мэргэдийн жагсаалтад нэрээ оруулсан энэ хүн одоо тэнгэрийн орноо залран буй.

Сайн үйлс дэлгэрэх болтугай.

Төсвийн байгууллагын санхүүгийн удирдлагыг

ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛАГА

Удирдлагын академийн Эдийн Засгийн тэнхимийн багш, докторант. МЭҮИС-ийг төгссөн, статистик-эдийн Засаг мэргэжилтэй, мэргэшсэн нягтлан бодогч. Төсвийн болон бизнесийн байгууллагын санхүүгийн удирдлага, өртгийн шинжилгээний үр дүнгээр байгууллагыг удирдах асуудлаар судалгаа хийдэг.

"Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тухай хууль"-ийг 2002 оны зургадугаар сард батласанаас хойш хуулийг хэрэгжүүлэхэд удирдлагын болон санхүү, бүртгэлийн их ажил хийж байна. Энэ ажил нь төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн тогтолцоог боловсронгуй болгох, менежментийн шинэ арга нэвтрүүлэхэд чиглэж байна. Төсвийн байгууллагын удирдлага, санхүүжилтийн шинэчлэлтийн шаардлага нь:

- ЗГ-ын урт хугацааны зорилготой уялдсан стратеги төлөвлөлт, төсвийн зарчмыг баримтлах
- Нөөцийн хуваарилалтыг үйл ажиллагааны үр дүнд чиглүүлэх
- Үр ашигтай удирдлагын механизмыг нэвтрүүлэх,
- Үр дүнгийн тайлан, хяналтын тогтолцоог бий болгох зэрэг болно.

Төсөв, санхүүгийн шинэчлэлт амжилттай хэрэгжих үндэс нь мэдээллийн систем, түүнд суурилсан төсөвлөлт, хяналтын тогтолцоог цогц байдлаар бий болгож хөгжүүлэх, төлөвшүүлэх явдал гэж үзэж байна. Төсвийн байгууллагын санхүү нь байгууллагын түвшинд мөнгийг төсөвлөх замаар удирдах, хянах шаардлагад нийцэж байгаа юм.

Төрийн байгууллагын ерөнхий зорилго нь засгийн газрын үүргийг нийгмийн эрэлт, шаардлагын төвшинд хүргэх явдал юм. Ямар ч нөхцөлд байгууллагын удирдлага дэвшүүлсэн зорилго, нийгмийн өмнө хүлээсэн үүргээ биелүүлэхийн тулд байгууллагын гадаад, дотоод орчин, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлсийг танин мэдэж, дотоод зохион байгуулалтаа доорх дэс дараалал, төлөвлөгөөтэйгээр хэрэгжүүлэх нь зүйтэй.

Удирдлагын бүтэц, зохион байгуулалт нь үр ашигтай, бага зардлаар гүйцэтгэхэд чиглэсэн байна. Бүтцийг дотор нь:

- Удирдлагын
- Мэдээллийн
- Өртгийн гэж хуваана.

Удирдлагын бүтэц зохион байгуулалт нь байгууллагын нийгмийн

өмнө хүлээсэн үүрэг, үйлчилгээг оновчтой зохион байгуулах асуудлыг багтаасан ажилтны гүйцэтгэх үүрэг, эрх, тайлагнах хариуцлагын төвшинг тодорхойлоно.

Мэдээллийн бүтэц нь бага зардлаар удирдлагын шийдвэр гаргах мэдээллийн хэрэгцээг хангахуйцаар бүртгэл, статистикийн мэдээлэл боловсруулалт, шинжилгээний үйл ажиллагааны төсөвлөлт, хяналтын зөв бүтцийн үндэс болдог.

Өртгийн удирдлагын бүтэц нь байгууллагын зохион байгуулалтын бүтцэд багтсан үндсэн нэгжүүдийн зорилгын хэрэгжилтийг нөөцийн зарцуулалтаар дамжуулан хэмжих зорилготой зардлын тогтолцоо юм.

Өртгийн удирдлагын бүтэц нь эргэх холбоо, мэдээллийн зөв урсгал, дотоод хяналтын орчин бүрэлдэн бий болгох үндэс суурь болно.

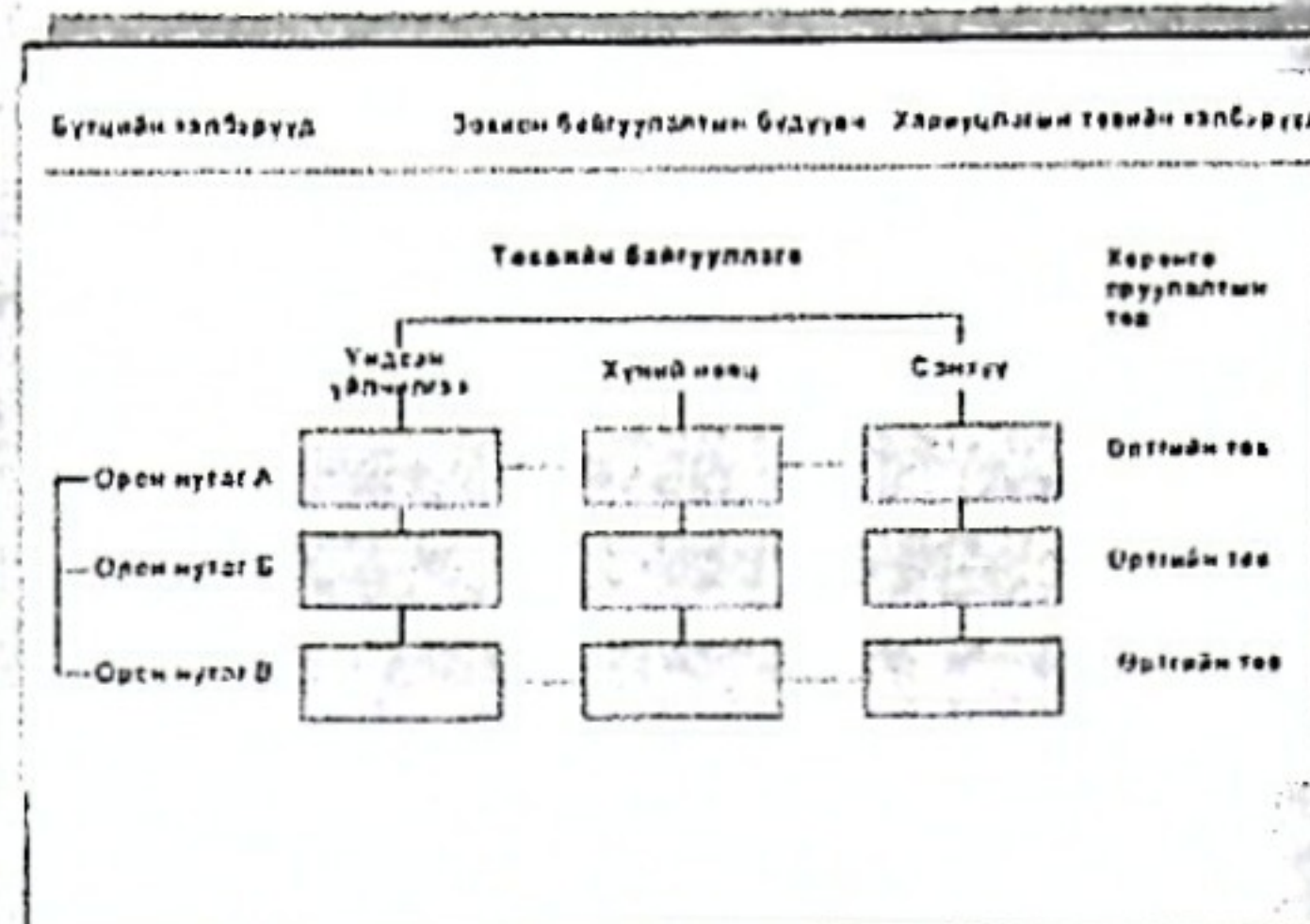

Зураг 1: Байгууллагын бүтэц

Төсвийн байгууллагын удирдлага, зохион байгуулалтын дээрх гурван бүтцийг багтаасан загвар бол матрицан бүтэц юм. Учир нь төсвийн байгууллагууд ихэнхдээ хөдөө, орон нутагт салбарласан, зорилго, бодлогын хувьд босоо, нөөцийн удирдлагын хувьд хэвтээ чиглэлийн бүтэцтэй байдаг. Үүнийг загварчилж харуулъя.

Удирдлагын академийн багш,
докторант
Б. Хөхөөжаргал

Зураг 2: Байгууллагын зохион байгуулалтын загвар

Өөрөөр хэлбэл үүрэг хүлээж эрх эдлэнэ, эрх эдэлж тайлагнах ёстой гэсэн үзэл баримтлалд тулгуурлаж байгаа юм.

Үүрэг, эрх, хариуцлагын нэгдэл нь хуваарилсан нөөцийн үр ашигтай байдлыг хангах замаар нийгмийн эрэлтэд нийцүүлж үйлчлэхийг шаарддаг. Нөөцийн үр ашигтай байдлыг хангах, нийгмийн эрэлт хэрэгцээг бүрэн мэдэрч үйлчлэх нь байгууллагын удирдлагын ур чадвар, боловсон хүчний бүрдэлт, тухайн үеийн хууль эрх зүйн орчны өөрчлөлт, нийгмийн сэтгэл зүйн уур амьсгал гэх мэт гадаад, дотоод олон хүчин зүйлээс хамааралтай байдаг. Байгууллагын дотоод мөнгөний урсгалыг удирдлагын стратеги болон үйл ажиллагааны зорилгод нэгтгэн удирдаж чадаж байвал эдгээр хүчин зүйл нь эерэг болж хувирдаг. ТБУСТХ-ийн дагуу төсвийн байгууллага нь:

✓ Улсын төсвийн байгууллага төрийн чиг үүрэгт хамаарах ажил, үйлчилгээг бүтээгдэхүүний хэлбэрээр нийлүүлж, түүнийхээ төлөө санхүүжилт авна.

✓ Үйл ажиллагааг хэтийн төлөвлөгөөнд тусгасны үндсэн дээр төсвийн ерөнхийлөн захирагчтай байгуулсан гэрээнээс гадуур өөрийн бүтээгдэхүүнээ худалдаж нэмэлт орлого олж болно.

✓ Улсын төсвийн байгууллагын үйл ажиллагааны хэтийн төлөвлөгөөнд тухайн байгууллагын дараагийн жилд нийлүүлэх бүтээгдэхүүний нэр төрөл, тоо хэмжээ, чанар, өртгийг тусгасан байна.

✓ Улсын төсвийн байгууллагын бүтээгдэхүүний өртгийг түүнийг нийлүүлэхэд гарах бүртгэлийн аккрузал

сууриар тооцсон бодот зардлын хэмжээгээр буюу удирдлагын зардал, хөрөнгийн төлбөрийг оруулан тогтооно.

✓ Улсын төсвийн байгууллага хагас, бүтэн жилээр бүтээгдэхүүний анги тус бүрээр тоо хэмжээ, чанар, өртөг болон хугацааны биелэлтийг тусгасан бүтээгдэхүүн нийлүүлэлтийн тайлан гаргана.

✓ Төсөвт байгууллагын удирдлага нь дээрх үүргийг гүйцэтгэх болсноор тухайн жилд өөрсдийн үйл ажиллагааны чиглэл, зорилгод тохирсон нөөцийг хуваарилуулан захиран зарцуулах эрхийг эдлэж, нийгмийн үр ашгийг хангах хариуцлага хүлээнэ.

Энэ нь удирдлагыг нийгмийн болон хууль эрх зүйн мэдлэгээс гадна байгууллагын санхүүгийн зохих суурь мэдлэгтэй байхыг шаарддаг.

Санхүүгийн удирдлагыг дотоод орчны хүчин зүйлсийг хэрхэн удирдах, байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх байдлаар нь дараах гурван бүлэгт хуваан үзэж болох юм. Үүнд:

-Урсгал зардлын буюу эргэлтийн хөрөнгийн удирдлага

-Урт хугацааны хөрөнгө оруулалтын буюу хөрөнгийн төсөвлөлтийн удирдлага

-Өрийн удирдлага зэрэг болно.

Урсгал зардлын буюу эргэлтийн хөрөнгийн удирдлага:

Засгийн газраас төсвийн байгууллагын гүйцэтгэх чиг үүргийг нийгмийн зүгээс тавьж буй шаардлагын төвшинд хүргэхэд хангалттай байхаар нөөцийн хувиарлалтыг хийнэ. Энэ нь өртгийн төсөвлөлт, нормчлолыг хянан үзэх, гүйцэтгэлийн үзүүлэлтүүдийг боловсруулах, төсвийн хэмнэлт, хэтрэлтийг үйл ажиллагааны эцсийн үр дүнтэй холбон тооцохыг

шаарддаг. Энэ хүрээнд тухайн жилийн төсөвлөлт, зарцуулалт, байгууллагын санхүүгийн чадамж, мөнгөний болон нөөцийн удирдлага зэрэг асуудлыг судлана.

ҮНДСЭН ХӨРӨНГИЙН ШИНЭЧЛЭЛТИЙН БУЮУ УРТ ХУГАЦААНЫ ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН УДИРДЛАГА

Энэ нь байгууллагын урт хугацаанд дэвшүүлсэн стратегийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд шаардагдаж буй өртгийн хэрэгцээг тодорхойлох, хөрөнгө оруулах боломжийг эрж хайх үүрэгтэй. Байгууллагын урт хугацааны хөгжлийн бодлоготой холбоотойгоор бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг өргөжүүлэх, чанарын төвшинг дээшлүүлэх, өсөн нэмэгдэж буй нийгмийн эрэлт хэрэгцээг хангах, техник технологийг шинэчлэх хэрэгцээг урьдчилан тооцож, төсөвлөх, янз бүрийн хувилбараас сонгох асуудлыг судлана.

ӨРИЙН УДИРДЛАГА

Санхүүгийн удирдлагын нэг асуудал бол төлбөрийн чадварыг хадгалах явдал юм. Энэ нь мөнгөний хөдөлгөөнийг хянаж, удирдан жолоодох асуудалтай холбогдоно. Өрийг зорилгоос нь хамааруулан урт богино хугацааны гэж ангилна. Өдөр тутмын үйл ажиллагааны зорилгоор зээлээр худалдан авсан бараа үйлчилгээний үнэ, хөлс нь богино хугацааны өр юм. Энэ нь байгууллагын хувьд хамгийн хямд өртөгтэй эх үүсвэр байдаг. Нөгөө талаас ЗГ-ын байгууллагууд найдвартай худалдан авагч учир бэлтгэн нийлүүлэгчид зээлээр бараа өгөх, үйлчлэх сонирхол байдаг. Тэдний энэ сонирхолд түшиглэн богино хугацааны санхүүжилтийг бий болгох, бизнесийн хүрээнийхнээс дэмжлэг авах зэрэг асуудлыг судлана.

АФОРИЗМ

Мэдлэг бол аврал гэдэг тухай хүмүүс ахиухан боддог байсан бол одоогийн зовлон шаналлын өчүүхэн хувийг ч амсахгүйсэн. Хүн төрөлхтний бүх л зовлон зүдгүүр харанхуй мунхагаас үүддэг.

АГНИ -НОГ

ДУГААРЫН ШИГТГЭЭ

ЭДИЙН ЗАСАГ БА БОЛОВСРОЛ

Ю.Адъяа /шинжлэх ухааны доктор, профессор, Удирдагын академийн дэргэдэх менежментийн чиглэлээр докторын зэрэг хамгаалуулах зөвлөлийн гишүүн/

МОНГОЛЫН ХУВИЙН ИХ ДЭЭД СУРГУУЛИЙН УДИРДЛАГЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

Монгол улсад 1990 оноос өрнөсөн ардчилсан өөрчлөлт шинэчлэл нь дээд боловсролын хөгжилд түлхэц өгч, иргэдэд дээд боловсрол эзэмших бололцоо улам өргөжиж, дэлхийн дээд боловсролын системд нэгдэн орох өргөн боломж бий болсон билээ. Үүний үр дүнд манай оронд зөвхөн төрийн сургуулиар дээд боловсрол олгодог тогтолцоо өөрчлөгдөж, иргэд боловсролд хөрөнгө оруулах болсноор хувийн их дээд сургууль, коллеж олноор байгуулагдсан. Энэ нь оюун ухаан шингэсэн үйлдвэрлэл, технологи, үйлчилгээ нь бүтээмж ихтэй, богино хугацаанд улс орныг хөгжлийн өндөр төвшинд хүргэдэгтэй холбоотой юм. Үүнтэй уялдаж сайн боловсрол эзэмшиж, мэргэжлийн ур чадвар, оюуны чадамж сайтай болох эрэлт хэрэгцээ урьд өмнөхөөс ч их боллоо.

1991 онд боловсролын багц хууль, дээд боловсролын хууль гарч, түүнээс хойш нийгэмд гарсан шинэчлэл өөрчлөлтийн дагуу хоёр удаа нэмэлт оруулсан нь дээд боловсролын байгууллагын үйл ажиллагааны хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд чухал зүйл болсон билээ.

ТӨРИЙН БУС ДЭЭД СУРГУУЛИЙН УДИРДЛАГЫН ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

БСШУЯ-аас боловсролын болон бусад хуулийн үзэл санааг төрийн бодлогын макро төвшинд хэрэгжүүлж, төрийн болон төрийн бус их дээд сургууль, коллежийн үйл ажиллагаанд

дээд боловсролын төвшин, сургалт, судалгааны ажлын нийтлэг шаардлагыг мөрдүүлэх, оюутны элсэлт, төгсөлт, дээд боловсролын чанарт хяналт тавьж, сургалт, эрдэм шинжилгээний ажлын стандарт, мөрдөх гол дүрэм журмыг гаргаж, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулан зохицуулж байна. Манай улсын хэмжээнд нийт 200-гаад их дээд сургууль, коллеж байгаагийн 125 нь төрийн бус их дээд сургууль, коллеж юм. Төрөөс дээд боловсрол олгох бодлогын талыг нь голлон анхаарч зохицуулах болсноос сургуулиуд дотоод үйл ажиллагаа, сургалтын технологи, стандартын хэрэгжилт, сургалт, заах арга, эрдэм шинжилгээний ажлын чанар, төгсөгчдийн мэргэжлийн ур чадвар зэргийг бие даан шийдвэрлэж, мэргэжилтэн бэлтгэх ажлыг өөрсдөө хариуцах зарчмаар ажиллаж байна.

2002-2003 оны байдлаар төрийн бус өмчийн их, дээд сургууль, коллежийн дипломын дээдэд 464, бакалаврт 30580, магистрт 153 хүн суралцаж байна. Тухайн хичээлийн жилд 10035 оюутан шинээр элссэний 63,6 хувь (6388) нь 10 дугаар анги төгсөгчдөөс, 17 хувь (1676) нь ажиллагчдаас, 13,4 хувь (1351) нь ажилгүйчүүдээс, 6 хувь нь бусад хэлбэрийн сургуулиас элссэн байна. 2002-2003 онд 6103 мэргэжилтэн төгссөний 69,1%(4215) нь эмэгтэйчүүд байв. Төгсөгчдийн ажлын байрны хангамжийг дараах хүснэгтээр харуулав.

ҮРГЭЛЖЛЭЛ 23-р нүүрт

Докторант С.Чанцалмаа (Монгол даатгал компанийн дэд захирал)

ДААТГАЛЫН КОМПАНИЙГ ЗЭРЭГЛЭХ АСУУДАЛД

Даатгалын зах зээлийн хөгжлийн тулгамдсан асуудлын нэг бол даатгалын байгууллагын найдвартай байдлын зэрэглэлийг зөв тогтоох явдал юм. Үүнтэй уялдаж зэрэглэл тогтоох аргачлал боловсруулах шаардлага гарч байна.

Өрсөлдөөний нөхцөлд даатгалын компаниуд хоёрдмол байдалд ордог бөгөөд нэг талаас бололцоотой, найдвартай байдлаа реклам, зар сурталчилгаагаар харуулахыг зорьдог бол нөгөө талаас өрсөлдөгчдөөсөө доогуур зэрэглэлд орохгүй байхыг эрмэлздэг. Даатгалын бизнест оролцогч бүх компани, хувь нийлүүлэгч, брокер, хөрөнгө оруулагч болон бусад тал даатгуулагчийг өөртөө татаж, тэдэнд тохирох даатгалын бүтээгдэхүүн, үйлчилгээг худалдах зорилгоор компаниа зэрэглэл өндөртэйг харуулах боломжийг хайж байдаг. Даатгалын компанийн зэрэглэл үнэн бодотой байх нь хэрэглэгчид болон даатгалын бизнест хамтран оролцогчдод зөв сонголт хийхэд тусалдаг. Үүний зэрэгцээ компаниудын үйл ажиллагааны үр дүнгийн гол үзүүлэлтээр тоон харьцуулалт хийх нь үйл ажиллагааныхаа бодот тоон "зургийг" олж харах боломж олгодог.

Санхүүгийн институтээс судалгаа тооцоо хийх, ялангуяа даатгалын компанид зэрэглэл тогтоох аргачлал техникийн хувьд онцгой хүндрэлгүй юм. Зэрэглэл тогтоох судалгаа хийх үед тухайн компанид байхгүй, эсвэл ямар нэгэн шалтгаанаар бусдаас нууцлах сонирхолтой мэдээллийг цуглуулах хэрэгтэй болдог. Ийм учраас зэрэглэл тогтоохдоо, санхүүгийн жилийн эцэст хуулийн дагуу хэвлэлд нээлттэй зарлах ёстой балансын үзүүлэлтүүдэд гол төлөв түшиглэдэг. Компаниуд шаардлагатай мэдээллийг хуримтлуулахаас гадна даатгалын зах зээлийн маркетингийн судалгааг төрөл бүрийн хэлбэрээр хийдэг. Гэвч ийм судалгааны үр дүнг үйл ажилдаа хэрэглэхийн оронд тухайн компани дотооддоо үлдээдэг дутагдал байсаар байна.

Мэдээллийн хэрэгслэлээр зарлаж буй компаниудын зэрэглэлийг нэг хоёр томоохон үзүүлэлтэд түшиглэн гаргах хандлагатай байдаг. Энэ нь санхүүгийн байдал болон зах зээлд эзлэх байр суурийг бодотоор харуулж чаддаггүй. Түүнчлэн компанийн ажиллах хүчний мэргэшлийн төвшин, зах зээлд олж авсан нэр хүнд, хөгжлийн явц, дотоод бүтцийн хөгжлийн төвшин зэрэг олон чухал үзүүлэлтийг хэвлэлд нийтлэдэггүй байна. Гэтэл зэрэглэлийн үнэлгээний төвшин нь даатгалын зах зээлийн хөгжлийн төвшинг бүхэлд нь харуулах ёстой байдаг.

Хамгийн бага хураамж төлж, даатгалын баталгаатай хамгаалалтанд орж, эрсдэл тохиолдсон үед даатгуулсан хөрөнгөө алдагдал багатайгаар нөхүүлэн авах найдвартай компанийг сонгохын тулд даатгуулагч компанийн зэрэглэлийг ихээхэн сонирхдог.

Зэрэглэлийн жагсаалтанд даатгалын компанийн эзэлж буй байр суурь нь даатгуулагчийн сэтгэлд нийцэж байгаа нөхцөлд тухайн компанийн талаарх бие даасан хөндлөнгийн үнэлгээ чухал болдог. Ийм мэдээлэл нь зарим тохиолдолд даатгалын компанийн хувьд сөрөг сурталчилгаа болох явдал ч байдаг.

Зэрэглэл нь даатгалын байгууллагатай санхүүгийн харилцаатай байгаа болон цаашид ийм харилцаа тогтоож болох бизнесийн хамтрагчдад тухайн даатгалын компанийн санхүүгийн байдлыг бодотоор харуулах ач холбогдолтой. Ер нь тодорхой мэдээлэлгүйгээр өөрийн хариуцсан эрсдэлийг дахин даатгуулах нь зөвтгөхийн аргагүй үйлдэл юм.

Зэрэглэлийн үнэлгээ, үнэлгээний үзүүлэлтүүдийг тооцох аргачлалыг судлах замаар даатгалын компани ололт амжилтаа бусад илүү хүчин чадалтай компанитай харьцуулж, үйл ажиллагаагаа боловсронгуй болгох чиг баримжаатай болдог.

Нийтийн хүртээл болж хэвлэгдсэн зэрэглэлийн жагсаалт нь төр захиргааны байгууллагуудад онцгой чухал ач холбогдолтой. Учир нь түүнийг даатгалын зах зээлийг удирдах хөндлөнгийн түлхүүр болгон ашиглаж болох бөгөөд зэрэглэл тогтооход ашиглаж буй үзүүлэлтүүдийн сонголт, агуулга нь даатгалын компанийн үйл ажиллагаанд чухал нөлөө үзүүлдэг.

Иймээс даатгалын компаниудын үйл ажиллагааг тал бүрээс нь шинжилж, үнэлгээ өгөх үзүүлэлтийн тогтолцоо тун чухал юм. Даатгалын компанид зэрэглэл тогтоох ажлыг нэн даруй хийх шаардлагатай байгаа бөгөөд зэрэглэл тогтоох талаар мэргэшсэн гадаадын зарим пүүсийг үүнд оролцуулж болох юм. Гэхдээ зэрэглэл тогтоох үүрэг хүлээсэн шинжээчид өөрсдийнх нь ажлын хөлсийг төлсөн компани буюу бүлгийн ашиг сонирхлыг хамгаалахгүй гэх баталгаа байхгүйг бодолцож, Даатгалын хяналтын байгууллага үйл явцыг нь хянаж байх ёстой. Энэ нь үндэсний даатгалын зах зээлийг удирдах маш нарийн хэрэгсэл болно.

Зэрэглэлийн зорилго, даатгалын зах зээлийн байдал, хууль эрх зүйн өөрчлөлтөөс хамаарч зэрэглэлийн тооцоо хийхэд ашигладаг статистик үзүүлэлтүүдийн сонголт болон ач холбогдол өөрчлөгдөх тохиолдол гарч болдог.

Статистик аргачлал нь хэд хэдэн үе шаттай. Нэн тэргүүнд, зэрэглэлийн зорилгыг тодорхойлох хэрэгтэй. Тухайлбал, бүс нутагт ажиллаж байгаа даатгалын компанийн санхүүгийн тогтвортой байдлын төвшинг тогтоосны үндсэн дээр найдвартай байдлаар нь сайн, дунд, хангалтгүй гэсэн гурван бүлэгт хувааж үзнэ. Даатгалын зах зээлийн тухай дэлгэрэнгүй мэдээлэл байхгүй тохиолдолд даатгалын бизнест ажилладаг мэргэжилтэн болон бусад шинжээчдээс авсан дэлгэрэнгүй асуулгыг

ашиглаж болно. Даатгалын компаниудын үйл ажиллагааны болон санхүүгийн байдлыг тодорхойлох дараах үзүүлэлтүүдийг нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Үүнд:

- Даатгалын компанийн өнөөгийн найдвартай байдал
- Санхүүгийн тогтвортой байдал
- Ашигт ажиллагааны төвшин
- Хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааны үр ашиг
- Активын бүтэц
- Давхар даатгалын найдвартай байдал
- Удирдлагын зардлын нийт зардалд эзлэх хувь хэмжээ

Эдгээр үзүүлэлт даатгалын компанийн санхүү-эдгийн засгийн тогтвортой байдлыг тодорхойлдог.

Зэрэглэл тогтоох судалгаанд баллын үнэлгээ, зэрэглэл, тэмдгийн үнэлгээ зэргийг ашиглаж болно. Мөн сонгож авсан үзүүлэлтүүдийг тооцоолоход ашигласан статистик мэдээллийн үнэн бодот байдлыг тодорхойлох аргачлалыг ч бас бодолцох хэрэгтэй юм.

Дээр дурдсан үзүүлэлтийг тооцоолохын тулд зэрэглэл тогтоолгож буй компаниудын тухай дараах статистик мэдээллийг цуглуулах зайлшгүй шаардлагатай. Үүнд:

- мөнгөн ба материаллаг хэлбэрээр төлөгдсөн дүрмийн сан
- бусад өөрийн хөрөнгө (сангууд)
- даатгалын хураамжаар орсон орлогын нийт дүн
- амьдралын даатгалын нөөцийн сан
- даатгалын эрсдэлийн төрлүүдийн нөөцийн сан
- даатгалын бүх төрлөөр хохирол нөхөн олгосон байдал
- даатгалын үйл ажиллагааны зардал (төлөөлөгчийн шагнал орно)
- даатгалын үйл ажиллагааны ашиг
- хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааны ашиг
- хариуцлагаа давхар даатгуулахаар давхар даатгагчид төлсөн хураамжийн дүн

Зайлшгүй шаардлагатай мэдээлэл цуглуулсны дараа зэрэглэл тодорхойлоход ашиглаж буй үзүүлэлт бүрийн ач холбогдолын төвшинг тогтоох хэрэгтэй. Ингэхдээ компанийн санхүүгийн тогтвортой байдлыг тодорхойлохын тулд даатгалын мэргэжилтний сонгож авсан үзүүлэлтийн аль нь илүү ач холбогдолтойг тодорхойлсон шинжилгээний үнэлгээг ашиглах нь илүү үр дүнтэй. Шинжээчдийн хувийн үнэлгээг авсны дараа дүнг нэгтгэж, үзүүлэлтийг нэгдсэн дүнд үзүүлэх нөлөөлөлөөр нь жагсаах буюу эсвэл үйл ажиллагааны үр дүнг бүхэлд авч үзэж, үзүүлэлт бүрийн эзлэх хувийг тодорхойлно. Үүнд статистикийн онол арга зүйн үнэлгээ өгөх төрөл бүрийн аргыг ашиглаж болно. Жишээлэхэд, асуулгад хамрагдсан шинжээчдийн үзэж байгаагаар сонгосон үзүүлэлтийн санхүүгийн тогтвортой байдалд үзүүлэх нөлөөллийн төвшинг дараах байдлаар баллаар үнэлж болдог. Үүнд:

- Явцын найдвар 30
- Санхүүгийн тогтвортой байдал 20
- Даатгалын үйл ажиллагааны ашиг 15
- Хөрөнгө оруулалтын үйл ажиллагааны ашиг 10

Активын бүтэц	10
Давхар даатгалын үйл ажиллагааны найдвартай байдал	10
Удирдлагын зардлын нийт зардалд эзлэх хувь	5
Нийт дүн	100

Цуглуулсан мэдээлэл болон сонгосон аргачлал дээрээ үндэслэн зэрэглэлийн үнэлгээнд ашиглах коэффициентүүдийн тооцоог хийх хэрэгтэй.

Тооцоололын үр дүнд гаргаж авсан коэффициентүүдийг дэс дараалалд оруулах шаардлагатай. Зэрэглэлд оролцож байгаа компанийн коэффициентүүдийн дундаж үзүүлэлтийн хэлбэлзэл нь компаниудын үнэмлэхүй үзүүлэлтийн жагсаалтад үндэслэсэн байдаг.

Харин санхүүгийн дээд шатны байгууллага буюу даатгалын хяналтын байгууллагаас батласан үзүүлэлтийн норматив байгаа тохиолдолд санал болгосон утгыг хамгийн ашигтай гэж авч үздэг. Өөрөөр хэлбэл санал болгосон нормативт утгаас эхлэн хэлбэлзсэн коэффициентүүдийн утгыг жагсаана. Коэффициентийн утга их байх тусам зэрэглэл нь өндөр байна.

Даатгалын компанийн чиглэл, мөн даатгалын зах зээлд бий болсон байдлаас хамаарч зэрэглэл тогтоохдоо бусад нэмэлт тайлбар хийж болно.

Тодорхой тохиолдол бүрт чанартай шинжилгээ хийх зайлшгүй шаардлагатай болдог. Хуулиар тогтоосон нормчлолыг зөрчсөн компанийг зэрэглэлээс хасах тохиолдол ч байдаг.

Компанид оноосон дэв зэргийг нэгтгэж, сонгосон үзүүлэлтийг ашиглан тооцоолох аргачлалаар зэрэглэлийг тогтооно. Тодорхой үзүүлэлтэд шинжээчдийн өгсөн үнэлгээг тоогоор илэрхийлэхийн тулд өөр нэгжид шилжүүлэх шаардлагатай болдог. Учир нь тодорхой үзүүлэлтүүдээр гарч ирсэн дэв зэрэгт шинжээчид өөр өөр үнэлгээ өгдөг.

Тооцоо хийхэд эвтэйхэн байх үүднээс дэв зэргийг тоон хэмжигдэхүүн (Rk)-р тодорхойлно. Зэрэглэл тогтоох тооцоонд даатгалын 10 компани оролцож байгаа гэж үзвэл дэв зэрэг болон Rk дараах утгуудтай байж болох юм.

Зэрэг	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Rk коэффициент	1.0	0.9	0.8	0.7	0.6	0.5	0.4	0.3	0.2	0.1

Даатгалын компаниудыг санхүүгийн найдвартай байдлаар нь дээд зэргийн тогтвортой, тогтвортой, тогтвор муутай гэж гурван бүлэгт хувааж үздэг.

Зэрэглэх аргачлал нь ойлгомжтой, хялбар, энгийн байх ёстой. Зайлшгүй шаардлагатай мэдээлэл цуглуулахад л хүндрэл гардаг.

Олон улсын зэрэглэлийн агентлагууд тухайлбал, "Standard & Poor's" даатгалын компанийн санхүүгийн тогтвортой байдлын зэрэглэл тогтооход эхний мэдээллээс шинж байдал болон хэмжээгээрээ эрс ялгаатай хоёр хандлагыг ашигладаг:

- даатгалын компанитай шууд харилцан ажиллах дээр үндэслэсэн хандлага (интерактив зэрэглэл). Энэ хандлага нь даатгалын компанитай шууд харилцаж шаардлагатай мэдээллийг авах байдлаар тодорхойлогдоно;
- нийтийн мэдээллийн эх сурвалжаас авсан мэдээллийг ашиглах хандлага.

Зах зээлийн эдийн засаг өндөр хөгжсөн улс орнуудад даатгалын компанийн найдвартай байдлын төвшинг үсгээр тэмдэглэх тогтолцоо байдаг. Зэрэглэлийн "Standard & Poor's" агентлагийн тогтоосноор даатгалын компанийн санхүүгийн тогтвортой байдлын зэрэглэлийн үзүүлэлтийг дараах байдлаар томъёолдог байна:

AAA	- хамгийн өндөр зэрэглэл
AA	- маш өндөр зэрэглэл
A	- өндөр зэрэглэл
BBB	- сайн зэрэглэл
BB	- хязгаарлагдмал зэрэглэл
B	- доод зэрэглэл
CCC	- хамгийн доод зэрэглэл

Нийтэд хүртээмжтэй мэдээлэлд үндэслэсэн зэрэглэлийг нэгдүгээр, хоёрдугаар, гуравдугаар гэх мэтээр дугаарладаггүй. Учир нь өөр өөр зэрэглэлтэй компани зэрэглэл тогтоохоор сонгосон үзүүлэлтийн үнэлгээний утгаар ойролцоо байх учир тэднийг өрсөлдөөний нөхцөлд бүлэг дотор нь байр эзлүүлэх шаардлагагүй. Санхүүгийн тогтвортой байдлын зэрэглэлээр санхүүгийн найдвартай байдлын хүчин зүйл илүүтэй (AAA, AA, A, BBB) болон сул талын хүчин зүйл илүүтэй (BB, B, CCC) компани ялгарч гарч ирдэг.

Эдийн засаг тогтвортой нөхцөлд зэрэглэлийн тооцоо хийх аргачлал нь байнгын тогтмол үзүүлэлтэд үндэслэх боломжтой байдаг.

Даатгалын бизнес эрхлэж байгаа компани зэрэглэлд дээгүүр байр эзлэх нь аль ч зах зээлд гарах өвөрмөц "гарц" болдог.

Эдийн засгийн нөхцөл байдал өөрчлөгдөж, даатгалын үйл ажиллагаа хөгжихийн хирээр даатгалын компанийг зэрэглэхдээ олон улсын зэрэглэлийн агентлагийн хэрэглэдэг аргачлалыг ашиглах зайлшгүй шаардлага гарч байна. Мөн даатгалын компани болон даатгалын зах зээлийн харилцаанд оролцогчдын санхүүгийн байдлын тухай бодот дүгнэлт хийх боломжийг хэрэглэгчдэд олгохын тулд статистик ба санхүүгийн тайлангийн үзүүлэлтийг нь байнга хэвлэж нийтлэж байх шаардлагатай. Цаашдаа хэрэглэгчдийг бодот мэдээлэлээр хангахгүйгээр даатгалын компаниуд зах зээлд ажиллахад бэрхшээлтэй байх болно. Манай улсын даатгалын компаниудын найдвартай байдлын зэрэглэл тогтоох асуудал албан ёсоор тавигдаагүй байгаа бөгөөд Даатгалын хяналтын алба энэ талаар судлаж байна. Өнөөгийн байдлаар даатгалын бизнест шийдвэр гаргах болон хамтрагчаа сонгоход тодорхой бус байдлын төвшин өндөр байсаар байна.

Үндэсний даатгалын зах зээлээ хөгжүүлж, хөгжилтэй орнуудын төвшинд хүргэхийн тулд тэдгээр орны даатгалын зах зээлийн хөгжилд бодотоор нөлөөлж байгаа хүчин зүйлийг сайтар судлаж, өөрийн орны онцлог нөхцөл байдалд тохируулан боловсруулж хэрэгжүүлэх нь нэн чухал байна.

Ном зүй

1. Введение в страхование. Шахов В.В. 2001 г.
2. Организация страхового бизнеса. Юлдашев Р. 2002 г.
3. Основы страховой деятельности. Федорова Т.А.

БЕНЧМАРКИНГИЙН ГАДААД ХАРЬЦУУЛСАН ШИНЖИЛГЭЭ

захидал илгээх нь зүйтэй. Холбоо тогтоох энэ арга нь илүү мэргэшлийн шинжтэй бөгөөд үр дүнтэй юм.

Боломжит түншийн айлчлалыг сайн зохион байгуулахын тулд маш их бэлтгэл ажил хийх хэрэгтэй. Хамтын ажиллагаагаа цаашид амжилттай үргэлжлүүлэхийн тулд түнш компанид зочлох үеийн холбогдох асуудлыг сайтар бодох нь чухал.

Гадаад харьцуулсан шинжилгээний ажлыг хэрэгжүүлж эхлэхээсээ өмнө шаардлагатай бүх чадварыг эзэмшсэн хүнд даалгах хэрэгтэй. Харьцуулсан шинжилгээ хийх үйл явцад, жишээлбэл, компанийн бүх үйлдвэрлэлийн нэгжийн ашиг сонирхлыг илэрхийлж буй эсэх, энэ айлчлалд түүний бүх ажилтан оролцох ёстой эсэхийг тогтоох нь зүйтэй. Олон хүн явах нь тохиромжгүй, хүндрэлтэй, цаг хугацаа дэмий үрэхээс гадна хүлээн авч буй компанид дарамт болж хувирна гэдгийг санах хэрэгтэй. Илүү үр дүнтэй, оновчтой хувилбар нь нэгдүгээрт, шаардлагатай эрх мэдэл бүхий, хоёрдугаарт, бүтээлчээр харилцах тухайлбал, хурдан бичих, зөв ярих, ярилцагчаа анхааралтай сонсох чадвартай 2-3 хүнтэй хэсэг юм.

Бас нэг чухал зүйл бол хэсгийн гишүүд өөрийн ажил үүргээ тодорхойлсон байх ёстой. Хэн ямар үүрэг гүйцэтгэх, ямар асуулт тавих, хэн тэмдэглэл хөтлөх вэ гэх зэргээр хүн бүр өөрсдийн өмнө тавигдаж буй асуултад бүрэн дүүрэн, утга агуулга сайтай хариулт өгч түнштэйгээ уулзах үед гүйцэтгэх үүргээ нарийн ойлгосон байх ёстой.

Асуулт бэлтгэхдээ доорх энгийн бөгөөд онцгой үр дүнтэй дүрмийг санах нь зүйтэй. Үүнд:

- Асуултууд судлах зүйлтэй холбоотой, ойлгомжтой, товч тодорхой байх ёстой;

- Энгийн, логик уялдаа холбоо сайтай асуулт нь эмх замбараагүй, төвөгтэй асуултаас илүү үр дүнтэй байдаг;

- Асуултынхаа жагсаалтыг түншдээ урьдчилан илгээх хэрэгтэй;

- Өөрсдөө сайн хариулж чадахгүй асуултыг хэзээ ч бүү тавь.

Түнш компанид очих бэлтгэл ажил нь айлчлалын урьдчилсан хөтөлбөрөө нэгдүгээрт, бэлтгэх явц болон уулзалтад очих хүн бүрийн үүрэг, хоёрдугаарт, тэдгээрийг гүйцэтгэх цаг хугацааны хязгаар зэргийг багтаасан заавал биелүүлэх зааврын хамт боловсруулахаас эхлэнэ.

Айлчлахын өмнө хүлээж авах талтай урьдчилан уулзах, эсвэл утсаар ярихыг туршлагатай ажилтнууд зөвлөдөг. Үүнийг бүх зүйл төлөвлөсний дагуу хэрэгжихийг баталгаатай болгох үүднээс хийдэг. Тухайлбал, очих өдөр, цаг, мэдээлэл тэмдэглэх арга болон мэдээллийг цаашид ашиглах чиглэлээ дахин тодотгох, авсан мэдээллийг задруулахгүй байхын тулд хэлэлцээрт гарын үсэг зурах шаардлага, түүнчлэн түнш компаниудын хооронд үйл ажиллагааны шуурхай харилцаа тогтоохтой холбоотой асуудлуудыг хэлэлцэх зэрэг болно. Энд айлчлалын үндсэн заалтуудыг харилцан тохиролцсон байх ёстой.

Айлчлалын явцад дараах дүрэм, хэм хэмжээг хатуу баримтлах нь зүйтэй.

- Зөвхөн урьдчилсан уулзалтаар эцэслэн тохиролцсон асуудлаар ярилцана;

- Нягт нямбай, эелдэг, найрсаг байх нь маш чухал;

- Уулзалтын эхэнд ажлын хэсгийн гишүүн бүрийг танилцуулах шаардлагатай;

- Хамтран боловсруулсан айлчлалын хөтөлбөр, тохиролцсон цаг хугацааны графикийг нарийн барих нь зүйтэй;

- Ярилцлагын үед тодорхой мэргэжлийн нарийн үг, хэллэг ашиглах нь зохисгүй байдаг.

Айлчлалын дараа зөвшилцөлд хүрсэн зүйлээ цаасанд буулгаж, холбоо тогтоосон байгууллагадаа явуулах хэрэгтэй. Энэ нь айлчлалын бүтээлч чанар, үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд тус дэм болдог юм.

Ашигласан ном, материал

- Nancy R. Mann. The Keys to Excellence: The Story of the Deming philosophy. London, Mercury, 1989.

- K. Ishikawa. What is Total Quality Control? The Japanese Way. London, Prentice Hall, 1985.

- E. Deming. Out of the Crisis. Cambridge University Press, 1986.

J. Juran. Quality Control Handbook. New York, McGraw Hill, 1988.

- K. Ishikawa. Guide to Quality Control. Tokyo, Asian Productivity Organization, 1976.

Б.Бүрэнжаргал / ШУТИС-ийн КТМС-ийн докторант/

ХӨДӨЛМӨРИЙН ХӨЛСНИЙ ДООД ХЭМЖЭЭГ ЗОХИСТОЙ ТОГТООХ ШААРДЛАГА

Манай орны эдийн засаг зах зээлийн харилцаанд шилжсэнээр нийгэм, эдийн засагт эерэг, сөрөг олон үр дагавар бий болсны тод жишээ нь ядуурал, хүн амын орлогын хомсдол бодот үзэгдэл болсон явдал юм.

Төр эдийн засгийг удирдах үйл явцаас өөрийгөө хэт заагласан нь дээрх сөрөг үр дагаварт хүргэх нэг гол шалтгаан болсон. Тодруулбал хүн амын орлого буюу цалин хөлсний талаар баримтлах төрийн бодлого алдагдсанаар хүн ам орлогын хомсдолд орж, бодот цалин шинэчлэлээс өмнөх үеийн төвшингөөс буурсан байна. Төрөөс цалин хөлсийг зохицуулах арга нь хөдөлмөрийн хөлсний баталгаат доод хэмжээг /ХХДХ/ тодорхойлох явдал байдаг. АНУ –д улсын хэмжээнд анх 1938 онд ХХДХ-г боловсруулан аж үйлдвэрийн ажиллагчдын цагийн дундаж цалингийн 40-50% тай тэнцүү хэмжээгээр тогтоосон ба энэхүү хэмжээг улсын ихэнхи /90% орчим/ үйлдвэрийн газарт хуульчлан мөрдөж эхэлжээ.

Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нь эдийн засгийн дараах үндсэн зорилгыг биелүүлэх ёстой. Үүнд:

- ажиллах хүчнийг хэтэрхий мөлжихөөс хамгаалах;
- хүн амын худалдан авах чадварыг дэмжих;
- эдийн засгийн тогтворжилт ба өсөлтийг дээшлүүлэх;
- тэнцүү хөдөлмөрт тэнцүү хөлс гэсэн зарчим өөрөөр хэлбэл, нийгмийн шударга зарчмыг хангах зэрэг орно.

Нэг талаас ХХДХ нь хүний физиологийн наад захын хэрэгцээг хангах ёстой бөгөөд орчин үеийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний систем нь нийгмийн /социал/ нормативын үүргийг хангаж чадах буюу ажлын чадвартай хүн амын амьжиргааны доод төвшинг баримжаалсан байдаг. Нөгөө талаас, ХХДХ нь хэвийн нөхцөлд, энгийн

хөдөлмөр хийх үеийн ажиллах хүчний ертгийн доод төвшин юм.

Манай орны хувьд зах зээлийн эдийн засгийн харилцаанд орсон эхний жилүүдэд цалин хөлсний системд хийсэн анхны өөрчлөлт бол үйлдвэрийн газрууд ажиллагчидынхаа цалин хөлсний асуудлыг бие даан шийдвэрлэх болсон явдал бөгөөд төрөөс ХХДХ-г шинэчлэн тогтоож, инфляц ба амьжиргааны доод төвшний өөрчлөлттэй уялдуулж тэтгэвэр тэтгэмжийн хэмжээг өөрчлөх индексийн коэффициентийг тогтоодог болсон. Дараах хүснэгтэнд эдийн засгийн шилжилтийн жилүүдэд ХХДХ ба амьжиргааны доод төвшин хэрхэн шинэчлэгдэж ирснийг харуулав.

Хүснэгтээс харахад 1991-1993 онд ХХДХ-г 8 удаа, амьжиргааны доод төвшинг 7 удаа шинэчлэн тогтоосон нь энэ үед гипер инфляц болж өргөн хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ хэт өссөнтэй холбоотой юм.

Хэдийгээр богино хугацаанд ийнхүү олон өөрчлөлт гарсан боловч 1993 оныг 1991 онтой харьцуулахад амьжиргааны баталгаат доод төвшин 15.2 дахин өссөн байхад ХХДХ бараг 9 дахин өссөн. Өөрөөр хэлбэл, амьжиргааны доод төвшний өсөлт ХХДХ –ээс бараг 2 дахин илүү байгаа нь тухайн жилүүдэд хүн амын бодот орлого 2 дахин унасныг харуулж байна.

1998 онд "Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний тухай" хууль гарч "Засгийн Газар жилд нэгээс доошгүй удаа амьжиргааны төвшний өөрчлөлттэй уялдуулан ХХДХ-г шинэчлэн тогтоож байна" гэж заасан. Гэтэл инфляцийн төвшин 1997 онд -20.5%, 1998 онд -6%, 2000 онд -8.1 % байсан байхад тухайн үеийн Засгийн Газар 1997 оны долдугаар сараас 2000 оны долдугаар сар хүртэл бүтэн 3 жилд ХХДХ-г нэг ч удаа шинэчлэн тогтоогоогүй байна. Мөн 2000 онд

Үндэсний Статистикийн Газраас нэг хүнд оногдох амьжиргааны түвшний хэмжээг 19500 төгрөг гэж тогтоосон нь 1997 оныхоос 2 дахин өссөн байна.

Хүснэгтээс 2000 оны 7 дугаар сард ХХДХ-г 24750 төгрөг гэж тогтоосныг мөн оны 10 дугаар сард 18000 төгрөг болгож бууруулсныг харж болно. Энэ нь 2000 оны сонгууль буюу засгийн эрх мэдэл ардчилсан хүчнээс хувьсгалт намд шилжсэн үе юм.

Амьжиргааны доод төвшний энэ үзүүлэлт нь өрхийн нэг хүнд шаардлагатай өргөн хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнээр тодорхойлогддог. Статистикийн судалгаагаар манай орны нэг өрх 4.3 гишүүнтэй² тэдний 2 нь хөдөлмөрийн чадвартай байдаг. Тэгвэл тухайн өрхийн хамгийн бага хэрэгцээ сард 108790 төгрөг /25300х4.3/, харин цалингийн доод хэмжээ нь 60000 төгрөг /30000х2/ болж байна. Энэхүү энгийн жишээ нь энэ гэр бүлийн цалин тэдний хоол хувцас болон хамгийн наад захын амьжиргааны хэрэгцээт зүйлсийн дөнгөж тал хувийг л хангаж байгааг харуулж байна.

Засгийн Газраас тогтоосон ХХДХ, амьжиргааны төвшний хэмжээ бодот байдлаас доогуур байгааг харуулах бас нэг жишээ бол Монголын Үйлдвэрчний Эвлэлүүдийн Холбооноос Засгийн Газарт тавьсан олон удаагийн шаардлага юм. Жишээ нь, 1995 онд ҮЭХолбооноос Засгийн Газарт хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг хотод 19400 төгрөг /энэ үед ХХДХ 6400 төгрөг буюу 3 дахин бага байсан/, амьжиргааны баталгаат доод хэмжээг 9100 төгрөг /4200 төгрөг байсан/ болгож нэмэгдүүлэх, мөн 1996 оноос эхлээд үнийн өсөлттэй уялдуулан энэхүү үзүүлэлтийг индексжүүлж байх зэрэг шаардлагыг³ удаа дараа тавьж байжээ. Гэвч эдгээр шаардлага биелэхгүй хэвээр үлдсэн нь хүснэгтээс харагдаж байна.

ХХДХ-г тогтоож, түүнийг индексжүүлэхгүй байдаг нь нэг талаас улсын төсвийн хүрэлцээ муу, санхүүгийн эх үүсвэр байхгүйтэй холбоотой аж. Учир нь "Өндөр насны бүрэн тэтгэврийн доод хэмжээ нь Засгийн газраас тогтоосон сарын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээний 75 %-иас багагүй байна"⁴ гэсэн хуулийн заалт үйлчилж байгаатай холбоотой. ХХДХ-г нэмэгдүүлэхэд тэтгэвэр тэтгэмжийн хэмжээ дагаж нэмэгдэхэд хүрдэг ба үүнийг хангах хөрөнгө улсын төсөвт байдаггүй бөгөөд энэ хүндрэлтэй асуудал одоогийн Засгийн газарт ч хамаатай байсаар байна. Хуулийн энэхүү заалт эдийн засгийн шилжилтийн эхний жилүүдэд зохих үүргээ гүйцэтгэсэн нь ойлгомжтой.

Харин үйлдвэр, аж ахуйн газрууд ажиллагчдынхаа хөдөлмөрийн хөлсийг Засгийн Газраас тогтоосон ХХДХ-г баримжаа болгон олгож байгаа өнөө үед дээрх хуулийн заалтыг өөрчилж "хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг зохистой тогтоох" явдал эдийн засагч -судлаач, шийдвэр гаргах төвшнийхний хойшлуулашгүй асуудлын нэг болж байна.

¹ "Ардын эрх" сонин 1998 он № 17.

² Монгол улсын статистикийн эмхтгэл 2000, -УБ. 2001 он, -х.40.

³ "Хөдөлмөр бизнес" сонин 1996 он, -№ 01.

⁴ "Нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хууль" 5.4 –р зүйл.

Төрөөс шинэчлэн тогтоосон инфляц ба амьжиргааны доод төвшний өөрчлөлттэй уялдуулж Засгийн Газраас батласан хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ ба амьжиргааны доод төвшний динамик

Он сар өдөр	Засгийн газрын тогтоолын дугаар	Тогтоосон төгрөг		Өрхийн нэг хүнд оногдох амьжиргааны доод түвшин Нийслэлд
		Цагаар	Сараар	
1991-7-5	199	2-87	560	
1991-6-21	182	-	-	210
1991-10-11	294	3-59	700	260
1992-1-11	8	-	-	297
1992-2-2	35	-	-	347
1992-12-17	69	8-46	1350	990
1993-5-31	94	11-00	2145	1580
1993-12-15	184	25-74	5020	3200
1994-9-14	163	32-82	6400	4200
1995-12-30	243	49-23	9600	6900
1997-2-19	55	-	-	10400
1997-12-31	259	71-01	12000	-
1999-4-15				17600
2000				19500
2000-7-5		146-45	24750	-
2000-10-4	108	106-51	18000	-
2001-10-1 777	155	146-45	24750	-
2002-7				24600
2002-12-25	263	177-51	30000	-
2003-5				25300

МЕНЕЖМЕНТИЙН СУДАЛГААГ ШИНЭ ШАТАНД ГАРГАХ НЬ ӨНӨӨГИЙН ТУЛГАМДМАЛ ЗОРИЛТ

байсан. Монголын анхны эдийн засагч Ж.Осор, П.Өлзийбат, Ойдов нар үндсэн ажлынхаа хажуугаар хичээл зааж байв. Энэ туршлага амжилттай болсон. Энэ туршлагаас үндэсний багшлах боловсон хүчнийг бэлтгэх явдал хамгийн гол гогцоо асуудал болох нь тодорхой болсон. Энэ хүчин зүйл хараахан бүрэлдэж амжаагүй байсан учраас оюутан элсүүлэх нь 1946-1952 онд шууд тасарсан юм. Ийм нөхцөлд 1952 онд эдийн засгийн сургуулийн сургалтыг сэргээв. Гэвч багшлах боловсон хүчин бүрдээгүй бэрхшээлтэй тулгарсан хэвээр байлаа. Энэ үеийн анхны багш нарын нэг нь би юм. Би 1954 онд МУИС-ийн зоо-мал эмнэлгийн факультетэд түр харьяалагдаж байлаа. Учир зүйгээ сайн олоогүй байсан тэр үед хичээл зааж эхлэхэд оюутнууд маань бид чинь малын эмч болох уу, багшийн ажил хийх үү гэсэн асуудлыг надад дэвшүүлээ. Би шинэ багш. Би эдийн засгийн мэргэжилтэй болохоор энэ чиглэлээр сургая гэлээ. Цаг үеийн бэрхшээл асар их. Ялангуяа Монголд үндэсний эдийн засагчид байхгүй байсан учраас өөрийн багш Санкт-Петербургийн Менежментийн Их Сургуулийн ректор, профессор Е.В. Усольцевыг урьсан даа. Багшийнхаа зөвлөмж, халамжаар анхны сургалтын төсөл, хичээлийн хөтөлбөрийг боловсруулж, УТЭЗУ, Статистикийн онол, Төлөвлөлтийн арга ухаан, Аж үйлдвэрийн зохион байгуулалт зэрэг хичээл зааж эхлэсэн. Ингэж миний эрдмийн ажил эхлээд одоо хүртэл 50 жил зүтгэж явна даа.

-Та хагас зуун жилийн тэгэхдээ бүр сүүлийн хэдэн зуун жилд гарч байгаагүй үсрэнгүй хөгжлийн баялаг түүхтэй үеийн гэрч төдийгүй гол гол ажил үйлсэд нь гар бие оролцож явжээ. Хагас зуун жил гэдэг нэг хүний бүхэл бүтэн амьдралын хугацаа шүү дээ. Энэ хугацаанд та ямар ямар ажил үүрэг гүйцэтгэж, ямар бүтээл туурвил хийсэн байна вэ? Эргээд бодоход?

-Төлөвлөлтөөс (менежмент) гадна Аж үйлдвэр, ХАА, Барилга, Тээвэр, Холбоо, Хөнгөн хүнсний үйлдвэр, Эрчим хүч зэрэг аж ахуйн салбарын нарийвчласан мэргэшлийн эдийн засагч бэлтгэх сургалт,

-Статистик, Санхүү, НББ, Эдийн засгийн анализ гм ерөнхий чиглэлийн мэргэжилтэн бэлтгэх төсөл, сургалтын төлөвлөгөөг боловсруулан нэвтрүүлсэн, - Эдийн засгийн сургалтыг ш/у-ны орчин үеийн ололтод тулгуурлан хөгжүүлэх зорилтыг шийдвэрлэлээ. 1962 оноос эдийн засаг-математик загварчлал гэдэг хичээлийг сургалтад нэвтрүүлж "Эдийн засагт хэрэглэх тоон ухааны арга", 1970-аад оны дундуур "Салбар хоорондын баланс" гэдэг товхимол, 1980 онд "Эдийн засгийн кибернетик" гэдэг бүтээлээ хэвлүүлээ. Энэ бол эдийн засагт орчин үеийн судалгааны шинжлэх ухааны арга, системийн хандлагыг нэвтрүүлэх талаар олон улсын төвшинд ойртох анхны оролдлого байлаа. Улмаар энэ нь 1970-1980-аад оноос компьютержүүлэх, ЭТБМ

хэрэглэх дараа дараагийн алхам болж, одоо мэдээллийн орчин үеийн технологи нэвтрүүлэх төвшинд хүрээд байна.

-Оюутнуудад эдийн засгийн мэргэжил эзэмшүүлэхээс гадна одоо бол ТОГ төвшин гэж хэлж байгаа өндөр оргил төвшний сургалт нэвтрүүлэх ажлыг санаачлан 1950-иад оны эцсээс эхлүүлсэн. 1979 онд Удирдах ажилтны дээд сургуулийг байгуулахад анхны ректороор нь томилогдож, хөл дээр нь босгох ажлыг гүйцэтгэж, үүнээс Удирдлагын Академийн үндэс суурь тавигдлаа.

-1970-аад оноос ШУА-ийн Эдийн засгийн хүрээлэнтэй хамтарч аспирантурыг бий болгоход хүчин зүтгэж аспирантуудын ажлыг удирдан хамгаалуулах ажил эрхэлж ирлээ. Их эрдэмтэн Б.Ширэндэвийн охин Болгарт эдийн засгийн боловсрол эзэмшсэн юм, миний удирдсан Гүрбадамтай хамт нэг өдөр хамгаалж байлаа. Үүнээс хойш 30 гаруй эрдэмтэн төрүүлснээс 25 нь дэд доктор бусад нь шинжлэх ухааны доктор байна л даа.

-Сургалтанд орчин үеийн кредит систем нэвтрүүлэх эхлэлийг тавьж 1970-аад оны сүүлчээр "Оюутныг идэвхтэй суралцуулах арга технологи" боловсруулсан. Үүний гол утга нь оюутан бүрийн онцлогт нь тохируулан тусгай графикаар хичээлийн явц дунд ажиллах явдал юм.

-Сургалтанд инженерингийн (техник технологийн) ололтыг тусгахад гойд анхаарч байлаа. Чухам юу гэвэл: Инженер- эдийн засагчийн сургалтыг 1962 оноос нэвтрүүлсэн маань одоо хүртэл үргэлжлэн хөгжиж ирлээ. 1970 оноос хойш сургалтанд компьютер, мэдээлэлд түшиглэсэн менежментийн шинэ төлөвлөлийг бий болгохоор ажиллаж ирлээ. Тэнхимд мэдээлэлийн багш нар бий боллоо. (С.Бямбаа, Л.Гүрбазар, Д.Пүрэвдорж, Д.Бадарч, А.Эрдэнэбаатар, Т.Дорж)

-МУИС-ийн ЭЗС-д магистрын сургалтыг анх 1990-ээд оны дундуур эхлүүлэхэд хүчин зүтгэж хэрэгжүүлсэн. Энэ бол улсын хэмжээнд анхны сургалт байлаа. Үүнээс цааш дамжсаар байгаад одоо ШУТИС-ийн КМ-ийн сургуулийн эдийн засгийн салбарт энэ ажлыг хэрэгжүүлж байна. Мэдээллийн эрэн үе дэх удирдлагын шинэ технологи 21-р зууны нүүр царайг илтгэж байгаа өнөө үед энэ чиглэлээр оюуныхаа чадамжийг ашиглаж "Мэдээллийн зуун дахь удирдлагын шинэ технологи" гэсэн бүтээлээ 2003 онд хэвлүүлээд байна.

-Таны хийсэн бүхнийг нэг ярилцлага төдийд багтаах аргагүй нь ил байна. Гэхдээ эрдэм шинжилгээний ажил, бүтээл туурвилын тань гол утга агуулгыг нэгтгээд базаж хэлбэл?

Зах зээлийн системд 3 гол хүчин зүйл байдаг. Газар, Хөдөлмөр, Капитал. Сүүлийн үед онолчид 4 дэх хүчин зүйл бий гэж үзэж байна. Би бас энэ талыг баримтладаг хүн. Энэ нь юу вэ гэвэл аж ахуйчлах. Аж ахуй эрхлэгчийн оюуны

бүтээл гэдэг бол асар их ач холбогдолтой. Би энэ чиглэлээр бүтээлээ хийдэг.

Эрдэм шинжилгээний ажлаа эхэлсэн 1954 оноос хойшхи хугацаанд хэд хэдэн үе шаттай үйлдэл, эрдэм шинжилгээний судалгаанд анхаарлаа төвлөрүүлсэн.

-Аж ахуй нэгж газрын төлөвлөлт, стратеги залуурдлагыг техник, технологийн хүчин зүйлд тулгуурлах арга ухааныг боловсруулсан. Техник- үйлдвэр санхүүгийн төлөвлөгөө гэгчийг санал болгосон.

-Улс орныг үйлдвэржүүлэх асуудалд анхаарлаа төвлөрүүлсэн. Миний завшаан болж 1963 онд НҮБ-ын буурай хөгжилтэй орнуудын ШУТехнологийн хөгжлийн талаарх хуралд өөрийн бүтээлээ толилуулсан. ШУ-ны академийн ерөнхийлөгч асан Б. Ширэндэв өвгөн уг илтгэлийг гадаадын эрдэмтдийн сонирхолыг ихээхэн татсан төвшинд боллоо гэж үнэлж байлаа. Би залуу ч байсан. Энэ үгэнд нь их баярласан. Өрөөндөө дуудаж аваачаад ийнхүү хэлсэн нь миний урмыг хөгжөөсөн.

-Аж ахуйн байгууллагын төлөвлөлтийг шинэ технологээр гүйцэтгэх санал гаргасан. Аж ахуйн газрын стратеги төлөвлөлтөд дээл зөрүүлж эсгэх аргыг 1954 онд боловсруулж байв. Аж үйлдвэрийн комбинатын төрийн соёрхолт Цэмбэл гуай үүнийг арьс ширэн дээр хийсэн бол би монгол дээл дээр хийсэн юм. Оросын нэрт эрдэмтэн Кантровичийн зааж сургасны дагуу төмөрлөг эдлэлийг оновчтой эсгэх, машины ресор бэлтгэх, толины шилийг хаягдалгүй эсгэх, номын хавтасыг лидрин, картон, гөлмөн төмөр тэргүүтнээр оновчтой эсгэх загвар боловсруулж шинэ санаачлагын үнэмлэхүүд авч явлаа.

-Аж ахуйн байгуулгуудын үйл ажиллагааны оновчтой төвшин тогтоох арга ухааныг боловсруулж шинжлэх ухааны докторын зэргийг Плехановын нэрэмжит Эдийн засгийн академид хамгаалсан. Уг аргын гол утга санааг товч хэлбэл: аж ахуйн байгууллагын дотоодын эндоген ангилал үүсгээд холбогдох хэмжигдэхүүнүүдийг нарийвчлан системчилж 19 хүчин зүйлээс бүрэлдэх үзүүлэлтийн загвар боловсруулсан. Зохимжтой төвшинг томъёолж, улмаар эдгээр хүчин зүйлийг ашиглах замаар түүнд ойртох, тооны ухаанаар хэмжих шинэ аргыг санал болгосон. Үүнийг дэвшлийн коэффициентийн арга гэж нэрлэсэн юм. Энэ бол миний эрдэм шинжилгээний ажлын хамгийн оргил ажил юм.

-Монгол улсын эдийн засаг бусад орны эдийн засгийн адил өөрийн өвөрмөц шинж агуулсан холимог загвар юм. Монголын бага оврын нээлттэй эдийн засгийн агуулгыг судлаж "МБОНЭЗ" гэгч шинжлэх ухааны томъёоллоо дэвшүүлж нийтлэл бичсэний дээр Хавойн "Манао" их сургуультай хамтарсан судалгаа явуулж эрдэм шинжилгээнийхээ ажлын үр дүнг нийтлүүлээ. 2002 онд "Монгол улсын шилжилтийн эдийн засаг: динамизм, түүний хүчин зүйлс, судлах арга ухаан"

бүтээлээ дуусгав. Ингэж Монголын бага оврын эдийн засгийн мөн чанар, динамик, дотоод үндсэн шинжүүдийг тодруулахад анхаарлаа хандуулсан. Уг бүтээл Япон болон Өмнөд Солонгосын менежментийн их сургуулийн эрдэмтдийн анхаарлыг татлаа. Энэ чиглэлийн судалгааг оюуны чадамжтай эрдэмтэн нөхдийн хамт гүнзгийрүүлэн судлах хүсэл эрмэлзлэл дүүрэн байна. Одоо бол "Монгол маягийн удирдлагын ухаан" гэдэг бүтээлээ дуусгаад байна. Монгол маягийн удирдлагын ухааны динамизм, түүний ирээдүйн төлөв, ямар гол утга агуулгатай вэ гэдгийг авч үзсэн юм.

-Та дээл эсгэх арга боловсруулсан гэлээ. Үүнийгээ жаахан тодруулж ярьж өгнө үү?

Кантрович гэдэг эрдэмтэн 1938 онд фанерийг эсгэх оптимум гэдгийг бий болгоод нобелийн шагнал хүртлээ шүү дээ. Би багш нарынхаа гавьяагаар энэ эсгүүрийн бодлого гэдгийг бодсоор байгаад шийдэл олсон. Төрийн соёрхолт Цэмбэл гуай арьс ширээр гутал эсгэх асуудлыг оролдож байсан. Би дээл эсгэх онолыг боловсруулсан. Пүүсүү, даалимба мэтийн хээгүй даавуугаар дээл эсгэхэд асуудалгүй эсгэдэг байв. Торгон дээлийг болохоор асуудал гарна. Торгоны хээ нь зөрөөд байдаг байлаа. Зөрүүлж эсгэхээр зөрүүлээгүйгээсээ арай илүү материал хэмнэдэг онолыг дэвшүүлсэн юм. Ингээд дээлийг зөрүүлж эсгэдэг арга улсын хэмжээнд нэвтрч байлаа.

-Та бас өөрийнхөө оргил бүтээл гэсэн ажлынхаа талаар тун товчхон, даруухан ярих шиг. Энэ ажлын тань гол утга учир юу байв?

Шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалахдаа аж ахуйн оптимум гэдгийг томъёолсон. Аж ахуйчлалын оновчлол гэдэг юу байх вэ? Захиргаадалтын системийн нөхцөлд ямар байх вэ гэдгийг боловсруулсан. Тэгэхдээ ерөөс захиргаадалтын байлаа ч хувийн аж ахуй ч байлаа ч гэсэн аль ч нөхцөлд хэрэглэж болох нэг шинэлэг аргыг сэдсэн юм. Оптимумд яаж хүрэх, ойртох вэ? Үүнийг шугаман программчлалын аргаар тодорхойлсон юм. Шугаман гэдгээс гадна шугаман бус үйлдлийг ч бас хийнэ. Геометрийн аргыг ч бас санал болгож байлаа. Үүнийг орчин үеийн эдийн засгийн шинжлэлийн аргын үүднээс авч үзэх юм бол энэ нь хүчин зүйлсийн эндоген хэмжигдэхүүн юм. Аж ахуйн газрыг систем гэж үзэх юм бол энэ системийн дотоод хүчин зүйл нь юу байна, эндоген хэмжигдэхүүн нь юу байх вэ, гаднын нөлөө нь юу байна, төр засгаас, өөр аж ахуйн байгууллагаас үзүүлэх нөлөө нь юу байх вэ? Би эндоген хэмжигдэхүүний утгыг системийн онолын үүднээс нарийвчлаж дотоод хэмжигдэхүүний 19 төрлийн параметр байна гэдгийг тоймлон гаргасан. Ингэхлээр аж ахуй чинь ашигтай байна уу, үгүй юү гэдгийг 19 хүчин зүйл, чиглэлээр цогц шинжээр нь аваад эдгээрийн ямар үзүүлэлт нь холбоотой юм гэдгийг Матрицийн онол дээр үндэслэн боловсруулсан юм. Үүнийг маань өндрөөр үнэлж хугацаанаас минь өмнө докторын зэрэг олгосон доо. Зах зээлийн гадаад орчны нөлөөнд энэ эндоген параметрууд заавал өртөнө. Экзоген параметрууд ч нэг адил тусгагдана.

-XX зууны эхээр үндэстний хувьд сөнөж, мөхөж байгаа үндэстэн гэгдэж байсан Монголчууд бид чинь энэ зуунд тухайлбал эдийн засгийн хувьд чухам юу хийв, ямар амжилтанд хүрэв, цаашдын төлөв байдал нь ямар янзтай байх вэ гэдгийг товч дүгнэж хэлнэ үү гэвэл та юу гэж хэлэх вэ?

XX зуун бол Монгол улсын хөгжилд ялангуяа эдийн засгийн давтамжинд эргэлтийн шинжтэй зуун! XX зуун бол монголчуудын хувьд эхний хоёр 12 жил нь эх орны тусгаар тогтнол, харийн түрэмгийллээс ангижрах, үндэстний хувьд сэргэн мандах хувь тавилангийн мөчлөг байв.

1924 оноос 1940 он хүртэл хамжлагат ёсны хуучин харилцаа халагдаж, чөлөөт жижиг аж ахуйн тогтолцоо үүсч, үйл ажиллагаа нь өрнөсөн үе байв. Энэ хугацаанд гадаадын зах зээлийн нөлөөнөөс төрийн монополизмийг үүсгэж байж гарч ангижирсан. Санхүү, зээл-мөнгөний монгол систем тогтсон. Энэ үеэс эдийн засгийг залуурдах шинэ механизм шаардлагатай болов. Нэг онцлог нь шашин төрийг салгасан учраас ердийн сургуулиуд шашны ном, ёсноос хэт холдож хөндийрсөн нь зарим талаар дутагдалтай зүйл болсон. Удирдах уламжлал ёс эрс алдагдав. Уг уламжлалт соёлоо зах зээлийн зарчимтай хослуулах боломж хаагдав. Жижиг мал аж ахуй эрхлэх аж ахуйн хэлбэр давамгайлж зонхилсон хэвээр байлаа. Төрөөс аж ахуйг шууд удирдах зах зээлийн бус арга, императив арга хэрэглэх оролдлого хийсээр байв. Энэ бүхэн түмэн бэрхшээлтэй учирч байлаа.

1947 оноос 5 жилийн төлөвлөгөө гарч ирсэн. Энэ бол үндсэндээ командлан захирах ёс дэглэмийн утгатай байлаа. Зүй нь индикатив буюу доод цэгээс уламжлалтай Франц, Япон маягийн залуурдлага нэвтрүүлэх шаардлагатай байсан боловч буруу замаар, императив замаар явчихсан.

1960 он хүртэл эдийн засгаа сэргээх нөхцөлд бас нэгэн мөчлөг үргэлжилсэн. Энэ үед ХАА-н хоршоолалууд бий болж, улсын үйлдвэр аж ахуйн газар, дэд бүтцийн анхны үр хөврөл үүссэн зэрэг ололт байсан. 1960 гэхэд нэгдэлжих процесс дээд цэгтээ хүрсэн.

1960-1990 хүртэлх мөчлөг бол хоршоолсон аж ахуй маань төрийн аж ахуй болж хувирсан үе. Энэ бол бас л их хохиролтой зүйл байлаа.

Үйлдвэржих процесс идэвхижсэн нь шинжлэх ухаан, шинэ технологи аж ахуйд нэвтэрсэн хэрэг мөн. Аж үйлдвэрийн том төв Дархан, Эрдэнэт, Дорнод, Баянтүмэн, Ховд, Улиастай орчмын эдийн засгийн зангилаа үүссэн. Энэ бол монголын эдийн засгийн томоохон дэвшил. Хөрөнгө оруулалт асар ихээр шаардагдаж, зээл тусламжийн хөрөнгө оруулалт голчилж байв. Зах зээлийн тооцоо алдагдсан учраас өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлэх, хангах систем үгүйсгэгдсэн. Үүний үр дүнд монгол орон гадаад зах зээлийн өртөн орон болж хувирсан.

1990-ээд оноос хойшхи мөчлөгт эдийн засгийг залуурдах императив механизм халагдаж оронд нь индикатив буюу зах зээлийн залуурдлагат механизм бүрэлдэж эхлэв. Энэ үеийн төлөвлөлт бол Франц, Японыхтой ерөнхий зарчмаараа нийлэвч манайх яг адил

биш ээ. Их өвөрмөц, Монгол маягийн индикатив төлөвлөлт бий болж байна. Гэвч хугацаа их алдаж байна. Дараагийн мөчлөг эхлэхчлээ. 2015 он гэхэд өөдлөх, үсрэнгүй аж үйлдвэржилтийг хангасан хувийн аж ахуйн систем бүхий удирдлагын ухаан бий болох ёстой. Үүнийг бий болгох хэрэгтэй. Энэ чиглэлийн судалгаанд төр засаг зориуд төсвөөс санхүүжилт гаргаж өгөх хэрэгтэй байна.

2003 оноос дараагийн 12 жилийн мөчлөг эхлэж монголын эдийн засаг зах зээлийн эдийн засгийн давуу талыг ашиглах, дэлхийн глобальчлалын нөхцөлд хөгжих боломж бүрэн нээгдлээ. Үүнтэй холбогдуулан эдийн засгийн ухааны өмнө чухал тулгамдмал асуудал дэвшин гарч ирж байна. Саяхан Токио хотноо хөгжингүй 7 орны төлөөлөгчдийн хуралдаан болж Монголын эдийн засгийг хөгжүүлэх, хөрөнгө оруулалт хийх асуудлыг бүрэн дэмжсэн. Ямар ноцтой асуудал тавигдав гэвэл 1-рт: авч байгаа зээл тусламжийг эдийн засгийг хөгжүүлэх оновчтой зүйлд нь хандуулах, 2-рт: биднээс гүнзгий нарийн судалгаатай ажиллахыг хандивлагчдын зүгээс санал болгон дэвшүүлсэн нь эдийн засаг, удирдлагын асуудлаарх судалгааны ажлын хоцрогдлыг илтгэж байгаа юм. Тухайн чиглэлийн оюуны потенциалыг ашиглаж судалгааны ажил өрнүүлэх явдал ихээхэн хоцорч байна. Эдийн засаг, менежментийн судалгааг аливаа технологийн судалгаанаас түрүүлүүлж хөгжүүлэх явдал чухал. Ингэж чадаагүйгээс бусад шинжлэх ухаан техникийн ололтыг нэвтрүүлэх явдал менежментийн "хаалтанд" тулж мөргөөд байна. Давын өмнө Менежментийн шинжлэх ухааныг түрүүлүүлж хөгжүүлэн энэ саад тотгор болж байгаа зүйлсийг багасгаснаар аль ч ШУТехнологийн ололт чөлөөтэй нэвтрэх зам нээгдэнэ.

-Даяаршлын нөхцөлд гэх юм уу эдийн засгийн интеграцид орж байгаа энэ үед манай орон аж үйлдвэрийн ямар салбараа тэргүүлэх чиглэл гэж үзэх, эсвэл олон улсын хэмжээнд манай ямар бараа, бүтээгдэхүүн улс орны маань нүүр царай болбол зүйтэй гэж та үздэг вэ?

Одоогийн эдийн засгийн хандлага гэвэл холимог эдийн засаг л байгаа шүү дээ. Америк, Япон, Өмнөд Солонгос, Хятад, Швед загвар байна. Монгол бол жалгын нэг айлтай, бэлчээрийн аж ахуй зонхилсон, байгалийн баялаг нь ихэвчлэн олборлох үйлдвэрээс эхлэх ёстой, капиталын орц бол дотроосоо бага, гадныхыг дулдуйдсан зэрэг их өвөрмөц модель. Хөрөнгө оруулалтын хувьд авч үзвэл капитал гаднаас ордог ийм л орон. Өөрснөө гадагш гаргаж байгаа нь харьцангуй бага. Ноолуур, ноолууран бүтээгдэхүүний хувьд Монгол улс өөрийн "Алмаас Эрдэнийн Ромбыг" бий болгох хэрэгтэй! Энэ бол эдийн засаг, менежментийн томъёолол! Бэлчээрийн орчинтой, ноолуурын чиглэлийн хэд хэдэн аж ахуйн газар бий болгох хэрэгтэй. Том жижиг янз бүрийн. Цагаан ямаа бусад төрлийн ямаа үржүүлэх хэрэгтэй. Энэ бүхэн чинь өвөрмөц менежмент шаардаж байгаа юм. Монголын өвөрмөц менежментийг экспортын аж ахуйд бий болгох, Агро-ХАА-н комплексийг бий болгоход онцгой анхаарах хэрэгтэй байна. Тийм учраас хандивлагчдаас орж ирж байгаа 335 сая долларын нилээд

хэсгийг нь энэ талын эрдэм шинжилгээний судалгаанд, экспортийн баримжаатай үйлдвэрийн менежментийн судалгаанд зориулж өгвөл их сайн байна. Ноолуураас гадна арьс шир, алт байна. Энд онцгой менежмент хэрэгтэй байна.

Малчин өрхийг гаргуунд нь хаячихаж болохгүй. Малчин өрхийн менежмент байсаар байхад тэр менежментийг хөгжүүлж залуурдах механизм сул дорой байна. ХАА-н шилдэг бүтээгдэхүүнийг бий болгоход энэ технологийн менежмент нь түрүүлж бий болоод дараа нь тэр шинжлэх ухааны ололтууд нь нэвтэрдэг зүй тогтолтой. Үүнийг алдагдуулчихсан.

Бага оврын учраас монголын эдийн засагт үндэстэн дамнасан корпораци байхгүй. Тэгвэл хэний гар хөл болж ажиллах ёстой вэ? Хятад, Канад, Оросын корпораци бий юу? Бий. Үр ашигтай менежмент бий болгож байж тэдэнтэй хамтран ажиллаж, тэднийг давж чадна шүү дээ. Тэрнээс биш хөрөнгөгүй нөхцөлд хэцүү.

-Манай эдийн засагчдийн ярьж, бичиж байгаа болон улс төрийн намуудын программыг үзэж байхад нэг хэсэг нь Фридманы үзэл баримтлалыг барьж эдийн засагт төрийн оролцоог аль болох багасгах нь зүйтэй гэж, нөгөө хэсэг нь Кейнсийн үзэл бодлыг барьж эдийн засгийг төлөвлөж жолоодох хэрэгтэй гээд байх шиг байдаг. Таны яриаг сонсоод байхад...

Би бол ерөнхийдээ Америкийн эрдэмтэн нобелийн шагналт Кейнс, түүнийг залгамжлагч ньюкейнс талын хүн. Фридман, Шварц зэрэг эрдэмтэд бол атомистик өрсөлдөөн дээр ажиллах импульсыг бий болгоход голчлон анхаардаг. Тэгвэл Кейнс зах зээлийн гол утга нь бол төрөөс залуурдах гэдэг. Төрөөс залуурдахдаа заавал төлөвлөгөө өгөөд байдаггүй юм шүү дээ. Үнийг хязгаарлах, аж ахуйнуудад оногдуулах татварын бодлого гм олон механизм бий. Графикт энэ механизм дээр тулгуурласан Кейнс маягийн чагтлал гардаг. Энэ Кейнсийн чагтлал маягаар өөрийн өвөрмөц Монгол маягийн чагтлал яаж бий болох нь вэ гэдгийг судлах хэрэгтэй байгаа юм. Миний бодлоор төрийн оролцоо буюу төрөөс аж ахуйг залуурдах нэг импульсийг нь барьж ашиглах хэрэгтэй. Гэхдээ төрөөс шууд залуурд гэж байгаа хэрэг биш. Төрөөс аж ахуйн механизмаар дамжуулан залуурдах хэрэгтэй гэж байгаа юм. Гэхдээ хэт Кейнс чиглэл рүү явж болохгүй л дээ. Кейнс бодлогыг Фридманыхтай харьцуулж үзвэл энэ хоёр эсрэг тэсрэг юм биш ээ. Энэ хоёр бол хоорондоо нийлээд синтез, нэгдмэл шинжийг бий болгодог. Тэгэхээр одоо үеийн онолд ньюкклассик гэж байна, нөгөөдөх нь ньюкейнс гэж чиглэл байна. Энэ хоёрыг нийлүүлсэн синтез маягийн шинэ онол томъёологдох болов. Би энэ талыг баримтладаг. Намайг Кейнсч, Фридманч, Ньюкклассикч ч гэж болохгүй. Би бол үүний монгол маягийн синтез бий болгохын төлөө онолын туурвилдаа анхаарч ирсэн. Зардлыг залуурдах, фирмийг залуурдах өвөрмөц удирдлагын ухаан гэж байх ёстой. Үүнийг араншингаар удирдах арга гэдэг. Энэ бол ашиг л байвал нэмэгдүүлээд бай гэдэг хуучин онолоос өөр шүү. Удирдахуйн шинэ номлол, онол Европт бий. Аж ахуйг залуурдах шинэ онол нь Монгол нөхцөлд тэр чигээрээ бууж өгөхгүй юм гэдгийг би хэлээд байна шүү дээ. Буулгаж болохгүй. Өвөрмөц тийм нэг систем хэрэгтэй болоод байнаа. Ийм учраас Монгол маягийн менежментийн онол бий болгох хэрэгтэй байна. Саяхан сангийн сайд Ч.Улаан радиогоор ярилцлага хийхдээ алив үйл ажил, санал нь аль намынх байх нь хамаа байхгүй, хөрөнгө оруулалтыг үр ашигтай залуурдах явдал л чухал юм гэдгийг хандивлагчдын зөвлөгөөнөөс ойлгож авлаа гэж ярьж байна билээ. Ч.Улааны үзэл баримтлал нилээд оновчтой болов уу гэж би бодож байна. Энэ бол эдийн засгийн тусгаар тогтнолыг хангах чухал хүчин зүйл. Хоёрдох зарчим бол аж ахуйн зах зээлийн механизм бий болгох явдал. Үүнийг үгүйсгэж болохгүй. Энэ хоёрын хүрээн дотор өвөрмөц Монгол маягийн синтез бий болох ёстой. МБОНЭЗ-ийн өвөрмөц систем, үүнтэй нь холбогдсон ММС (монголын менежментийн систем) гэж байх ёстой. Өөрийнхөө ийм системийг Японы эрдэмтэд ч судлаж байна шүү дээ. Японы удирдлагын систем нь сүрхий доголлоод менежментийн

холбооны шугамаар тэд ямар менежментийн систем нь хоцрогдоод байна вэ, алиныгаа яаж өөрчлөх вэ гэдгийг ид судлаж, эцсийн хувилбар нь хараахан гараагүй байна. Үүнтэй адил манайхан өөрийнхөө эрдэмтдийн оюуны потенциалыг голохгүйгээр, заавал гадныхны систем дээр дулдуйдахгүйгээр өөрийнхөө эрдэмтдийг бөөгнөрүүлж, өөрийн системээ бий болгох хэрэгтэй байгаа юм. Төр үүн дээр хөрөнгө хаяад өөрийн өвөрмөц онолоо бий болгох хэрэгтэй. Энэ бол манай аж ахуйн системийг шинэ шатанд гаргана, ядуурлыг багасгаж нэг хэсэг нь хэт баяжаад нөгөө хэсэг нь ядуураад дифференциаци үүсээд байгааг багасгана. Төрөөс болон Менежментийн холбоо, Эдийн засгийн холбоо, Бие даасан сургуулиудын холбооноос үүн дээр анхаарч, судалгааны тусгай групп юм уу нэгж байгуулбал их л нэмэр болох байх даа.

-Үндэсний соёлын онцлог байдал нь удирдахуйн онол бодролтой хэрхэн холбогдох вэ?

Залуурдах ерөнхий зарчим гэж байна. Үүний зэрэгцээ Америкт ч, Хятадад ч хаа ч байдаг зарчмаас гадна өөр өөрт нь онцлог соёл, уламжлал бий. Монгол гэдэг өвөрмөц, өөрийн соёл иргэншилтэй орон байна. Удирдлагын ухаанаар судалгаа хийсэн номдоо би Монгол гэдэг чинь хэдэн зуун жилийн удирдлагын системтэй орон шүү дээ гэдгийг гаргаж тавьсан. Сүүлийн мянганд дэлхий дээр томоохон гүрнийг бий болгохдоо удирдлагын системгүйгээр хийгээгүй. Удирдлагын систем заавал байгаа. Саяхан Буриадын эрдэмтэн А.Батаев Монгол туургатны МАА-н системийн талаар шинжлэх ухааны докторын зэрэг хамгаалсан. Буриадын эрдэмтдийн үзэж байгаагаар монгол маягийн бэлчээрийн МАА 3000 жилийн тэртээ бий болжээ. Тэд Буриадын МАА-н бүтээмж манай талын малчдын бүтээмжээс доогуур байна гэж дүгнэсэн нь нэг юм хэлээд байна шүү дээ. Ерөнхий соёлын төвшнөөс гадна монгол маягийн соёлын төвшин гэж байна.

Өвөр Монголын эрдэмтэд эзэн Чингисийг их гүн ухаантан гэж судлаж байна. Гүн ухаантан байж л төрийг залуурдаж таарна. Тэгэхлээр удирдлагын өвөрмөц монгол арга гэж байсан байж таарна.

В.Инжиннаш монгол хүний төрх бол бусад орныхоос их онцлог юм гэдгийг дурдсан байдаг. Аливаа үзэгдэлд сайн муу хоёр нь нэгэн амьсгал мэт оршино гэсэн. Монгол хүний сайн тал нь юу юм, муу тал нь юу юм гэдгийг 12 зүйл ангийн тоймлолоор харуулсан байдаг. Энэ бүхнийг удирдлагын ухаан нэгтгэн авч үзэх хэрэгтэй байгаа юм. Энэ нь дутаад байна. Үндэсний соёл, уламжлалыг цааш нь яаж хөгжүүлэх вэ гэдгийг сайтар бодох хэрэгтэй юм шиг байна. Тодорхой үр дүнд хүрэх зүйл дээр анхаарал тавих ёстой байх. Менежмент гэдэг маань бүх нийтийг хамарсан соёл шүү дээ. Хүний хүртэхүй нь сэтгэл зүйд яаж нөлөөлөх вэ гэдгийг менежмент судлаж таарна. Энэ бол менежментийн ухааны нэг чухал, үгүйсгэшгүй чиглэл юм.

-Асууж сонирхсон зүйлд маань цаг зав гаргаж тодорхой сайхан хариу өгсөн Багш танд баярлалаа. Танд эрүүл энх, сайн сайхныг ерөөж, ажил хөдөлмөр, бүтээл туурвилын дээдийг хүсч яриа хөөрөөгөө өндөрлөө. Их баярлалаа.

СЭТГҮҮЛЧИЙН БОДОЛ

Эг насаараа эрдэмийн буян дэлгэрүүлж, номын хур буулгаж явсан ийм нэг насан бууралтай залууан олдох үсс ярилцан суухдаа хагас зууны турш хийж бүтээсэн ажил үйл, бүтээл туурвилдаа сэтгэл хангал, хоёр даяртай явдгийг нь үзээд гавьяа шагнаж гэхээсээ илүү хийж бүтээх үүрэгтэй хэргийн боддог нь лавтай ч энг тэндгүй тараадаг эхнээ олоогүй шагналтас ийм хурд олгочиход гарзтай юм юу байдаг юм бол доо гэсэн бодол төрөхийн дагшаар "Эхнэрчээ, хийдгээ бие биедээ хайрла" гэсэн найрагчийн хамуун дуулан үг ч санаанд буусныг зэрлэсэн ч атугай дурдаггүй өнгөрт эс түбүүн сөрийн эрхгүй хэдэн мор дичлэй.

Ярилцсан: "Эдийн засаг" сэтгүүлийн редактор Л.Төмөрбаатар

УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИАС ЭРХЛЭН ГАРГАЖ БҮЙ СЭТГҮҮЛ

Сэтгүүл:

Удирдлагын онол, практикийн асуудлууд. Эрдэм шинжилгээний цуврал, дугаар 3, УБ., 2003

Энэ дугаарт удирдахуйн ухааны онол, практикийн тулгамдсан зарим асуудлаар Удирдлагын академийн эрдэмтэн, багш нарын бичсэн судалгааны өгүүллийг эмхэтгэжээ.

Удирдлагын орчин үеийн онол, практикийн асуудлыг сонирхон судалдаг эрдэмтэн, удирдах ажилтан, багш, суралцагч нарт зориулсан байна.

Менежмент. Онол, арга зүйн сэтгүүл, дугаар 2, УБ., 2003
Төр, бизнес, нийгмийн салбарын бүх шатны удирдах ажилтан, удирдахуйн ухааны асуудал судлаач, энэ

чиглэлээр суралцагчдад хэрэгтэй шинэлэг мэдээллийг нийгмийн хөгжлийн хурдацад нийцүүлэн хүргэж, удирдлагын онол, үйлдлэгт зохих хувь нэмэр болгох зорилгоор Удирдлагын академи болон бусад сургууль, байгууллагын эрдэмтэн, судлаачдын бүтээлийг эмхэтгэжээ.

Төрийн захиргаа. Онол, арга зүйн сэтгүүл, дугаар 3, 4, УБ., 2002

Монгол Улсын төрийн захиргаа, түүний хөгжил, шинэтгэлийн талаарх төр, засгийн бодлого, зорилт, тэдгээрийн хэрэгжилтийн явц

байдал, үр дүн, төрийн албаны төлөвшил, төрийн албан хаагчдын үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээлэл, шинэ санаа, сургамжаас мэдээлэх, сурталчилах, таниулах зорилгоор нийтлэдэг.

Боловсролын менежмент. Онол, арга зүйн сэтгүүл, дугаар 1, УБ., 2003

Энэ сэтгүүлд боловсролын менежментийн онол, практикийн асуудлыг хөндөн өгүүлэхээс гадна дарга, захирал, эрхлэгчдийн өдөр тутмын ажилд шууд хэрэгцээтэй арга зүйн зөвлөмж, аргачлал, эх материалыг нийтлэжээ.

ҮРГЭЛЖЛЭЛ ТҮРҮҮЧ НЬ 16-р НҮҮРТ

Төгсөгчдийн ажлын байрны хангамжийг дараах хүснэгтээр харуулав.
Төгсөгчдийн судалгаа / 2002-2003 онд / Хүснэгт 1

Мэргэжлийн нэр	Төгсөгчдийн тоо		Төгсөгчдөөс ажлын байртай
	Бүгд	Эм	
Дипломын дээд	97	74	5
Дипломын дээд (өдөр)	84	63	3
Дипломын дээд (орой, эчнээ)	13	11	2
Бакалавр	6103	4215	1256
Бакалавр өдөр	5735	3959	1148
Бакалаврын (орой, эчнээ)	368	256	108
Магистр ба дээш	47	30	47
Бүгд	6274	4319	1308

Үүнээс үзэхэд 2002—2003 оны хичээлийн жилд дипломын дээд боловсролоор 97 хүн төгссөнөөс 5 нь, бакалавр зэрэгтэй төгсөгчдөөс 1256 хүн буюу 21% нь ажлын байртай болжээ. Төгсөгчдийн бараг 80-аад хувь нь мэргэжлийн ажилд орж чадахгүй байгаа нь ажлын байр ихээхэн дутагдалтайг харуулж байна.

Өнөөдөр төрийн бус их, дээд сургууль, коллежийн дипломын дээд боловсрол олгох ангид хичээл заавал зохих 31, бакалаврын дээд боловсрол олгох ангид 1882 багш шаардлагатай байна. Одоо ажиллаж байгаа үндсэн 1524 багш нь хэрэгцээтэй багшийн 80-аад хувийг эзлэж байна. Ажиллаж байгаа багш нарын 10.8 хувь нь (163) доктор, 56.4 хувь (854) нь магистр, 34.8 хувь (523) нь бакалавр зэрэгтэй байна. Дипломын дээд, бакалаврын зэрэг олгох ангид 18, бакалаврын дээд боловсролын ангид 883 багш цагаар хичээл зааж байна. Эдгээр багшийн 27.7% (231) нь доктор, 45.4% (378) нь магистр цолтой, 32.5% нь бакалавр зэрэгтэй байна. Энэ байдлаас үзэхэд хувийн их дээд сургуульд багшийн хүрэлцээ гайгүй юм шиг харагдаж байгаа боловч 382 багш дутагдаж байгаа бөгөөд үндсэн багш нарын 35% нь магистраас доош зэрэгтэй, багшлах төвшинд хүрээгүй хүмүүс байгаа нь боловсролын хуулийг зөрчиж буй хэрэг.

Энэ багш нар хичээл, сургалтын зэрэгцээгээр суурь болон хавсрага судалгааны 490 сэдвээр эрдэм шинжилгээний ажил гүйцэтгэж 6826 эрдэм шинжилгээний бүтээл туурвисан байна.

Хувийн их, дээд сургуулиуд байрны багтаамж, мэдээллийн интернет үйлчилгээ, номын сангийн номын тоо, бүтэц, хангамж, багшийн тоо, сурган, заах арга зүй эзэмшсэн байдал, эрдмийн зэрэг цолтой багшийн хүрэлцээ, сургуулийг цаашид авч явах удирдлагын ур чадвар, сургалтын техник хэрэгслийн хүрэлцээ, сургалтын стандарт, хичээлийн технологийг хэрэгжүүлж байгаа байдлаараа ихээхэн ялгаатай байна. Орчин үеийн сургалтын технологи, техник хэрэгслэлийг сургалт, судалгааны ажилд нэвтрүүлэхийн тулд 500 лаборатори, кабинет байгуулж, 960,4 сая төгрөгийн ном сурах бичигтэй болж, зөвхөн сүүлийн 3 жилд 1023,3 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгээд байна.

Төрийн бус их дээд сургуулиуд элсүүлэх оюутны тоогоо нэмэгдүүлэхийн төлөө өрсөлдөж байгаа нь оюутны сургалтын чанарт зохисгүй нөлөөлж байна. Энэ нь нийт хувийн сургууль чанаргүй байна гэсэн хэрэг биш юм. Сургалт, эрдэм шинжилгээний чиглэлээр удирдлагын ур чадвар, хүч хөрөнгө, оюуны чадамжаа чанартай боловсрол олгоход зориулсан сургууль олон байна. Сайн ажилладаг дээд сургуулийн тоонд магадлан итгэмжлэгдсэн 29 их, дээд сургууль, коллеж багтаж байгаа юм. Эдгээр сургууль хувийн их, дээд сургууль, коллежийн сургалтын стандартын жишгийг тогтоож байгаа нь хэрэглэгчдийн сонирхлыг татсан үйл ажиллагаа явуулж чадаж буйтай нь холбоотой.

Монгол улсын хувийн их, дээд сургууль, коллежийн судалгаа (2003 оны 9 сар) Хүснэгт №2

Д.а	Төрийн бус оюутны их, дээд сургууль, коллежийн ажил	Сургуулийн тоо	Сургалт, судалгааны гол үзүүлэлтүүд						Урьдчилсан үнэмлэхүй үнэ	Эрдэмийн зэрэгтэй багш / тоогоор /	Магистр зэрэгтэй багш / тоогоор /	Номын сангийн фонд / манган ширхэг /	Сүүлийн 3 жилд эрдэм шинжилгээний ажилд гаруулсан хөрөнгө / төгрөгөөр /
			Суурь болон хавсрага судалгааны чиглэл / тоогоор /	Багшийн эрдэм шинжилгээний бүтээл / тоогоор /	Докторын сургалтын чиглэл / сэдвээр /	Магистрын сургалтын чиглэл / сэдвээр /	Сургалт, судалгаа, үндэсний үнэмлэхүй үнэ / тоогоор /	Нийт багш / тоогоор /					
1.	Их сургууль	3	27	297	5	5	106	202	36	92	126	199,9	88,0
2.	Дээд сургууль	29	197	3547	-	33	164	863	201	210	529	382,6	559,7
3.	Коллеж	93	266	2982	-	-	230	1133	280	260	608	377,9	375,6
4.	Нийт дүн	125	490	6826	5	38	500	2198	517	562	1323	960,4	1023,3

Дээрх сургуулиуд нь хувийн хэвшлийн бусад сургуулиас хэд хэдэн давуу талтайгаа харууллаа. Үүнд:

1. Элсэх оюутны тоо тогтворжиж, санхүү мөнгөний тогтмол эх үүсвэртэй болсноос сургуулиа хөгжүүлэх бололцоотой болжээ. Энэ нь суралцагчдийн сурах сонирхлыг бий болгож, баталгаатай мэргэжил боловсрол эзэмшинэ гэсэн итгэл төрүүлж, хувийн сургуулийн нэр хүндийг нийтэд нь дээшлүүлэхэд ач холбогдолтой байна.

2. Бэлтгэж байгаа мэргэжилтний чанарыг тэргүүн зэрэгт тавьж ажиллахын зэрэгцээ зарим нь эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн хичээлийн болон оюутны байр, интернет холбооны хэрэгсэл бүхий номын сан, сургуулийнхаа нэрийг өндөрт авч явах заах арга сайтай эрдэмтэн багш нартай болж, сургалтын лаборатори, хичээлд хэрэглэх компьютер техник хэрэгсэл, дадлага, туршлагын бааз газрыг шийдвэрлэсэн нь микро төвшинд шаардагдах зохих орчин бүрдүүлжээ.

3. Сургуулийн захирал, сургалтын алба, багш нар сургалтыг зөв зохион байгуулах, төсөвлөх, зохицуулах, хянахад илүү анхаарч сургуулийн менежментийг чадварлаг авч явсны дүнд сургалтанд кредит систем нэвтэрч, оюутнууд бие даан суралцах, хичээлээ сонгох бололцоотой болж байна.

4. Өөрийн гэсэн эрхэм зорилго, зорилтууд дэвшүүлж, түүндээ хүрэхийн тулд урт, богино хугацааны стратеги бодлого боловсруулан хэрэгжүүлж буй ирээдүйгээ харсан бодлогыг нь хэрэглэгчид мэдэрч хүлээн зөвшөөрөх боллоо.

5. Оюутанд төрөөс үзүүлэх төрөл бүрийн хөнгөлөлт, (нийтдээ 7 төрлийн) үйлчилгээг зөвхөн дээрх 29 сургуульд суралцаж байгаа оюутнууд хүртэж байгаа нь магадлан итгэмжлэгдээгүй бусад сургуулиас давуу эрхтэй болгож хэрэглэгчдийн эрэлтийг улам ч нэмэгдүүлж байгаа юм.

6. Нийт багшийн 60-аас дээш хувийг эрдмийн зэрэгтэй багшаар бүрдүүлж чадсан учраас эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажил гүйцэтгэх бололцоотой болсон бөгөөд "Их засаг", "Отгон тэнгэр", "Орхон" их сургууль гадаад, дотоодын докторын, бусад дээд сургууль коллеж магистрын сургалт явуулж байна. Үүний сацуу эчнээ, орой, зайн сургалтын олон хэлбэрээр сургалт, судалгааны ажил явуулснаараа давуу тал олж авлаа.

Магадлан итгэмжлэгдсэн хувийн их, дээд сургуулиуд төрийн их, дээд сургуулийн төвшинд хүрч, бэлтгэх мэргэжилтнийхээ чанарыг дээшлүүлэн хөгжлийн дараагийн шатанд шилжиж байна гэж дүгнэж болохоор байна.

Эдгээрээс гадна магадлан итгэмжлэгдээгүй 97 дээд сургууль, коллеж ажиллаж байгаа бөгөөд нэг хэсэг нь байгуулагдсанаасаа хойш хэд хэдэн удаагийн төгсөлт хийсэн, сургуулийн байрны хувьд боломжтой, компьютерийн лаборатори, интернет мэдээллийн сүлжээнд холбогдсон боловч сургалтын чанарын стандартад бага анхаарч байна. Зарим сургууль магадлан итгэмжлэлд орох идэвхи багатай, өөрсдөө оюутнаа олж элсүүлэх сонирхол ч байсаар байна. Энэ бүлэгт 60 гаруй сургууль орохоор байна. Үлдэж буй 30-аад коллежийн зарим нь хичээлийн байргүй, эсвэл анх сургууль байгуулах үедээ бүрдүүлсэн байр, номын сан, багш, сургалтын техник хэрэгслээ сайжруулж, сургалтын шинэ технологи, кредит систем нэвтрүүлэх талаар санаачлага багатай ажиллаж байна.

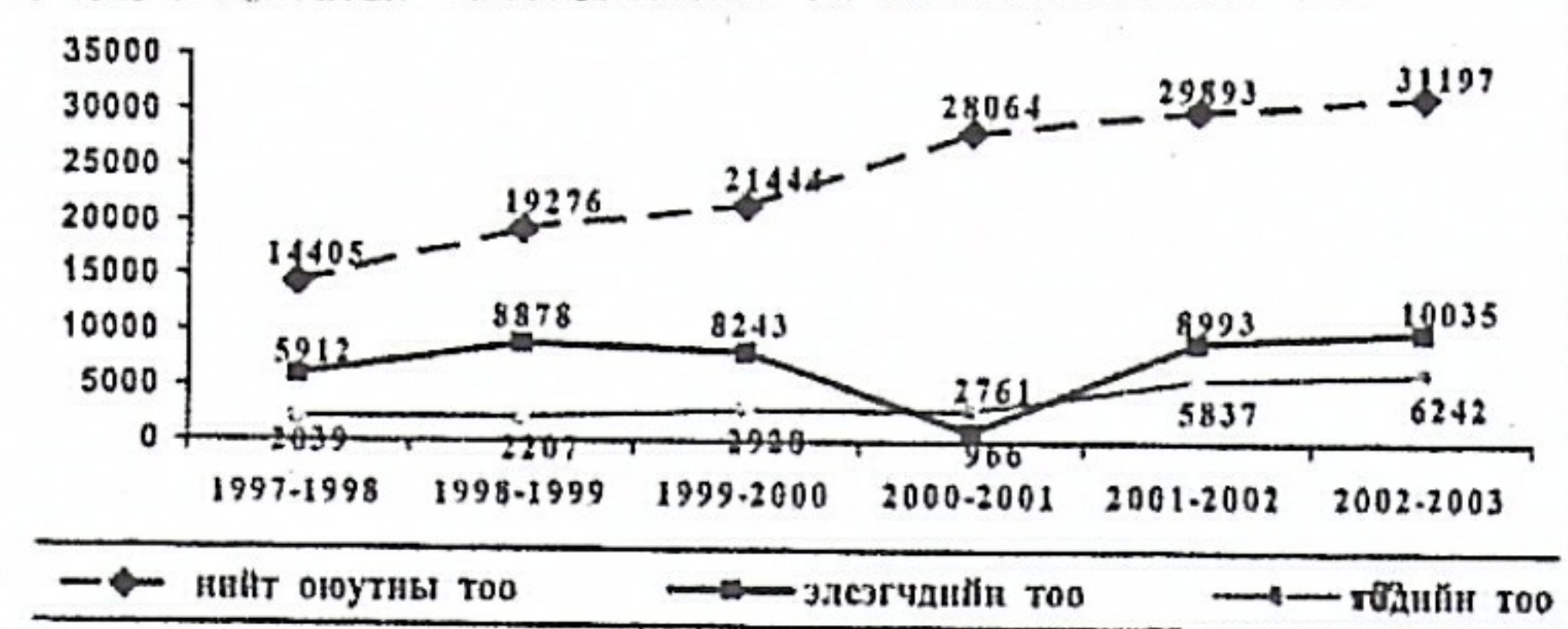
Төрийн бус дээд сургуулийн удирдлага, заах арга барилд нөлөөлж буй хүчин зүйлс

Хувийн их, дээд сургуулиудын удирдлагыг сайжруулахад макро, микро төвшний олон хүчин зүйл нөлөөлж байна.

1-рт: БСШУЯ-ны мэдээ тайланд үндэслэж сургууль, оюутны тоо, жил бүрийн элсэлт, төгсөлт, багшийн тоо, эрдмийн зэрэг, цолны уялдаа холбоог судалсан юм.

Төрийн бус их дээд сургууль, коллежийн өсөлт бууралт

Үзүүлэлт	1997-1998	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	өсөлт (%)	бууралт (%)
1. Сургуулийн тоо	61	71	82	134	132	125	2.0	-8
2. Нийт оюутны тоо	14405	19276	21444	28064	29893	31197	2.2	-
3. Элсэгчдийн тоо	5912	8878	8243	966	8993	10035	1.7	-
4. Төгсөгчдийн тоо	2039	2207	2928	2761	5837	6242	3.1	-
5. Багшийн тоо Үүнээс:	617	925	1065	1458	1653	2198	3.6	-
6. Доктор	21	32	80	150	163	562	26.7	-
7. Магистр	23	43	488	685	854	1323	57.5	-

Графикаас үзэхэд сургуулийн тоо 132 болтлоо өсч байснаа 2003 онд 125 болж, буурах хандлага ажиглагдаж байна. 2003 оныг 1998 онтой харьцуулахад оюутан 2.2 дахин, жил бүрийн элсэлт 1.7 дахин, төгсөгчид 3.1 дахин, багш 3.6 дахин, үүний дотор зэрэгтэй багш 26.7 дахин, магистр багш 57.5 дахин өсчээ. Эдгээр үзүүлэлт нь төрийн бус дээд сургуулиуд боловсролын үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээ ихтэй томоохон төв болсныг харуулж байна. Сургуулийн тооноос гадна төгсөгчдийн ур чадвар ямар байх нь их чухал үзүүлэлт мөн. Боловсрол судлаачид сургуулийг хэрхэн үнэлэх талаар санал зөрүүтэй байгаа билээ. Нэг хэсэг нь төгсөгчдийг ажлын байраар хангагдсан байдлаар нь үнэлэх саналтай байхад, нөгөө хэсэг нь төгсөгсөн мэргэжилтэндээ ур чадвар олгосон байдлаар нь сургуулийн ажлын чанар үнэлэгдэх ёстой гэж үздэг. Манай орны хувьд төрийн болон төрийн бус, их дээд сургууль төгсөгчид зах зээлийн нөхцөлд мэргэжлээрээ өрсөлдөх ажлын байр ховор хомс байна. Бэлтгэсэн мэргэжилтний тоо олшрох тутам цөөн ажлын байрны төлөө олон хүн өрсөлдөж мэргэжлийн ур чадвар сайтай нь өрсөлдөөнд ялах хандлага давамгайлж байна. Нөгөө талаар их, дээд сургууль төгсөгчид зөвхөн төв хотод ажиллах сонирхолтой байдгаас хөдөө аймаг, орон нутаг, сум, компани, хоршоонд сайн мэргэжилтэн дутагдаж байна.

Иймээс 1-рт: төрийн боловсролын бодлогыг хөдөө бүс нутгийг мэргэжилтнээр хангахад чиглүүлж, орон нутагт хөрөнгө оруулагчдыг илүү дэмжих шаардлага ч зүй ёсоор тавигдаж байна.

2-рт: Дээд боловсролын чанар нь хичээлийн болон дотуур байр, үйлчилгээний орчин бүрдүүлсэн эсэхээс ихээхэн хамаарч байна. Төрийн бус дээд сургуулийн нилээд нь өөрийн байргүйгээс түрээсийн төлбөрт жилийн мөнгөн төсвийн ихэнхийг зарцуулж, сургалтын чанар, хичээлийн стандартыг сайжруулахад санхүүжилт дутагдаж байна. Үүнээс болоод эрдмийн зэрэг цолтой чадварлаг сайн багшийг үндсэн багшаар ажиллуулах, компьютерийн лаборатори, сургалтын техник хэрэгсэл авах, интернетийн сүлжээнд холбогдох, оюутнууд бие дааж ажиллах бололцоо хаагдаж, эцэст нь сургалт муутай сургууль, багш гэдэг нэр авахад хүрч байна. Энэ нь тэдгээр сургууль сургалт явуулах ямар ч бэлтгэлгүй гэсэн хэрэг биш юм. Төрийн бус бүх дээд сургууль, коллежийг анх байгуулахад боловсролын хяналт, эрүүл ахуйн хяналт, тухайн шинэ мэргэжлээр сургалт явуулах чадамжийн үнэлгээ хийлгэж, БСШУЯ-ны шинжлэх ухаан, техник, технологи, дээд боловсролын бодлого зохицуулалтын газрын гаргасан сургууль байгуулахад шаардагдах стандарт хэмжүүр үзүүлэлтийг хангасан нөхцөлд гэрчилгээ, тусгай зөвшөөрөл олгож байна. Ийм болохоор тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ авсныхаа дараа сургуулиа бэхжүүлэх, тогтвортой ажиллуулах, оюутанд боловсролын чанартай үйлчилгээ үзүүлэх, орчноо сайжруулах талаар дорвитой ажиллаагүй сургуулиуд л хэрэглэгчийн эрэлтийг хангаж чадахгүй, шүүмжлэлд өртөж байна. Энэ нь хүмүүст хувийн сургууль муу юм шиг ойлгоц өгч байгаа учраас сургуулийн тоог цөөлөх, чанаржуулах шаардлага ч гарч ирж байна.

3-рт: Чанартай боловсрол олгох нь удирдлагын ур чадвараас ихээхэн хамаарна. Одоо манай төрийн бус дээд сургуулиудыг гавъяат багш, профессор С. Галсан, гавъяат эмч, профессор Баасанжав, академич Т. Дорж нарын янз бүрийн мэргэжлийн 60 гаруй эрдэмтэн удирдаж, сургалтын технологийг өөрчлөн шинэчлэх чиглэл баримтлан ажиллаж байна.

Хувийн сургуулийн нилээд нь удирдлах арга барил дутмаг, аж ахуй, санхүү, сургалт, эрдэм шинжилгээний ажлыг иж бүрэн цогцолбор уялдуулж авч явах чадвар тааруу байгаа нь нууц биш юм. Энэ асуудлаар төрөөс их, дээд сургуулийн удирдах ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх төлбөртэй, төлбөргүй сургалт

зохион байгуулж, удирдлагын ур чадвар, арга барил олгох, удирдах ажилтныг сургах системтэй ажил зохион байгуулах ч шаардлага гарч байна.

4-рт: Дээд боловсролын сургалтын чанарт онцгой анхаарч, стандартын ном, сурах бичгээр хангахын зэрэгцээ багш бүр шаардлага хангахгүй сурах бичгийг хэвлэн нийтлүүлж, сургуулийнхаа сургалтанд хэрэглэж буй зохисгүй байдлыг өөрчлөх шаардлагатай байна. Өөрөөр хэлбэл дээд сургуулийн сурах бичгийн стандарт хангагдахгүй байна гэсэн үг. Ер нь сурах бичгийг тэр мэргэжлээр нарийн мэргэшсэн их, дээд сургуулийн нэртэй профессор, багш нарыг сонгож бэлтгүүлэх нь сургалтын хөтөлбөр, стандартад нийцсэн, хамтын зохиогчтой бакалавр, магистр, докторын сургалтын төвшинд ялгавартай хэрэглэх ном, сурах бичгээр хангах найдвартай арга зам гэж үзэж байна.

5-рт: Төрийн бус сургуульд өндөр мэргэшлийн багш дутагдалтай байгаа нь сургалтын чанарт сөргөөр нөлөөлж байна. Өнөөг хүртэл төрийн бус дээд сургуулиудад багш бэлтгэх систем тогтоогүй байна. Үүнээс шалтгаалж ихэнх сургуулийн багш залуужиж, туршлагатай багш ховордож, докторын зэрэгтэй хүний тоо цөөрч, магистр багшийн тоо бүх багш нарын 60-аад хувийг эзлэх боллоо. Зарим сургуульд бакалаврын боловсролтой багш нар хичээл зааж, БСШУЯ-ны сайдын тушаалыг зөрчиж байна.

6-рт: Чанартай мэргэжилтэн бэлтгэх асуудалд хайнга хандаж түүндээ хариуцлага хүлээх чадвар дутагдалтай байна. Зарим хувийн сургууль оюутны өмнө тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн оронд яам, дээд байгууллагад шүүмжлэлтэй хандаж, хэрэглэгчдийг гомдоох, чирэгдүүлэх, сургуулийнхаа хүрээнд шийдэх боломжтой асуудлуудаас зайлсхийх дутагдал байна. Цаашид бие дааж сургалтын болон оюутны асуудлаа шийдвэрлэх, мэргэжилтэн бэлтгэх ажлын чанарыг сулруулсны төлөө хариуцлага хүлээх тогтолцоо бий болгох шаардлагатай байна.

Дээд боловсролын макро төвшний удирдлагаас дээд сургуулиудтай микро төвшинд холбогдох эргэх холбоо байхгүй, ажлын явцтай нь ойр ойрхон танилцаж, ялангуяа элсэлт, төгсөлт, сургалтын стандарт хэрэгжилтийг шалгаж, үнэлэх дүгнэх явдал үгүйсгэгдэж байна.

7-рт: Сургалтын чанарт оюутны суурь мэдлэг, сурах идэвхи санаачлага багагүй нөлөөлж байна. Янз бүрийн мэргэжлийн дээд сургууль олширсноос нэг сургуулиас сурлагаар хасагдсан оюутан өөр сургуульд элсэж байгаа нь бэлтгэх мэргэжилтний чанарыг сулруулах нэг шалтгаан болж байна.

УДИРДЛАГЫН АРГА БАРИЛЫГ САЙЖРУУЛАХ ЗОРИЛТ

Төрийн бус их, дээд сургуулиудын удирдлага, заах арга зүйн өнөөгийн байдал, нөлөөлж байгаа хүчин зүйлсэд хийсэн дүгнэлтээс үндэслэн дараах зорилго, чиглэлийг баримтлан ажиллахыг санал болгож байна.

1. Төрийн бус их, дээд сургууль, коллежууд нь төрийн их, дээд сургуультай харьцуулахад хэмжээний хувьд бага, орчин үеийн техник, технологи нэвтрүүлэх хүчин чадал дутагдалтай, багшлах боловсон хүчний нөөц бий болгох, номын сан, мэдээллийн үйлчилгээ, оюутны дотуур байр, спортын заал барих санхүүгийн нөөц хүрэлцэхгүй байна. Иймээс олон жижиг дээд сургууль, коллежийг сайн дурын үндсэн дээр эрх ашигт нь нийцэх хэлбэрээр томоохон корпораци болгох төрийн бодлогын чиглэлийг БСШУЯ-наас санаачлан зөвлөмж гаргаж, төрийн бус сургуулиудын удирдлагаар хэлэлцүүлэх гэж байна. Төрийн бус дээд сургууль, коллежуудын өмнө сонголт хийх боломж гарч байгааг хүлээн авч энэ томоохон зорилт, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд санаачлагатай ажиллахыг санал болгож байна. Энэ нь бидний ирээдүйн хөгжил, дэвшилд ихээхэн түлхэц өгөх алхам болж болох юм. Ингэж нэгдэж чадвал нэгдсэн том сургууль барих газартай болох, гадаадаас урт хугацааны зээл авч санхүүгийн эх үүсвэр буй болгох, сургалт, эрдэм шинжилгээний тоног төхөөрөмжийг бөөнөөр захиалахад төрөөс дэмжлэг авах бололцоо нээгдэж, удирдлага, технологи, заах арга, багш нарын мэргэжлийг дээшлүүлэх талаар системтэй, томоохон ажил хэрэгжүүлж, гадаад орчны нөлөөнд үр ашигтай, зохион байгуулалттай зөхицөх боломж бүрдэх юм гэж үзэж байна.

2. Бас нэг томоохон зорилт нь дэлхийн жишигт нийцсэн сайн боловсрол, мэдлэг, ур чадвартай мэргэжилтэн бэлтгэх, хэрэглэгчээ татах явдал мөн. Энэ том үүргийг амжилттай шийдвэрлэх нь дээд сургуулийн бүх шатны удирдлагын ур чадвар, сургалтын процессыг зөв зохион байгуулах, ном сурах бичгийн хангамж, компьютер, интернэт мэдээлэл, технологи нэвтрүүлэх, спорт урлаг, соёл, нийгмийн харилцаанд оюутныг оролцуулах, мэргэжил, боловсролын практик асуудал, оюутанд дадлага олгох зэрэг олон ажлыг хэрхэн гүйцэтгэхээс шалтгаална. Үүнтэй холбогдож бүх шатны удирдлагын мэргэжил дээшлүүлэх систем зайлшгүй шаардагдаж байгаа учраас Их, дээд сургуулиудын холбоо, Боловсролын хүрээлэн, Шинжлэх ухааны академи хамтран энэ асуудлыг судлаж шийдвэрлэх нь зүйтэй юм.

3. 2003 оноос Хувийн их, дээд сургуулиудын холбооны ажлыг сургалт, эрдэм шинжилгээний ажлын чанарыг сайжруулахад чиглүүлж, бэлтгэж байгаа мэргэжлийн чиглэлээр түшиц тэнхим бий болгож, багш нарын заах арга зүйн төвшинг дээшлүүлэх семинар, эрдэм шинжилгээний бага хурал, сургалт үйлдвэрлэлийн зөвлөгөөн хийх зэргээр тодорхой асуудлуудыг дэс дараатай шийдвэрлэн ажиллах шаардлагатай байна.

4. Сургалтын шинэ технологи нэвтрүүлэх бололцоог судлаж, ном, сурах бичгийг олшруулах, багшийн ур чадварыг сайжруулах, уламжлалт лекцийн аргаас татгалзаж, компьютер, интернет зэрэг орчин үеийн техник хэрэгсэл ашиглах, зайн сургалтыг нэвтрүүлэх ажлыг зохион байгуулж, хот, хөдөөгийн дээд сургууль коллежийг ийм тогтолцоонд дэс дараатайгаар шилжүүлэх бодлого баримтлаж ажиллах хэрэгтэй байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг

УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИ

1924 онд "Намын төв сургууль" байгуулагдсанаар өнөөгийн Удирдлагын академийн үндэс тавигджээ.

1940-өөд он. Улсын шалгалт авч байна.

Удирдлагын Академи 1999-оноос

Төрийн захиргаа,
удирдлагын хөгжлийн
институт
1994-1999

Төрийн бодлого, нийгмийн асуудал судлах төв

Удирдлагын хөгжлийн институт

Төр, нийгэм судлалын академи

1994 онд УИХ, Засгийн газрын шийдвэрээр Удирдлагын хөгжлийн институт, Төр нийгмийн судлалын академи, Төрийн бодлого, нийгмийн асуудал судлах төв гэсэн төр, засгийн харьяаны сургалт, эрдэм шинжилгээний гурван байгууллагыг нэгтгэн Төрийн захиргаа, удирдлагын хөгжлийн институтийг байгуулсан бөгөөд 1999 онд Удирдлагын академи болгож өөрчилсөн юм.

Өнөөдөр Удирдлагын академи нь бүрэлдэхүүний таван сургууль, найман тэнхим, Сургалтын алба, Орон нутаг, ажлын байран дахь сургалтын төв, Санхүү, аж ахуйн алба, Мэдээлэл ном зүйн болон Хэвлэн олшруулах тасаг гэсэн бүтэцтэйгээр ажиллаж байна.

Лекцийн танхим

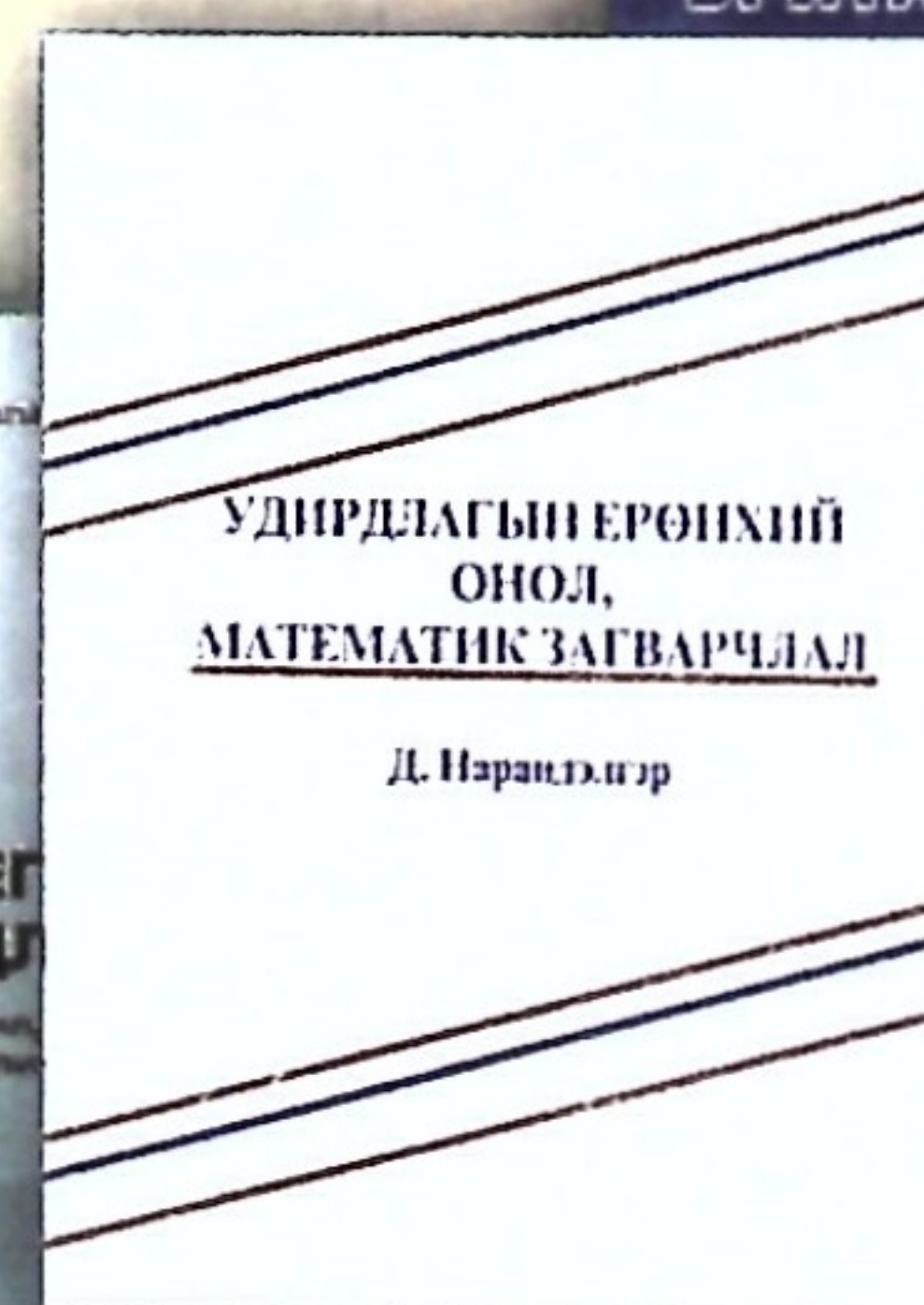
Лингафоны танхим

Компьютерийн лаборатори

Багш нарын өрөө

Академийн багш нарын бүтээлээс

УДИРДЛАГЫН АКАДЕМИ
210136 Улаанбаатар. Хан-Уул дүүрэг,
Чингисийн өргөн чөлөө.

Сургалтын алба	342076
Удирдахуйн ухааны хүрээлэн	342135
Төрийн удирдлагын сургууль	342174
Бизнесийн удирдлагын сургууль	342175

Боловсрол, нийгмийн удирдлагын сургууль	342272
Удирдлагын коллеж	342094
Жижүүр	342170